

De Natuurbegraafplaats in Nederland

Toekomst of fictie

Auteurs: Meintje Jonkman
William van der Veen
Hogeschool Larenstein te Velp

De Natuurbegraafplaats in Nederland

Toekomst of fictie

Auteurs: Meintje Jonkman
William van der Veen

Organisatie: W&M
Rapportnummer: 001/2007-2008

Opdrachtgever(s): Genius Loci,
Cor Smulders,
Bosscheweg 107-8,
5282 WV Boxtel.

Hogeschool Larenstein,
L. van Oosterhoudt,
Larensteinselaan 26a,
6880 GB Velp.

Datum: Januari, 2008 Velp.

VOORWOORD

Wij zijn Meintje Jonkman en William van der Veen, deeltijdstudenten aan de Hogeschool van Hall Larenstein te Velp. Hier volgen wij de studie Tuin en Landschapsinrichting met als afstudeerrichting planuitwerking en realisatie. Momenteel zijn we bezig aan ons vierde studiejaar en hierbij hoort een afstudeeronderzoek. Normaal gesproken werken we vaak gebiedgericht, bijv. een woonwijk, een park, een tuin etc., maar dit keer was het aan ons om een onderwerp aan te dragen om onderzoek naar te doen. Uiteraard moet er wel een binding met het vak Tuin en Landschapsinrichting zijn. Wij kwamen al snel met het onderwerp begraafplaatsen en na wat oriëntatie hebben we ons gericht op natuurbegraafplaatsen. Een onderwerp wat nog relatief onbekend is en waar we ook echt wat van konden leren.

Na enkele begeleidingen zijn wij door onze docente L. van Oosterhoudt gewezen op de voordelen van een opdrachtgever uit de praktijk. Hierbij viel de naam van Genius Loci begraafplaatsadviseurs. Genius Loci is gespecialiseerd in integraal begraafplaatsadvies en ontstaan uit en gelieerd aan Adviesbureau De Meent b.v., adviseurs voor Grond, Water en Groen. In een gesprek met teamcoördinator de heer C. Smulders hebben wij hem een concept onderzoeksplan laten zien en verteld wat wij in gedachten hadden voor het onderzoek. Met zijn input is er vervolgens een definitief onderzoeksplan gekomen en is Genius Loci gaan fungeren als onze opdrachtgever. Het resultaat van het onderzoek ligt nu voor u.

Alleen hadden we dit onderzoek niet kunnen uitvoeren, onze dank gaat hierbij uit naar de volgende personen:

- Mevrouw L. Oosterhoudt, begeleidend docente,
- De heer C. Smulders, teamcoördinator Genius Loci,
- De heer M. van Haren, adviseur Genius Loci,
- De heer H. Kluijtmans, oprichter en beheerder natuurbegraafplaats Bergerbos,
- Mevrouw J. Sengers, landschapsarchitecte met specialisme natuurbegraafplaatsen,
- Iedereen die namens de natuur- en landschapsbeherende organisaties op ons schrijven heeft gereageerd,
- Alle respondenten op onze online enquête,
- Alle familie, vrienden en bekenden voor hun (in)directe bijdrage.

Velp, januari 2008

Meintje Jonkman
William van der Veen

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Samenvatting	8
Inleiding	111
Probleemstelling	11
Doelstelling	11
Opbouw van het rapport	12
1 De natuurbegraafplaats	13
1.1 <u>De herkomst</u>	13
1.1.1 Waarom zijn natuurbegraafplaatsen ontstaan	13
1.1.2 Eerste natuurbegraafplaats in Groot Brittannië	13
1.1.3 Ontwikkeling natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië	14
1.2 <u>Definitie</u>	14
1.2.1 Natuurlijk begraven	14
1.2.2 Natuur- en milieuvriendelijk	15
1.2.3 Wijze van begraven	16
1.2.4 Grafmarkering en Grafmonumenten	16
1.2.5 Inrichting en beheer	17
1.3 <u>Natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië</u>	17
1.3.1 Verschillende verschijningsvormen	17
1.3.2 Benamingen	18
1.3.3 Oprichting natuurbegraafplaatsen	18
1.4 <u>Voorbeelden uit Groot Brittannië</u>	19
1.4.1 'Colney Woodland Burial Park'	19
1.4.2 'Herongate Wood'	21
1.5 <u>Natuurbegraafplaatsen in Nederland</u>	22
1.5.1 Natuurbegraafplaats Bergerbos	22
1.5.2 'Natuurbegraafplaats Westerwolde'	25

2 Markt voor natuurlijk begraven in Nederland	27
2.1 <u>Marktonderzoek</u>	27
2.1.1 Enquête	27
2.1.2 Doelgroep	27
2.2 <u>Uitkomsten marktonderzoek</u>	28
2.2.1 Manier van lijkbezorging	28
2.2.2 Spreekt het concept aan	29
2.2.3 Zou men kiezen voor een natuurbegraafplaats	32
3 Begraven en begraafplaatsen in Nederland	34
3.1 <u>De traditionele begraafplaats</u>	34
3.1.1 Aantal begraafplaatsen in Nederland	34
3.1.2 Soorten begraafplaatsen in Nederland	34
3.1.3 Verschillende basistypen begraafplaatsen	35
3.2 <u>Sterven en manier van lijkbezorging</u>	37
3.2.1 Sterftecijfer	37
3.2.2 Begraven of cremeren	37
3.3 <u>Begraafplaatsbehoefte in Nederland</u>	39
3.3.1 Tekort begraafplaatsen	39
3.3.2 Capaciteit	39
3.4 <u>Wet en regelgeving</u>	40
3.4.1 Bestemmingsplan	40
3.4.2 Wet op de lijkbezorging	41
3.4.3 Besluit op de lijkbezorging	41
3.4.4 Inspectierichtlijn wet op lijkbezorging	41
3.4.5 Verordening	41

4	Oprichting en exploitatie natuurbegraafplaats	42
4.1	<u>Waarom een natuurbegraafplaats opstarten?</u>	42
4.1.1	Motivatie opstarten natuurbegraafplaats	42
4.1.2	Voordelen	43
4.1.3	Nadelen	43
4.2	<u>Mogelijkheden voor het inpassen van een natuurbegraafplaats</u>	44
4.2.1	Verschillende manieren voor het inpassen van een natuurbegraafplaats	44
4.2.2	Standpunt natuurbeherende organisaties m.b.t. natuurbegraafplaatsen	45
4.3	<u>Wie zijn de potentiële initiatiefnemers en waarom</u>	47
4.3	<u>Verschillende oprichtingsvormen</u>	49
4.4	<u>Opzetten en exploiteren</u>	50
4.4.1	Locatie	50
4.4.2	Hoe te starten	50
4.4.3	De doelstelling en de producten	50
4.4.4	Het reglement en handhaving	51
4.4.5	Financieel	52
4.4.6	Organisatie	54

5 **Aandachtspunten bij het inrichten van een natuurbegraafplaats** 55

5.1	<u>Goed doordacht ontwerp</u>	55
5.2	<u>Verschillende inrichtingselementen</u>	55
5.2.1	Entree en parkeerruimte	55
5.2.2	Beplanting	57
5.2.3	Paden	57
5.2.4	Voorzieningen voor geruimde resten	58
5.2.5	Asbestemmingen	58
5.2.6	Gedenktekens	60
5.2.7	Overige inrichtingselementen	60

6 **Conclusies en aanbevelingen** 62

6.1	<u>Conclusies</u>	62
6.1.1	Markt	62
6.1.2	Natuur en milieu	62
6.1.3	Landschap	62
6.1.4	Nevenfuncties	62
6.1.5	Antwoord op de centrale vraag	63
6.2	<u>Aanbevelingen</u>	63

Literatuurlijst 64

Bijlagen: 66

<u>Bijlage 1:</u>	Verslag natuurbegraafplaats Bergerbos	67
<u>Bijlage 2:</u>	Enquête natuurbegraafplaatsen	69
<u>Bijlage 3:</u>	Interview met Joyce Sengers	81
<u>Bijlage 4:</u>	Enquête natuurbeherende instanties	86

SAMENVATTING

Probleemstelling en centrale vraag

In Nederland wordt in de komende jaren een ruimtetekort verwacht op de bestaande begraafplaatsen, dit komt vooral door de zogenaamde vergrijzing. In eerste instantie kan dit ruimtetekort op de bestaande begraafplaatsen nog opgelost worden door ruiming en hergebruik van graven, of het uitgeven van nieuwe graven. Echter, wanneer dit niet (meer) mogelijk is zal een begraafplaats uit moeten breiden of zal er een nieuwe begraafplaats aangelegd moeten worden.

Het succes van de natuurbegraafplaats in Groot Brittannië waar het idee is ontstaan is voor ons aanleiding geweest tot dit onderzoek. In dit onderzoeksrapport analyseren we de mogelijkheid voor het toepassen van natuurbegraafplaatsen bij de aanleg van een nieuwe – of het uitbreiden van een bestaande begraafplaats. De centrale vraag binnen dit rapport is:

Waarom, en op basis van welke onderdelen, zou in Nederland een natuurbegraafplaats overwogen kunnen worden bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats?

Methode en werkwijze

Allereerst hebben we doormiddel van literatuurstudies, veldstudies en interviews met betrokken personen een beeld gevormd van het fenomeen natuurbegraafplaatsen. Aan de hand hiervan hebben we een klein marktonderzoek uitgevoerd middels een enquête via Internet. Ook hebben we een kleine enquête gehouden onder natuur- en landschapbeherende instanties. Om een goede vergelijking te kunnen maken met de traditionele begraafplaatsen in Nederland hebben we ook hier een literatuurstudie naar gedaan.

Resultaten

Wat is een natuurbegraafplaats?

Het concept natuurbegraafplaats is ontstaan in Groot Brittannië met als opzet: het samenvoegen van natuur (-vorming) en het begraven van overledenen. Alles op een natuurbegraafplaats draait om het natuur en milieubewustzijn, het milieubewust omgaan met het begraven (en de verschillende vormen van asbestemming) en de omgeving waarin begraven wordt. Dit vertaalt zich in een natuurlijke begraafplaats waar in plaats van de traditionele grafmonumenten een boom, zwerfkei of houten bordje als grafmarkering gebruikt wordt. De achterliggende gedachte is door het aanleggen van dergelijke begraafplaatsen in de natuur deze gebieden als groene zones vastgelegd worden voor de volgende generaties.

Markt voor natuurlijk begraven in Nederland?

Met behulp van het marktonderzoek in de vorm van een enquête via Internet, hebben we een redelijk beeld kunnen vormen over hoe er gedacht wordt over natuurbegraafplaatsen. Belangrijkste bevindingen uit dit marktonderzoek zijn:

- meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat het concept natuurbegraafplaats hen wel aanspreekt,
- een kwart hiervan geeft aan wel iets te zien in een natuurbegraafplaats als laatste rustplaats,
- onderdelen als een boom of een zwerfkei als grafmonument scoren hoger dan de traditionele grafmonumenten.

Bij deze enquête moet wel opgemerkt worden dat deze geen representatief beeld geeft van de Nederlandse bevolking. De 184 respondenten komen voornamelijk uit het noorden en noordoosten van het land en waarschijnlijk is een groot deel hiervan afkomstig van (of heeft binding met) het platteland.

Begraafplaatsbehoefte in Nederland?

In de komende 50 jaar is een sterke stijging te zien van het sterftcijfer in Nederland, dit komt voornamelijk door de beruchte 'grijze golf'. Alleen op basis hiervan kunnen we niet concluderen dat er in Nederland behoefte is aan extra begraafplaatsen. De verhouding tussen begraven en cremeren is hierin ook van belang. Begraven neemt over het algemeen meer ruimte in beslag dan de verschillende vormen van asbestemming. De verhouding tussen begraven en cremeren ligt al een aantal jaren gemiddeld op 50/50.

Mede door het hogere sterftcijfer wordt in Nederland de komende jaren een tekort aan begraafcapaciteit verwacht op de bestaande begraafplaatsen. Om dit tekort op te vangen bestaan de volgende opties:

- inbreiden van een begraafplaats, 'open' ruimte op de begraafplaats benutten voor begraven,
- uitbreiden van een begraafplaats,
- het aanleggen van een nieuwe begraafplaats.

De opties uitbreiden en het aanleggen van een nieuwe begraafplaats kunnen een mogelijkheid zijn voor het aanleggen van een natuurbegraafplaats.

Verder behandelen we in dit onderzoek ook nog onderwerpen als:

- wet- en regelgeving,
- oprichting en exploitatie,
- verschillende manieren voor het inpassen van natuurbegraafplaatsen in het landschap,
- potentiële oprichters van natuurbegraafplaatsen
- Verschillende oprichtingsvormen

Wat betekenen de bevindingen

Op basis van dit onderzoek kunnen we een antwoord geven op de centrale vraag binnen dit onderzoek en hieraan een aantal conclusies

verbinden. Ook zijn we tot enkele aanbevelingen gekomen met betrekking tot het inpassen van natuurbegraafplaatsen in Nederland.

Conclusies

Markt

Aan de hand van de uitkomsten van het marktonderzoek naar natuurbegraafplaatsen in Nederland kunnen we voorzichtig concluderen dat er wel een markt voor lijkt te zijn. Als gezegd ziet 50 procent van de respondenten wel iets in het concept en 25 procent geeft zelfs aan de natuurbegraafplaats als mogelijk laatste rustplaats te zien.

Natuur en milieu

Belangrijk kenmerk van een natuurbegraafplaats is dat er zoveel mogelijk natuur- en milieuvriendelijk wordt gewerkt. Niet alleen bij de inrichting en het beheer wordt hier rekening mee gehouden, ook bij de wijze van begraven (of asbestemming) wordt een zo milieuvriendelijk mogelijke manier nagestreefd. Hierbij is belangrijk dat alles wat de grond in gaat biologisch goed afbreekbaar is. Dit heeft een positief effect op de 'lijkvertering' en er worden minder schadelijke stoffen in de bodem gebracht. Bijkomend voordeel is hierbij dat het personeel dat bij de ruiming van graven betrokken is minder geconfronteerd wordt met onverteerde resten.

Landschappelijk

In tegenstelling tot het aanleggen van een traditionele begraafplaats hoeft het inpassen van een natuurbegraafplaats in het landschap hoeft geen grote ingreep te zijn. De kenmerken van het bestaande landschap kunnen behouden blijven of zelfs versterkt worden door de aanleg van een natuurbegraafplaats. Belangrijk hierbij is dat de begraafplaats niet wordt afgesloten van zijn omgeving maar erin opgenomen wordt door bijvoorbeeld bestaande infrastructuur (fietspaden o.i.d.) hierop aan te sluiten.

Nevenfuncties

Een natuurbegraafplaats biedt naast de functie begraven ook nog andere mogelijkheden. Het kan gezien worden als een middel voor het inpassen van extra natuur in een gebied alsook het creëren van een uitloopgebied. Daarnaast kunnen andere, met name lichte recreatieve nevenfuncties zorgen voor extra inkomsten en ook de bekendheid van de begraafplaats vergroten.

Antwoord op de centrale vraag:

Wij adviseren om een natuurbegraafplaats zeker te overwegen bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats in Nederland. Hieronder volgen de punten die hier aanleiding toe geven met een korte toelichting.

- Markt; het bestaan van een marktvraag, zonder echt aanbod is een goede motivatie om te overwegen om in aanbod te gaan voorzien in de vorm van een natuurbegraafplaats.
- Natuur en milieu; bewust omgaan met natuur- en milieu hebben een hoog maatschappelijk draagvlak en een manier van begraven aanbieden die hier op aansluit is zeker de moeite waard te overwegen.
- Landschap; omdat een natuurbegraafplaats haar omgeving niet aantast, maar juist kan versterken, is ook voor het landschap een natuurbegraafplaats het overwegen meer dan waard.
- Nevenfuncties; een natuurbegraafplaats is goed te combineren met een aantal andere functies, ook dit kan een goede reden zijn om een natuurbegraafplaats te overwegen.

6.1 Aanbevelingen

- Onbekendheid lijkt een grote drempel bij mogelijke oprichters. Goede informatievoorziening kan er voor zorg dragen dat zij kunnen bepalen hoe om te gaan met het onderwerp natuurbegraafplaatsen.
- Om een goed beeld te krijgen van de feitelijke markt, moet er een groter marktonderzoek worden uitgevoerd. Hierbij is het belangrijk dat de respondenten een representatief beeld geven van de Nederlandse bevolking. Het lijkt verstandig hierbij Nederland in een aantal gebieden op te delen, omdat de reacties in bijvoorbeeld de Randstad waarschijnlijk sterk verschillen van de reacties uit noordoost Nederland.
- Om een beeld te geven hoe een natuurbegraafplaats in verschillende landschappen vorm kan krijgen is het interessant om hier één of meerdere voorbeelduitwerkingen van te maken in de vorm van staalkaarten o.i.d. Per grondsoort, geschikt voor een natuurbegraafplaats, kan hierop aangegeven worden welk vegetatietype hierop thuishoort. Dit kan dan een goed hulpmiddel zijn voor diegenen die te maken krijgen met het ontwerpen van een natuurbegraafplaats.
- Er blijken voldoende kansen te liggen voor nevenfuncties, maar belangrijk is natuurlijk de praktische haalbaarheid en de daadwerkelijke effecten. Het lijkt ons goed deze verder te onderzoeken, bijvoorbeeld in een casus of zelfs een pilotproject.

INLEIDING

Natuurbegraafplaatsen zijn in Nederland nog een relatief onbekend fenomeen. Terwijl in Groot Brittannië sinds 1993 al meer dan 200 zogenaamde natuurbegraafplaatsen opgericht zijn, lijkt dit concept in Nederland moeilijk door te breken. De natuurbegraafplaatsen in 'Groot Brittannië' worden opgericht onder namen als 'Woodland Burial', 'Natural Burial Preserve' of 'Green Burial Grounds'

Een traditionele begraafplaats met een natuurlijke uitstraling kan niet zondermeer een natuurbegraafplaats genoemd worden. Het idee achter dit van oorsprong Engelse idee is dat er milieubewust wordt omgegaan met het begraven en met de omgeving waarin begraven wordt. De natuur speelt een belangrijke rol. Deze opzet resulteert, in vergelijking met de traditionele begraafplaatsen in Nederland, in een begraafplaats met een geheel andere uitstraling. Men loopt niet meer langs rijen graven over strak vormgegeven paden maar door een natuurlijke omgeving waarin de graven verspreid liggen en bijna niet opvallen doordat ze opgenomen worden in de natuur.

In Nederland bestaan momenteel nog maar twee natuurbegraafplaatsen, 'Natuurbegraafplaats Bergerbos' in het Limburgse St. Odiliënberg en 'Natuurbegraafplaats Westerwolde' in het Gelderse Hoog Soeren. Verspreid over Nederland worden wel meer initiatieven genomen voor het oprichten van natuurbegraafplaatsen maar deze stranden vroegtijdig in de planvorming of zijn nog in de ontwikkelingsfase.

Probleemstelling

In Nederland neemt met name door de vergrijzing de druk op de bestaande begraafplaatsen de komende jaren toe. De bestaande begraafplaatsen raken sneller vol, dit houdt in dat er door ruiming en hergebruik van graven ruimte beschikbaar gemaakt moet worden. Door de bestaande grafrechten en de verplichte grafrust van 10 jaar voor de overledene is dit niet altijd mogelijk, in deze situaties zal de

begraafplaats uitgebreid moeten worden of zal er uitgeweken moeten worden naar een andere, nieuwe locatie.

In het kader van bovenstaande bevindingen zijn wij in opdracht van Genius Loci, begraafplaatsadviseurs een onderzoek gestart naar het fenomeen natuurbegraafplaatsen.

De centrale vraag binnen dit onderzoeksrapport is:

Waarom, en op basis van welke onderdelen, zou in Nederland een natuurbegraafplaats overwogen kunnen worden bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats?

Doelstelling

Het doel van dit onderzoeksrapport is dat het inzicht geeft in *of* en *waarom* een natuurbegraafplaats een goede optie zou kunnen zijn voor het aanleggen van een nieuwe, of de uitbreiding van een bestaande begraafplaats.

Dit onderzoeksrapport is geschreven voor advies- en ontwerpbureaus binnen de tuin- en landschapsinrichting, alsook gemeenten en andere instanties die betrokken raken bij het onderwerp (natuur)begraafplaatsen. Het rapport kan een informatiebron zijn voor initiatiefnemers van een natuurbegraafplaats met betrekking tot de verschillende mogelijkheden ervan.

Opbouw van het rapport

Dit onderzoeksrapport kent de volgende opbouw, in hoofdstuk één wordt het principe natuurbegraafplaats uitgelegd, wat een is een natuurbegraafplaats, waar komt het idee vandaan, wat is het principe erachter en aan welke eisen moet een natuurbegraafplaats voldoen?

In hoofdstuk twee zijn de bevindingen van ons onderzoek naar natuurbegraafplaatsen opgenomen. Is er een markt voor deze vorm van begraven en begraafplaatsen en hoe denkt men over de verschillende onderdelen van een natuurbegraafplaats.

Om een goede overweging te kunnen maken bij de keuze voor een natuurbegraafplaats of het aanleggen van een traditionele begraafplaats bespreken we in hoofdstuk drie de traditionele begraafplaatsen zoals we die kennen in Nederland. In dit hoofdstuk is ook opgenomen of er een behoefte is aan extra begraafplaatsen in Nederland. Op basis van het sterftecijfer, de manier van lijkbezorging en de capaciteit op de bestaande begraafplaatsen hebben we hier enig inzicht in proberen te verkrijgen. Als laatste is in dit hoofdstuk opgenomen met welke wet en regelgeving men te maken krijgt wil men een (natuur)begraafplaats aanleggen en exploiteren.

In het vierde hoofdstuk gaan we verder in op de vraag waarom men een natuurbegraafplaats op kan starten, wat kunnen de verschillende motivaties zijn en wat zijn de voor en nadelen van een natuurbegraafplaats in vergelijking met een traditionele begraafplaats. Vervolgens beschrijven we de verschillende mogelijkheden voor het inpassen van een natuurbegraafplaats in het landschap. Omdat het inpassen van een natuurbegraafplaats in bestaande, of nieuw aan te leggen natuur, tot de mogelijkheden behoort, hebben we ook nog een kleine enquête gehouden onder natuur- en landschapsbeherende instanties. Wat is hun standpunt over natuurbegraafplaatsen binnen hun terreinen. Ook bekijken we wie de potentiële initiatiefnemers van een natuurbegraafplaats kunnen zijn en welke verschillende oprichtingsvormen er kunnen zijn. Als laatste kijken we nog naar de oprichting en exploitatie van de natuurbegraafplaats, op welke onderdelen moet gelet worden, wat is

de doelstelling en wat zijn de (mogelijke) producten van een natuurbegraafplaats.

In hoofdstuk vijf hebben we nog enkele aandachtspunten bij het inrichten van een natuurbegraafplaats beschreven. Het belang van een goed ontwerp en de verschillende inrichtingselementen waarmee een natuurbegraafplaats vorm gegeven kan worden.

In het laatste hoofdstuk zijn de conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van het onderzoek opgenomen.

1 DE NATUURBEGRAAFPLAATS

Het fenomeen natuurbegraafplaats is in Nederland een relatief nieuw begrip, ieder mens kan zich bij het horen van deze titel iets anders voorstellen. In dit hoofdstuk maken we duidelijk waar het begrip natuurbegraafplaats vandaan komt, wat het precies inhoudt (hoe wij het definiëren), en hoe een natuurbegraafplaats eruit kan zien. In Nederland zijn momenteel twee natuurbegraafplaatsen te vinden; één in Limburg en één in Gelderland. Ook zijn er vergevorderde plannen voor een derde in Groningen. In dit hoofdstuk beperken we ons tot de bestaande begraafplaatsen.

1.1 DE HERKOMST

1.1.1 Waarom zijn natuurbegraafplaatsen ontstaan

Een natuurlijke begrafenis, ook wel bekend als bos-, groene, of ecologische begrafenis is een alternatieve uitvaartmogelijkheid die is ontstaan in Groot Brittannië. De natuurbegraafplaatsen zijn een reactie op de steeds verdergaande 'onpersoonlijke', commerciële uitvaarten zoals de 'standaard' begrafenis en crematie. Er heerst(e) een groeiende behoefte van het publiek voor een meer persoonlijke invulling en betrokkenheid bij het afscheid van een dierbare overledene. Verder vormden milieubewustheid en een groeiende interesse voor een eigen invulling van de spirituele behoeftes een basis voor het ontstaan van natuurbegraafplaatsen.

1.1.2 Eerste natuurbegraafplaats in Groot Brittannië

Figuur 1 ligging Carlisle

In het noorden van Engeland, in het plaatsje Carlisle (zie *figuur 1*) is in 1993 de eerste 'Woodland Burial' aangelegd. Deze letterlijk vertaald 'bosland begraafplaats' is tot stand gekomen als uitbreiding van de bestaande begraafplaats 'Carlisle Cemetery'. Hier vinden sinds 1993 natuurlijke begrafenissen plaats.

De graven worden gemarkeerd met bomen, dit resulteert op den duur in een bosgebied. Centraal op deze 'Woodland Burial' ligt de 'Circle of remembrance' hier is een zitgelegenheid gecreëerd, de cirkel is ommuurd en op deze muur worden plaquettes aangebracht met de namen van de overledenen die hier begraven of uitgestrooid zijn (zie *figuur 2 en 3*).

Figuur 2 deel van de 'Woodland Burial' van Carlisle Cemetery vanuit de 'Circle of Remembrance'.

Figuur 3 pas aangelegde graven op de 'Woodland Burial' van Carlisle Cemetery

1.1.3 Ontwikkeling natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië

Deze eerste natuurbegraafplaats heeft er in Groot Brittannië toe geleid dat er sinds 1993 al meer dan 200 natuurbegraafplaatsen opgestart zijn. De natuurbegraafplaatsen verschijnen in Groot Brittannië onder namen als: 'Woodland Burial', 'Green Cemetery', 'Natural Burial Ground' en 'Eco Cemetery'. De snelheid waarmee de natuurbegraafplaats zijn intrede deed in Groot Brittannië kunnen we goed aflezen in onderstaande tabel. (tabel 1)

Jaartal	Aantal natuurbegraafplaatsen
1993	1
1997	52
2000	100
2003	182

Tabel 1: Groei natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië

Na Groot Brittannië vindt het concept ook in andere landen zijn navolging. In 1998 is in South Carolina het 'Ramsey Creek Preserve' geopend, de eerste natuurbegraafplaats van Amerika. In onder andere Canada, Zweden en ook in Nederland is men reeds actief bezig met natuurbegraafplaatsen en het milieubewuster omgaan met de lijkbezorging.

1.2 DEFINITIE

Het principe van natuurbegraafplaatsen en het natuurlijk begraven is eenvoudig, maar natuurbegraafplaatsen kunnen niet zomaar gezien worden als een begraafplaats met een natuurlijk tintje.

1.2.1 Natuurlijk begraven

Op een natuurbegraafplaats wordt het stoffelijk overschot op een zo milieuvriendelijk mogelijke manier teruggegeven aan de aarde, waar het terug komt in de natuurlijke kringloop. Het lichaam van de overledene wordt niet behandeld met chemische stoffen (bijv. gebalsemd) en wordt begraven in een biologisch afbreekbaar omhulsel, bijvoorbeeld een lijkwade of een eenvoudige kist. Op de plek waar zogenaamde natuurlijke begrafenissen plaatsvinden, wordt milieubewust omgegaan met het begraven en de locatie waar begraven wordt. Natuurbegraafplaatsen worden onderhouden op een ecologische, milieuvriendelijke wijze. Op deze manier wordt een informele plaats gecreëerd waar zowel mens, dier als plant zijn plaats kan vinden, de natuur speelt hier een belangrijke rol.

Het bijdragen aan een stuk nieuwe natuur, het 'back to nature', of alleen maar een mooie plek creëren voor de nabestaanden zijn enkele redenen waarom men de keuze voor een natuurbegraafplaats maakt. Een natuurbegraafplaats is er voor iedereen, ongeacht religie of maatschappelijke positie.

1.2.2 Natuur- en milieuvriendelijk

In vergelijking met een traditionele begraafplaats gaat het er op een natuurbegraafplaats zoals deze voorkomen in Groot Brittannië anders aan toe wanneer het op het begraven van overledenen aan komt. Het begraven vindt plaats op een zo milieuvriendelijk mogelijke wijze in een 'natuurlijke' omgeving.

Het zo milieuvriendelijk mogelijk begraven wordt bereikt door bij het begraven van overledenen gebruik te maken van biologisch afbreekbare materialen voor de grafkist. Tegenwoordig worden in toenemende mate speciale milieuvriendelijke grafkisten ontwikkeld. Deze grafkisten zijn biologisch afbreekbaar en bevatten geen milieubelastende stoffen. De materialen die hiervoor worden gebruikt zijn bijvoorbeeld karton, onbehandeld hout, riet of bamboe. Bij de bekleding van de kisten wordt ook gebruik gemaakt van biologisch afbreekbare materialen. Niet alleen het materiaal van de kist is belangrijk, ook de kleding die de overledene draagt moet bij voorkeur ook biologisch afbreekbaar zijn. (zie figuur 4 t/m 9)

Op de traditionele begraafplaatsen gaan naast het lichaam van de overledene vaak nog een heleboel andere milieuonvriendelijke materialen mee de grond in. Hierbij moet men denken aan grafkisten van behandeld hout, metaal of zelfs kunststof met allerlei voorzieningen en ornamenten. Ook kleding en sieraden en soms persoonlijke bezittingen worden aan de overledene meegegeven. Het spreekt voor zich dat een deel van deze materialen in de grond niet vergaan en deze zo onnodig vervuilen.

Het lichaam zelf mag in deze context niet worden vergeten, lichaamsgebonden materialen en stoffen als medicijnen, prothesen en amalgamen in tanden worden ook mee begraven. Deze stoffen en materialen zijn slecht voor het milieu, maar uit respect voor de overledene worden hier uiteraard geen eisen aan gesteld.

Figuur 4 uitvaartkist wilgentenen

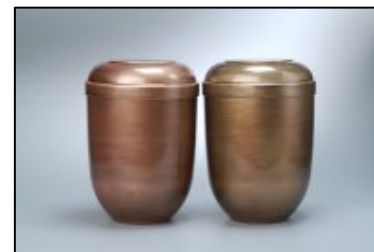
Figuur 5 uitvaart'kist' karton (ecopod)

Figuur 6 eenvoudige houten kist

Figuur 7 kist van pitriet

Figuur 8 urn plantaardig polymeer (mais)

Figuur 9 urn van wilgentenen

1.2.3 Wijze van begraven

Op de natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië worden veel graven uitgegeven met eeuwigdurende grafrechten, dit houdt in dat de graven 'nooit' geruimd zullen worden. Door het combineren van de functie begraven met het creëren van groene 'natuurgebieden' wil men deze terreinen als groenzones veiligstellen voor toekomstige generaties.

De diepte van begraven op de natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië verschilt van de methode die toegepast wordt op een traditionele begraafplaats in Nederland. Over het algemeen wordt op de natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië op een diepte van ± 60 centimeter beneden het maaiveld begraven. Op die manier komt er makkelijker zuurstof bij het stoffelijke overschot en de kist, wat een snelle ontbinding ten goede komt. Oppervlakkig begraven is ook beter voor het milieu. Doordat er een grotere afstand gecreëerd wordt tot het grondwater, wordt de uitspoeling van voedings- en afvalstoffen naar het grondwater kleiner.

In Groot Brittannië wordt over het algemeen (ook op de traditionele begraafplaatsen) één (bij uitzondering twee) kist per graf geplaatst, dit in tegenstelling tot Nederland, waar vaak meerdere overledenen in één graf begraven worden. Dit komt voornamelijk doordat er in Groot Brittannië meer ruimte beschikbaar is. Ook het na verloop van tijd ruimen van graven, zoals in Nederland wel gebeurd, kennen ze in Groot Brittannië niet.

1.2.4 Grafmarkering en Grafmonumenten

Op de traditionele begraafplaatsen, zowel in Nederland als in Groot Brittannië wordt de sfeer vaak getypeerd door de vele grafmonumenten in allerlei soorten en maten. Op een natuurbegraafplaats wordt anders omgegaan met deze grafmonumenten, hierdoor ontstaat een geheel andere sfeer.

Er zijn twee belangrijke eisen waaraan de grafmonumenten op een natuurbegraafplaats moeten voldoen:

- het moet het passen in de natuurlijke sfeer van de omgeving,
- het gebruikte materiaal moet milieuvriendelijk zijn.

Toegestane grafmonumenten zijn bijvoorbeeld: zwerfkeien, houten bordjes, oude boomstronken, een boom en soms zelfs helemaal niets, deze graven worden vaak onzichtbaar gemarkeerd met bijvoorbeeld GPS tracering. Afhankelijk van het gewenste beeld kunnen natuurbegraafplaatsen eigen regels en beleid opstellen voor de te plaatsen grafmonumenten. (zie figuur 10 t/m 13)

Figuur 10 houten grafmonumentjes als grafmarkering

Figuur 11 houten bordjes als grafmarkering

Figuur 12 zwerfkei als grafmonument

Figuur 13 natuurlijke grafbedekking

Sterk bewerkt natuursteen zoals op traditionele begraafplaatsen veel wordt gebruikt is op een natuurbegraafplaats niet toegestaan, het past niet in de natuurlijke sfeer van een natuurbegraafplaats en het productieproces van dergelijke natuurstenen (winning en bewerking) kan niet direct milieuvriendelijk genoemd worden.

1.2.5 *Inrichting en beheer*

De inrichting en het beheer van een natuurbegraafplaats verschillen nogal van dat van de traditionele begraafplaatsen. Op de traditionele begraafplaatsen wordt zo efficiënt mogelijk omgegaan met de aanwezige ruimte en het uit te voeren beheer ervan. Op een natuurbegraafplaats wordt veel ruimte gehouden voor de ontwikkeling en instandhouding van natuur, ook het onderhoud beperkt zich over het algemeen tot het begaanbaar houden van wegen en paden.

Traditionele begraafplaatsen

Veel traditionele begraafplaatsen zijn strak vormgegeven en worden traditioneel onderhouden zonder ruimte voor ecologische processen. Alle graskantjes zijn strak gestoken en tussen de graven is alles zwart geschoffeld of zelfs gespoten. Toch zien we ook hier dat er steeds meer aandacht is voor de natuur en een milieuvriendelijker beheer. Vrijwel alle traditionele begraafplaatsen zijn omheind door een hek of een haag. Dit zorgt ervoor dat het terrein afgesloten kan worden tussen zonsondergang en zonsopgang omdat er dan geen toezicht is en men onjuist gebruik (misbruik) van de begraafplaats wil vermijden.

Natuurbegraafplaatsen

Natuurbegraafplaatsen zijn over het algemeen vrij toegankelijk, omdat er geen hek rondom staat kan men hier 24 uur per dag terecht. Het ontbreken van een hekwerk versterkt het natuurlijke karakter van de begraafplaats. De verdere inrichting is vanzelfsprekend zo natuurlijk mogelijk. Er worden zo weinig mogelijk paden aangelegd en de natuur mag zijn gang verder gaan. Het beheer gaat vaak niet verder dan het begaanbaar houden van paden

en het 'bos', afhankelijk van de verschijningsvorm. Dit noodzakelijke onderhoud wordt dan wel op een natuur- en milieuvriendelijke manier gedaan.

1.3 NATUURBEGRAAFPLAATSEN IN GROOT BRITANNIË

Om een goed beeld te kunnen vormen van een natuurbegraafplaats kijken we vooral naar Groot Brittannië, omdat het concept hier is ontstaan. Ter referentie beschrijven we in dit hoofdstuk de meest voorkomende vormen van natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië aan de hand van twee voorbeelden.

1.3.1 *Verschillende verschijningsvormen*

Natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië zijn globaal in twee soorten te verdelen. Er zijn begraafplaatsen waar wordt begraven in een open grasveld en begraafplaatsen waarin men in een bestaand bosgebied wordt begraven. De begraafplaatsen waar wordt begraven in het open grasveld komen het meest voor, hier zijn echter verschillende variaties op mogelijk.

Zo zijn er natuurbegraafplaatsen die worden behandeld als 'ecologische tuinen' en dit ook uitstralen en natuurbegraafplaatsen die echt kiezen voor een meer natuurlijke sfeer. (zie figuur 14 en 15) Voor ons onderzoek is het echter niet van belang deze verschillende vormen allemaal te behandelen.

Figuur 14 Parkachtige sfeer

Figuur 15 Natuurlijke sfeer

1.3.2 Benamingen

De natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië worden geëxploiteerd in verschillende vormen en onder verschillende namen. De vele benamingen die voor het benoemen van een natuurbegraafplaats gebruikt worden maken het geheel er niet duidelijker op. De benamingen voor natuurbegraafplaatsen die we tegenkomen zijn zeer divers. Om een indicatie te geven van de diverse naamgeving hebben we er enkele samengebracht in onderstaande tabel:

Aangevend dat het om natuur gaat	Benaming voor begraafplaats	Aangeven van de plek
Woodland	Burial	Ground * / Site *
Nature	Reserve Burial	Ground * / Site *
Green	Burial / Cemetery *	Ground * / Site *
Eco	Cemetery *	
Natural	Burial / Cemetery *	Ground * / Site *

Tabel 2: verschillende benamingen natuurbegraafplaatsen

*** De namen die in Groot Brittannië gebruikt worden zijn altijd combinatie's van kolom 1 en kolom 2, wel of niet gevolgd door een van de twee benamingen uit kolom 3. Bij woorden die gescheiden worden door een / maken we een keuze, deze komen niet samen voor. De benamingen waar een * achter staat kunnen we als laatste woord beschouwen.*

Deze naamgeving wordt over het algemeen gebruikt om aan te duiden dat het om een natuurbegraafplaats gaat, de namen zeggen echter niets over de verschijningsvorm. Een 'Woodland Burial' kan dus in plaats van een 'bosland' net zo goed alleen maar uit een 'grasveld' bestaan.

1.3.3 Oprichting natuurbegraafplaatsen

Het natuurlijk begraven is in Groot Brittannië in korte tijd erg populair geworden. In de loop van de jaren werden er op veel verschillende manieren en door verschillende initiatiefnemers natuurbegraafplaatsen opgericht. De initiatieven komen van zowel het bedrijfsleven, gemeenten en particulieren (vaak in de vorm van een stichting o.i.d.) en kerkelijke instellingen. In Groot Brittannië werkt het vergunningstelsel in vergelijking met Nederland een stuk gemakkelijker, mede hierdoor zijn er ook veel particuliere initiatieven gestart.

Tweede tak

Er zijn zelfs initiatiefnemers die het natuurlijk begraven als tweede tak van inkomsten zien, bijvoorbeeld boeren bieden natuurlijke begrafenissen aan op een speciaal daarvoor ingericht deel van hun land. Omdat het hier om een tweede tak gaat is het aantal begrafenissen voor deze initiatiefnemers minder van belang.

Bedrijfsleven

Ook het bedrijfsleven houdt zich bezig met natuurbegraafplaatsen, de natuurbegraafplaatsen die hieruit ontstaan worden veelal wel gerund met het doel winst te maken. Ook veel uitvaartondernemingen houden er eigen natuurbegraafplaatsen op na. Enkele voorbeelden van bedrijven die zich met het oprichten en exploiteren van natuurbegraafplaatsen bezighouden zijn; het Britse 'Woodland Burial Parks' dat momenteel drie natuurbegraafplaatsen bezit en 'The natural Burial Company' met twee natuurbegraafplaatsen.

Gemeentelijke initiatieven

De natuurbegraafplaatsen in beheer van gemeenten zijn vaak onderdeel van de bestaande gemeentelijke begraafplaatsen. Op deze traditionele begraafplaatsen wordt een deel zo ingericht dat men daar natuurlijk begraven kan worden. Deze initiatieven zijn vaak klein van oppervlakte.

1.4 VOORBEELDEN UIT GROOT BRITANNIË

Aan de hand van twee voorbeelden proberen we een beeld te schetsen van de natuurbegraafplaatsen zoals deze voorkomen in Groot Brittannië. We behandelen een natuurbegraafplaats die gesitueerd is in een bestaand bosgebied en een ander, die nu nog wordt gevormd door grasland maar waarbij men streeft naar het vormen van nieuw bosgebied.

1.4.1 'Colney Woodland Burial Park'

Het Colney Woodland Burial Park is een van de natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië die is gesitueerd in een bestaand bosgebied. Hier worden sinds 1999 overledenen begraven. Deze natuurbegraafplaats is een van de drie begraafplaatsen van de Britse onderneming 'Woodland Burial Parks'. In het bosgebied zijn enkele gebouwen geplaatst waaronder een aula en er is een parkeerplaats en een aantal paden aangelegd. (zie figuur 16) Deze natuurbegraafplaats is tot twee maal toe verkozen tot begraafplaats van het jaar, in 2005 en 2006.

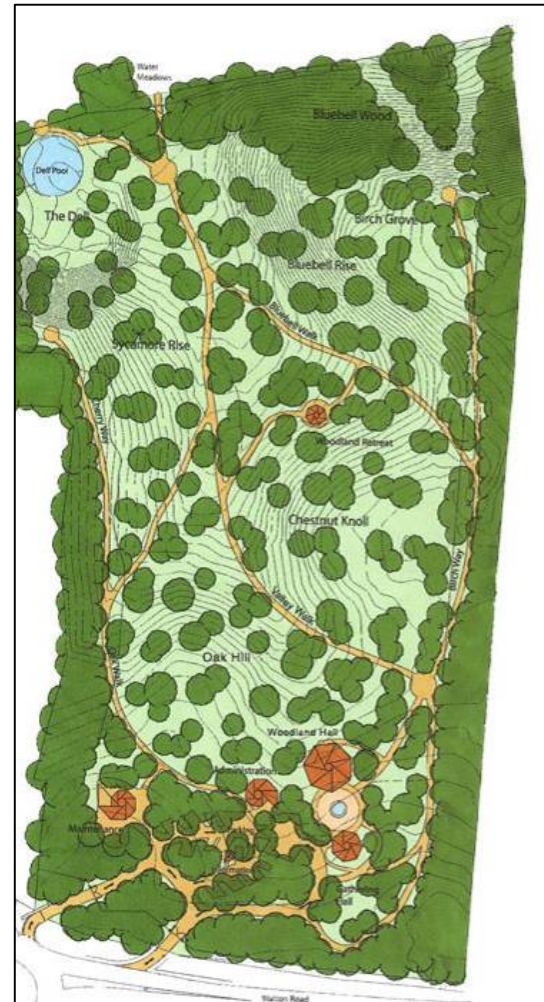
Bestaand bosgebied

Zoals gezegd is 'Colney Woodland Burial Park' gesitueerd in een bestaand bosgebied, het beslaat een oppervlakte van 4,9 hectare. Het grote voordeel van een natuurbegraafplaats in bestaand bosgebied is dat de natuurlijke sfeer al direct voorhanden is. Het park bestaat uit een glooiend bosgebied met een beplanting van voornamelijk berk, eik, es, beuk en den. In het voorjaar bloeien er de van nature voorkomende 'boshyacinten' wat een spectaculaire sfeer oplevert. De bedrijfsvoering is erop gericht dat het bosgebied er ten alle tijden gezond en vitaal bij ligt.

Graven en grafmonumenten

De graven op 'Colney Woodland Burial Park' zijn over het algemeen 2.10 m x 0.90 m. de diepte kan variëren, dit is afhankelijk van het aantal overledenen dat erin wordt begraven (één of twee diep). Een graf kan vooraf gereserveerd worden. Er worden alleen houten

grafmonumenten van 'English Oak' toegestaan, met hierop een grafopchrift. De grafmonumenten dienen te vergaan na verloop van tijd, stenen monumenten mogen hier niet gebruikt worden. Waar andere natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië 'eeuwige grafurust beloven', geeft deze begraafplaats hier geen informatie over.

Figuur 16 plattegrond Colney Woodland Burial

De omgeving

Om een goed beeld te krijgen van het 'Colney Woodland Burial Park' hebben we hieronder enkele sfeerbeelden samengebracht, deze zijn afkomstig van de internetsite van desbetreffende natuurbegraafplaats (zie figuur 17 t/m 19). Jammer genoeg hebben we geen bezoek kunnen brengen aan deze begraafplaats.

Figuur 17 Bloeiende onderbegroeiing langs paden

Figuur 18 Grafmonumenten in glooiend bosgebied

Figuur 19 Graven gemarkeerd met houten grafmonumenten

1.4.2 'Herongate Wood'

Natuurbegraafplaats 'Herongate Wood' is onderdeel van 'The Woodland and Wildlife Conservation Company'. Dit familiebedrijf wil zorg dragen voor het creëren en beschermen van natuur. Door het groen begraven in een bos of grasland willen ze deze gebieden als groene oases vastleggen voor de toekomstige generaties. Op het terrein van 'Herongate Wood' zijn een aula, parkeerplaatsen, een kapelletje en enkele toegangswegen aangelegd, de paden over de natuurbegraafplaats worden gevormd door kort gemaaid gras.

Vorming van nieuwe natuur

De natuurbegraafplaats 'Herongate Wood' bestaat uit ongeveer 10 hectare grasland dat wordt omzoomd door een volgroeide bomenrand van voornamelijk eiken. Het ligt in een van nature zacht glooiend gebied, de begraafplaats ligt in een dalletje op een helling, vanaf waar men een goed uitzicht heeft over de nabijgelegen landerijen. (zie figuur 20) In de bomenrand en in een aangrenzend bos bloeien in het voorjaar de 'boshyacinten', een in Groot Brittannië van nature voorkomend bolgewas. (zie figuur 21)

Het doel van deze natuurbegraafplaats is het uitbreiden van het bosgebied door de aanplant van bomen op of nabij de graven. Hierbij wordt alleen gebruik gemaakt van boomsoorten die van nature in het gebied voorkomen. In de loop van de jaren zal er hier een nieuw bosrijk gebied ontstaan. Het ontstane bosgebied zal wanneer er niet meer in begraven wordt overgedragen worden aan 'The Woodland and Wildlife Conservation Company' dat er met behulp van een speciaal fonds zorg voor draagt dat 'Herongate Wood' voor altijd blijft bestaan.

Graven en grafmonumenten

Op natuurbegraafplaats 'Herongate Wood' wordt eeuwigdurende grafrust beloofd. De graven die men kan kopen op 'Herongate Wood' zijn een enkel graf, een dubbel graf, een enkel urnengraf en een 'familie' urnengraf, hierin kunnen meerdere urnen begraven worden met een maximum van vier. De graven worden gemarkeerd met een

granieten plaquette die op het graf gelegd word, hierin staat over het algemeen de naam van de overledene gegraveerd evt. met een persoonlijke boodschap. Ook kan er voor een 'bank plaquette' gekozen worden, dit houdt in dat er een plaquette op een zitbank gemonteerd word. Het planten van een boom in combinatie met een granieten plaquette op de grond behoort ook tot de mogelijkheden.

De omgeving

Om een goed beeld te krijgen van 'Herongate Wood' hebben we hiernaast enkele sfeerbeelden samengebracht, deze zijn afkomstig van de internetsite van desbetreffende natuurbegraafplaats (zie afbeelding 20 t/m 22). Jammer genoeg hebben we ook deze begraafplaats niet kunnen bezoeken.

Figuur 20 uitzicht over landerijen

Figuur 21 boshyacinten in bloei

Figuur 22 graven langs de bosrand met pas aangeplante bomen

1.5 NATUURBEGRAAFPLAATSEN IN NEDERLAND

In Nederland zijn momenteel twee natuurbegraafplaatsen, in het Limburgse St. Odiliënberg vinden we 'Natuurbegraafplaats Bergerbos' en op de Veluwe "Natuurbegraafplaats Westerwolde" (zie figuur 23). Er zijn plannen voor een derde natuurbegraafplaats in Groningen, deze wordt gepland in natuurgebied 'Reiderwolde', onderdeel van nieuwbouwproject 'Blauwestad' nabij Winschoten. In deze paragraaf gaan we alleen in op de bestaande natuurbegraafplaatsen.

Figuur 23 Ligging bestaande natuurbegraafplaatsen

1.5.1 Natuurbegraafplaats Bergerbos

In het Limburgse St. Odiliënberg vinden we 'Natuurbegraafplaats Bergerbos'. Deze begraafplaats is ontstaan door een toevallige samenloop van omstandigheden, in 1998 kocht 'Kellerberg Bosgoed B.V. onder leiding van de heer, H. Kluijtmans het bosperceel. Het was aanvankelijk de bedoeling het perceel in zijn geheel of in delen te verhandelen. Toen kort na aankoop bleek dat er de bestemming begraafplaats op het perceel lag wilde H. Kluijtmans, in eerste instantie weer van het terrein af. In 2001 hebben ze na een lange tijd van vooronderzoek, vakkundige adviezen van o.a. Landelijke Organisatie Begraafplaatsen (LOB) en excursies naar Groot Brittannië besloten een natuurbegraafplaats op te richten.

Voorbeeldfunctie

In januari 2003 is Natuurbegraafplaats Bergerbos gestart met het ter aarde bestellen van overledenen en asbussen. Om de grafrechten te waarborgen is 'Stichting Natuurbegraafplaats Bergerbos' opgericht. Bergerbos profileert zich als de eerste natuurbegraafplaats van Nederland en ziet voor zichzelf een voorbeeldfunctie weggelegd op dit gebied.

De graven

Op Natuurbegraafplaats Bergerbos kan men diverse soorten graven verkrijgen, deze verschillen in grootte en behalve op de algemene graven kan de looptijd verschillen, afhankelijk van de verworven grafrechten. In tabel kunnen we de diverse soorten graven en bijbehorende gegevens aflezen.

Type graf	Afmeting	Aant. overl. per graf	Looptijd
Algemeen graf	80 x 200	1	10 of 20 jaar*
Familiegraf	120 x 200	2	10,50 of 100 jaar
Bosgraf	150 x 250	2	10,50 of 100 jaar
Natuurgraf	220 x 250	4	10,50 of 100 jaar
Algemeen urnengraf	80 x 80	1	10 of 20 jaar*
Familie urnengraf	100 x 100	2	10,50 of 100 jaar
Bos urnengraf	150 x 150	4	10,50 of 100 jaar
Natuur urnengraf	150 x 250	6	10,50 of 100 jaar

Tabel 3: Grafsoorten Bergerbos, afmeting, aantal overledenen per graf en looptijd

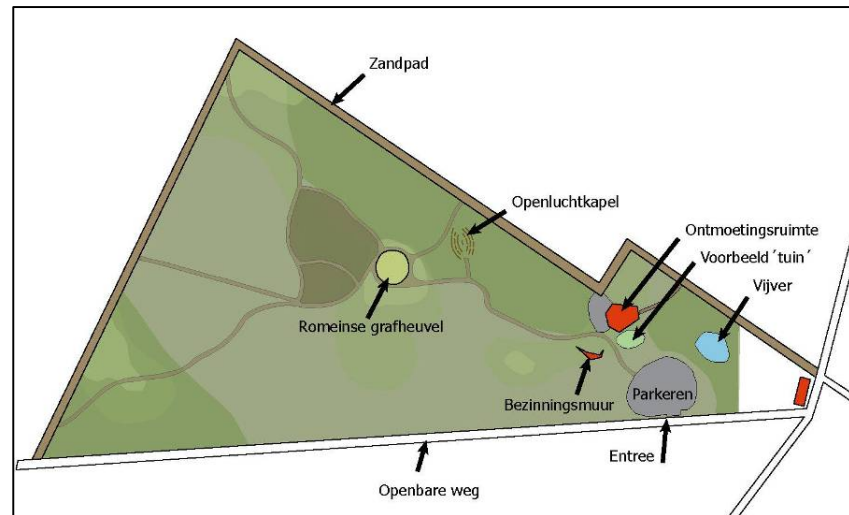
* Van deze graven kan de looptijd niet worden verlengd.

Op 'Bergerbos' kan men van tevoren een graf reserveren. De graven zijn één of twee kisten diep, de kosten voor het begraven zijn afhankelijk van het gekozen graftype. Variërend van € 386,- voor een algemeen urnengraf van 80x80 cm. dat voor 10 jaar vastgelegd wordt tot € 11.575,- voor een 'natuurgraf' van 220 x 250 cm met een looptijd van 100 jaar. Deze prijzen zijn afkomstig uit 2005 en inclusief een eenmalige afkoopsom voor het jaarlijkse onderhoud. (www.natuurbegraafplaats.nl/prijslijst) Het strooien van crematie-as wordt op Bergerbos niet meer gedaan, omdat het een te grote belasting oplevert voor de natuur. Er worden voorbereidingen getroffen om dit elders te bewerkstelligen.

De meest gangbare graven zijn de eigen graven of urnengraven, bij deze graven heeft men het recht om zelf te beslissen wie in het graf begraven wordt. Deze graven worden uitgegeven voor 20, 50 of 100 jaar. Van deze looptijd mag afgeweken worden, men heeft het recht om de graven conform de wettelijke regels telkens met 10 jaar te verlengen. Dit geldt echter niet voor de algemene graven, hiervoor geldt een vaste looptijd van 10 of 20 jaar.

De omgeving

'Natuurbegraafplaats Bergerbos' wordt gevormd door een bestaand bosperceel, hierin is een aula gebouwd en zijn een parkeerplaats en enkele hoofdpaden aangelegd. In een dalletje is van hout een openluchtplek gebouwd, het 'kapelletje' is omzoomd met een haag en het dak wordt gevormd door een prieel van vormbomen. Hieronder zijn zitplekken gecreëerd in de vorm van houten banken die zijn opgesteld in een cirkel, in het midden is een plek waar de kist kan staan. Het centrale punt van Natuurbegraafplaats Bergerbos wordt gevormd door een 3000 jaar oude grafheuvel. Het terrein wordt niet omheind door hekken of hagen en er is geen toegangspoort, mensen en dieren hebben zo dag en nacht toegang tot de natuurbegraafplaats. Om een goed beeld te kunnen vormen van deze begraafplaats hebben we een plattegrond en een aantal foto's bijgevoegd. (Zie figuur 24 t/m 30)

Figuur 24 Plattegrond natuurbegraafplaats Bergerbos

Figuur 25 Openluchtkapel

Figuur 26 3000 jaar oude grafheuvel als centraal punt van de begraafplaats

Figuur 27 zicht over omringende landerijen

Figuur 28 Graf op natuurbegraafplaats

Figuur 29 Vakaanduiding Bergerbos

Figuur 30 Speeltoestel voor kinderen

Onze mening over Natuurbegraafplaats Bergerbos

Wij hebben in het kader van ons onderzoek een bezoek gebracht aan deze natuurbegraafplaats. Wat ons erg aanspreekt is de open verbinding die de begraafplaats heeft met het omringende landschap, vanuit het bos kijkt men uit over akkers waar groente geteeld wordt. Het zandpad langs de bosrand (zie figuur 24 *Plattegrond natuurbegraafplaats Berberbos*) vormt de grens tussen de begraafplaats en zijn omgeving. Bergerbos ligt in een rustige omgeving, wat de sfeer op de begraafplaats ten goede komt, de 'natuurlijke rust' overheerst. Het bos oogt in eerste instantie wel redelijk natuurlijk, afgezien van fel gekleurde bossen bloemen op enkele graven. Het valt ons op dat er toch nog redelijk veel 'getuinierd' wordt, mensen hebben blijkbaar toch de behoefte iets persoonlijks op het graf te zetten. Dit verschilt van enkele kleine beeldjes en lantarentjes tot het aanplanten van Japanse esdoorns die hier van nature toch echt niet thuishoren. De heer H. Kluijtmans geeft aan dat dit een probleem is, als beheerder haalt men deze beplanting niet zomaar weer weg. Door middel van een 'plantenlijst' waarin de toegestane beplanting staat (beplanting die van nature in dit soort bosgebieden voorkomt) proberen ze paal en perk aan te stellen aan dit soort 'exotische beplanting'. Natuurbegraafplaats Bergerbos komt aardig in de buurt van het beeld dat we voor ogen hadden voordat we deze begraafplaats bezochten. Voor een gedetailleerd verslag van ons bezoek aan natuurbegraafplaats Bergerbos zie *bijlage 1: verslag natuurbegraafplaats Bergerbos*

1.5.2 'Natuurbegraafplaats Westerwolde'

'Natuurbegraafplaats Westerwolde' bevindt zich midden in de bossen op de Veluwe, in het Gelderse plaatsje Assel, nabij Apeldoorn. De natuurbegraafplaats behoort tot het gelijknamige landgoed 'Westerwolde' en is eigendom van de familie Westerwoudt.

Familiebegraafplaats

'Natuurbegraafplaats Westerwolde' is in 1944 begonnen als familiebegraafplaats, nabij een kapel die in opdracht van de familie Westerwoudt gebouwd is. Dit is waarschijnlijk de eerste natuurbegraafplaats van Nederland. Rond 1955 is deze familiebegraafplaats door de vader van de huidige eigenaars opengesteld voor niet-familieleden. Twee zonen beheren het landgoed met daarop de begraafplaats en een camping, een derde zoon houdt de administratie bij.

De graven

De graven op 'Natuurbegraafplaats Westerwolde' worden uitgegeven voor onbepaalde tijd, zij het niet voor eeuwig, de limiet is gesteld op 99 jaar. Het ruimen van graven is hier dan ook (nog) niet gebeurd. Per graf kunnen een, twee of drie kisten begraven worden. De kosten voor de graven zijn € 6000,- voor 99 jaar, deze periode gaat pas in wanneer de tweede kist is bijgezet. Het openen en sluiten van een graf kost € 773,50. (genoemde prijzen zijn waarschijnlijk niet meer actueel) In tegenstelling tot natuurbegraafplaats Bergerbos kan men hier geen graf reserveren, alleen wanneer iemand 'terminaal is of wanneer er al directe familieleden begraven zijn (d.w.z. vader, moeder, broer of zus, zoon of dochter) Om de grafrechten te kunnen waarborgen is ook deze natuurbegraafplaats ondergebracht in een stichting. Met de gemiddeld 50 begravingen per jaar lukt het deze natuurbegraafplaats kostendekkend te werken.

De omgeving

Ook 'Natuurbegraafplaats Westerwolde' maakt onderdeel uit van een bestaand bosgebied. Opvallend op deze begraafplaats zijn de aanwezige kerk/kapel en de oude familiebegraafplaats, deze is geheel ommuurd en er liggen 5 familieleden begraven. Het bosgebied waarin deze begraafplaats ligt wordt gevormd door loofbomen, voornamelijk eiken, hier en daar staat een verdwaaalde den. Er zijn geen strak gevormde stenen paden maar men loopt gewoon over de bosgrond. De graven liggen langs natuurlijk gevormde paden en rondom bomen, ze worden over het algemeen gemarkeerd door natuurlijk ogende zwerfkeien maar hier en daar vinden we toch ook de 'standaard' grafmonumenten terug. Voor een sfeerimpressie van 'Natuurbegraafplaats Westerwolde' zie figuur 31 t/m 36.

Figuur 31 aanwezige kerk met 'tuin'

Figuur 32 deel familiebegraafplaats

Figuur 33 'tuinieren' op de graven

Figuur 34 graven rondom boom

Figuur 35 graven gelegen langs pad

Figuur 36 natuurlijk graf met zwerfkei

Onze mening over 'Natuurbegraafplaats Westerwolde'

Wat ons opvalt qua graf bedekking is dat er hier veel 'getuinierd' wordt op de graven, buxusrandjes en andere minder natuurlijk ogende beplanting verstoren het natuurlijke beeld. Een ander storend element is de snelweg A1 die direct langs het terrein van de begraafplaats loopt, het overheersende geluid hiervan doet afbreuk aan de natuurlijke sfeer. Het aanwezige kerkje en het familiegraf van de familie Westerveldt geven deze begraafplaats een apart karakter. Bij het kerkje is nog een (oude) 'tuin' te vinden, hierin staan jeneverbessen en heidesoorten en er lopen kleine paadjes doorheen. Wij vinden toch dat deze begraafplaats over het algemeen zeker een natuurlijke sfeer neerzet, of Westerwolde echt een natuurbegraafplaats is valt echter nog te bezien. We weten niet of hier daadwerkelijk 'milieubewust' begraven wordt. Ook de grafmonumenten zijn niet allemaal 'natuurlijk' te noemen. Maar, het geheel heeft wel degelijk een andere uitstraling dan de meeste traditionele begraafplaatsen.

2 MARKT VOOR NATUURLIJK BEGRAVEN IN NEDERLAND

Het op de markt brengen van een nieuw product staat of valt met de vraag naar het product. Dit is voor natuurbegraafplaatsen niet anders. Om er achter te komen of er een potentiële doelgroep bestaat voor natuurbegraafplaatsen in Nederland, hebben we een klein marktonderzoek opgezet in de vorm van een enquête. Hierin kijken we o.a. naar wat mensen aanspreekt op het gebied van lijkbezorging, begraven en grafmonumenten.

2.1 MARKTONDERZOEK

2.1.1 Enquête

Doormiddel van een enquête hopen we inzicht te krijgen in de markt voor natuurlijk begraven. Om een zo breed mogelijke doelgroep in een kort tijdsbestek te kunnen enquêteren hebben we gebruik gemaakt van een enquête via internet. Belangrijke factoren bij de keuze hiervoor zijn o.a.:

- snel te verspreiden,
- resultaten snel verwerkbaar,
- snel in te vullen, dus lagere drempel,
- iedereen krijgt exact dezelfde informatie.

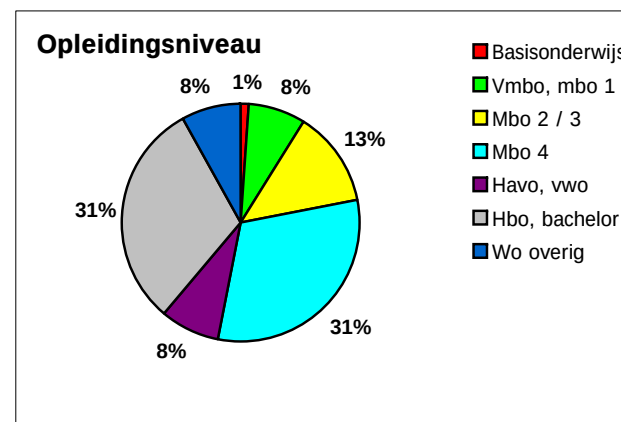
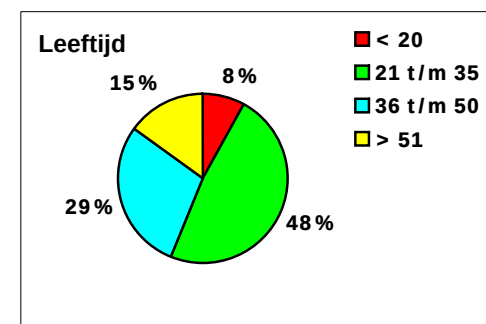
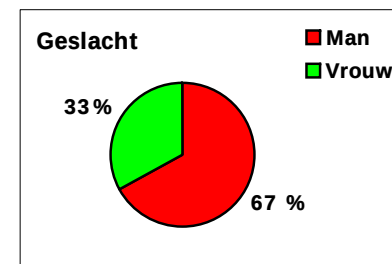
Wel hebben we vooraf bepaald de enquête binnen onze eigen netwerken (zowel zakelijk als privé) te verspreiden. Een gevolg hiervan is dat deze enquête geen exacte afspiegeling van de Nederlandse samenleving kan zijn. De enquête geeft ons wel inzicht in hoe men tegen natuurbegraafplaatsen aankijkt en of het de moeite waard is hier groter marktonderzoek aan te weiden, dat wel een representatief beeld geeft van de Nederlandse samenleving. Ons streven was om minimaal 100 ingevulde enquêtes te krijgen, het mag duidelijk zijn dat met 184 respondenten onze verwachtingen ruim zijn overtroffen. (Zie bijlage 2: Enquête natuurbegraafplaatsen)

2.1.2 Doelgroep

Omdat iedereen op den duur gebruik zou kunnen maken van natuurbegraafplaatsen hebben we besloten om de doelgroep voor de enquête zo breed mogelijk te houden.

Samenstelling respondenten

De cirkeldiagrammen op deze pagina geven een beeld van de samenstelling van de groep respondenten. Aan bod komen: geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

2.2 UITKOMSTEN MARKTONDERZOEK

Met betrekking tot het marktonderzoek hebben we ons bezig gehouden met een tweetal hoofdvragen:

- welke manier van lijkbezorging spreekt men het meest aan?
- spreekt het concept natuurbegraafplaatsen de mensen aan?

Met behulp van een aantal deelvragen hebben we deze hoofdvragen verfijnd en met als doel een duidelijk beeld te vormen van hoe men over het concept natuurbegraafplaatsen denkt. Deze deelvragen komen in de volgende hoofdstukken aan bod.

2.2.1 Manier van lijkbezorging

De antwoorden op de vraag: “Welke manier van lijkbezorging spreekt u het meest aan?” worden in de grafiek hiernaast weergegeven (*grafiek 4 manier van lijkbezorging*). Hierin komt duidelijk naar voren dat het merendeel van de respondenten begraven verkiest boven de andere methoden van lijkbezorging. Dit verschilt met het landelijk gemiddelde van 50/50 (begraven/cremeren), waarschijnlijk komt dit doordat het merendeel van onze respondenten afkomstig is van, of een binding heeft met het platteland.

De personen die voor *anders nl:* hebben gekozen, geven vaak aan het nog niet te weten. In totaal zijn er drie echte andere opties gegeven, te weten: ‘bevriezen’, ‘naar de maan schieten’ en ‘een zeegrav’.

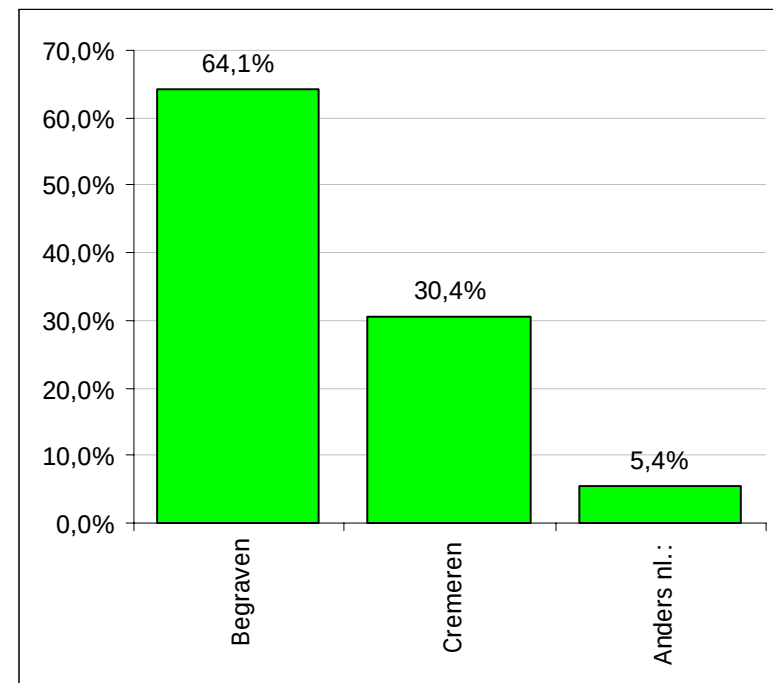
Bij de keuze voor begraven worden als motivatie de volgende punten veel genoemd:

- Natuurlijk,
- cremeren spreekt gevoelsmatig helemaal niet aan,
- een plaats voor nabestaanden om te gedenken.

Bij de keuze voor cremeren worden als motivatie de volgende punten veel genoemd:

- geen grafonderhoud en ruimtegebruik,
- begraven spreekt gevoelsmatig helemaal niet aan.

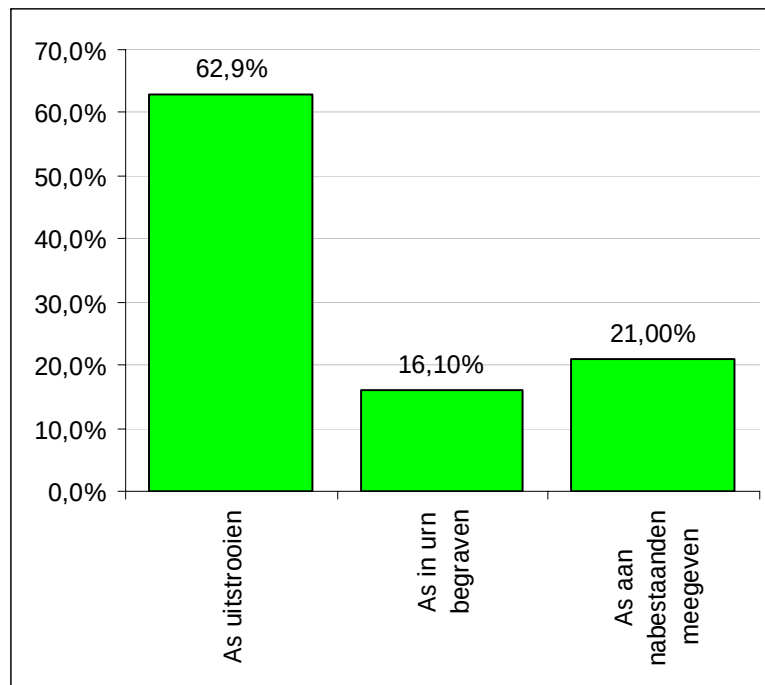
Grafiek 4: Manier van lijkbezorging

Asbestemming

Omdat de keuze voor cremen verschillende opties openlaat voor asbestemming, hebben we gevraagd welke vorm van asbestemming het meest aanspreekt. In onderstaande grafiek is te zien dat het merendeel van mensen die voor cremen kiest, vervolgens kiest voor het uitstrooien van de as.

Grafiek 5: Asbestemming

2.2.2 Spreekt het concept aan

In de enquête hebben we de vraag gesteld of het concept natuurbegraafplaatsen en het natuurlijk begraven de mensen aanspreekt. Doormiddel van een sfeerimpressie en een begeleidend verhaaltje hebben we het concept uitgelegd en gevraagd of de mensen hier iets in zien. Als vervolg hierop hebben we nog een aantal gerichte subvragen gesteld:

- Zou men daadwerkelijk kiezen voor een natuurbegraafplaats?
- Welke mogelijke kenmerken van een natuurbegraafplaats spreekt de mensen het meest aan?
- Welk type grafmonument spreekt de mensen het meest aan?

Met de onderstaande tekst en afbeelding hebben we het concept in het kort gepresenteerd aan de respondenten.

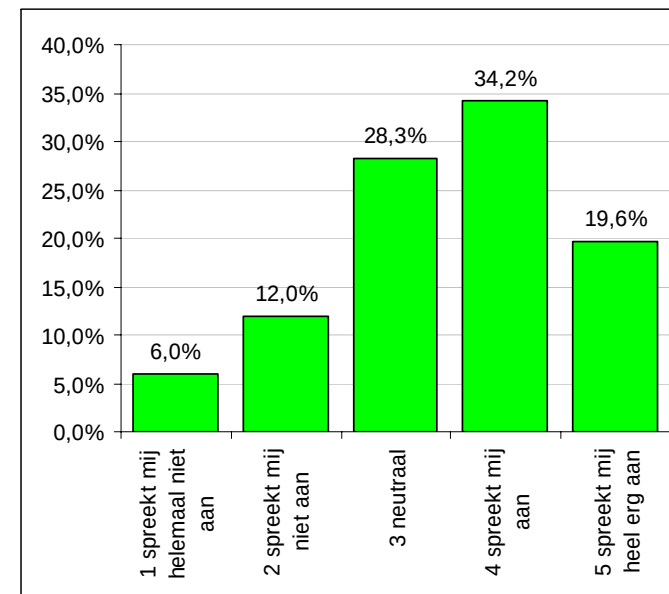
Een natuurbegraafplaats is niet zomaar een begraafplaats met een natuurlijk tintje. Belangrijk uitgangspunt bij een natuurbegraafplaats is het milieubewust terug geven van het lichaam aan de natuur. Hierbij is de plaats waar wordt begraven zo natuurlijk mogelijk ingericht en onderhouden. Kisten met milieubelastende onderdelen als handgrepen van metaal en kunststof zijn niet toegestaan. Ook grafmonumenten moeten een zo natuurlijk mogelijke uitstraling hebben, bijv. een houten bordje of een zwerfkei met een bordje.

Op onderstaande afbeelding ziet u een stukje van een natuurbegraafplaats met enkele graven gemarkeerd met zwerfkeien.

Na deze introductie hebben we gevraagd in hoeverre dit concept hen aanspreekt. In de hieronder afgebeelde grafiek is te zien dat het idee van een natuurbegraafplaats meer dan de helft van de mensen aanspreekt. Slechts 18% zegt dat het hen niet, of helemaal niet, aanspreekt.

Grafiek 6: Aanspreken concept

Aanspreken verschillende onderdelen.

Welke onderdelen van een natuurbegraafplaats spreken de mensen aan en welke niet? We hebben gevraagd om van een drietal stellingen over een natuurbegraafplaats aan te geven in hoeverre deze men aanspreekt. Het gaat hier om de volgende (mogelijke) kenmerken van een natuurbegraafplaats:

- bijdragen aan nieuwe natuur,
- laatste rustplaats in natuur,
- milieubewust begraven.

Ook grafmonumenten spelen een belangrijke rol (of eigenlijk juist niet) in het concept van natuurbegraafplaatsen. Daarom hebben we ook hier een vraag aan geweid in onze enquête. We hebben een vijftal grafmonumenten/ - markeringen bijeen gebracht, de vraag is in hoeverre deze de mensen aanspreekt. Het gaat om de volgende opties:

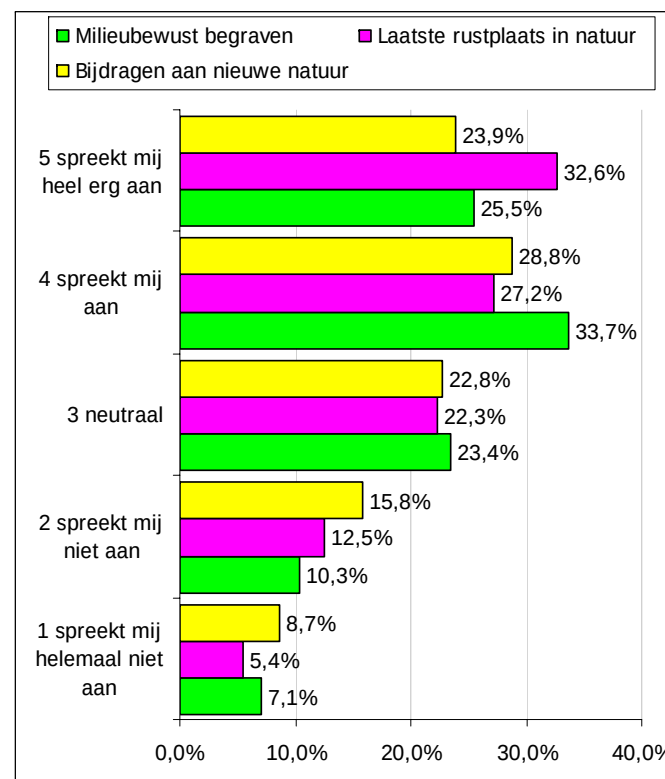
- traditionele grafsteen,
- zwerfkei,
- houten bordje,
- boom,
- alleen GPS tracering¹.

In de volgende grafieken (zie grafiek 7 en 8) zien we de resultaten weergegeven. Opvallend is dat in de grafiek over de kenmerken dat het milieubewust begraven en een laatste rustplaats in de natuur de mensen erg aanspreekt. Er zijn hier weinig mensen die deze kenmerken van een natuurbegraafplaats niet aanspreken.

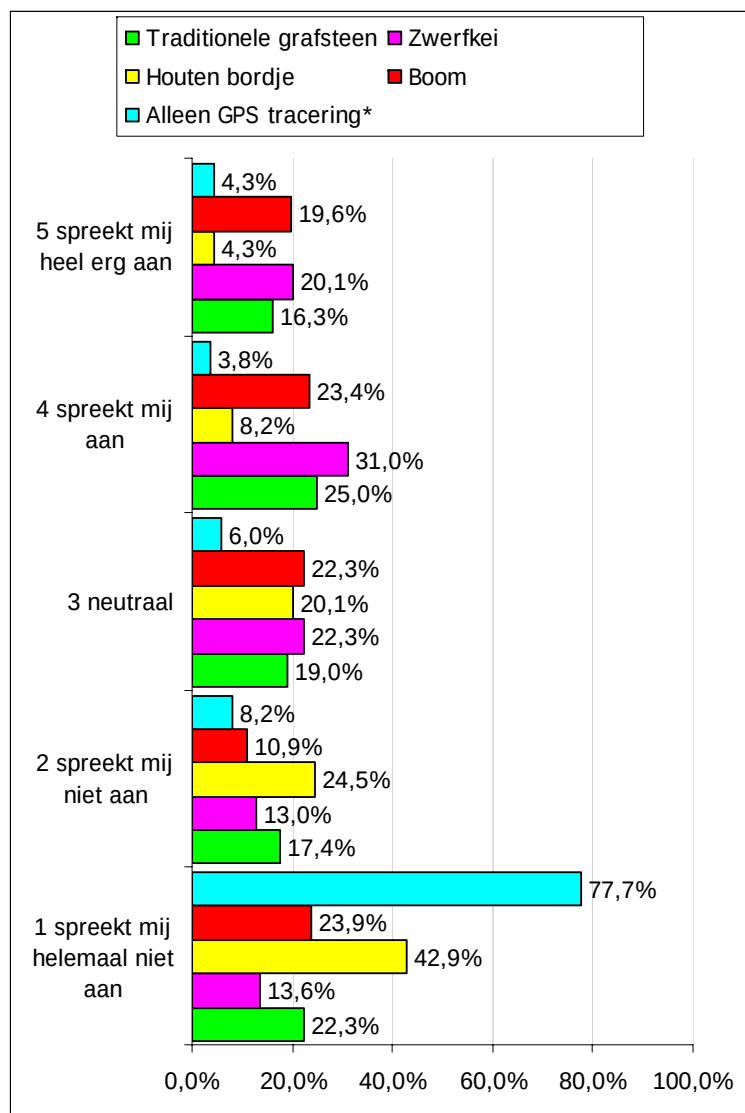
In de grafiek over de grafmonumenten valt op dat de traditionele grafsteen het aflegt tegen ze zwerfkei en een boom op het graf. Een houten bordje als grafmarkering en de GPS¹ tracering spreken weinig van onze respondenten aan.

¹ doormiddel van coördinaten vastleggen waar iemand begraven ligt

Grafiek 7: Aanspreken kenmerken

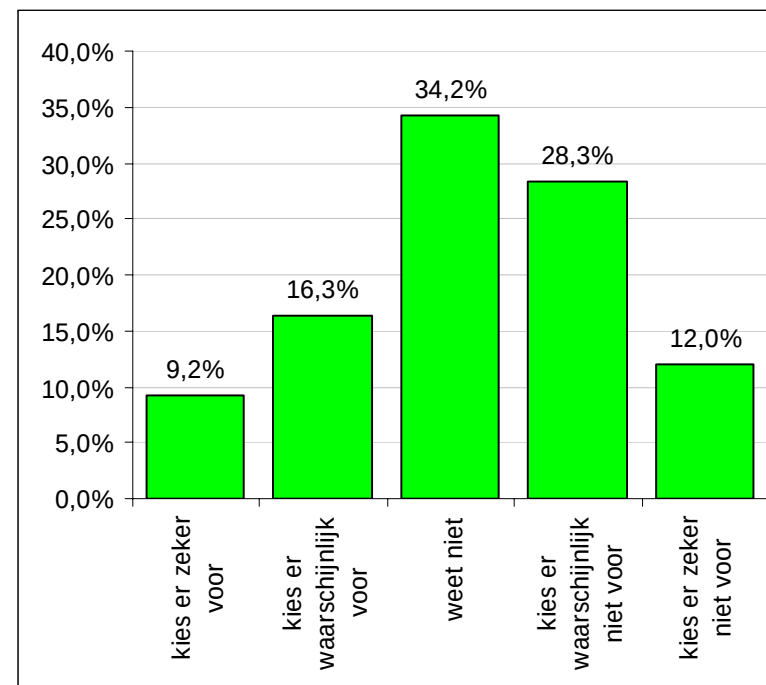
Grafiek 8: Verskillende grafmonumenten

2.2.3 Zou men kiezen voor een natuurbegraafplaats

Als het idee van een natuurbegraafplaats mensen aanspreekt wil dit natuurlijk nog niet zeggen dat ze ook daadwerkelijk hiervoor gaan kiezen. Daarom hebben we in onze enquête ook de vraag gesteld of men daadwerkelijk de keuze voor een natuurbegraafplaats zou maken. In onderstaande grafiek is duidelijk te zien dat een groot aantal van de respondenten (34,2%) het (nog) niet weet. Het aantal respondenten dat zeker of waarschijnlijk niet kiest voor een natuurbegraafplaats is met 40,3% groter dan het aantal dat er zeker of waarschijnlijk wel voor kiest (25,5%). Wanneer we er vanuit gaan dat de helft van de personen die “weet niet” gekozen heeft later toch zal kiezen voor een dergelijke begraafplaats komen we zelfs op een percentage van bijna 40%.

Grafiek 9: Kiezen voor natuurbegraafplaats

Motivatie achter de keuze

We hebben de respondenten ook gevraagd hun keuze bij deze vraag te motiveren. Hieronder hebben we een aantal motivaties bijeen gebracht, om een goed beeld te geven hebben we ze gerangschikt naar positieve, neutrale (twijfelende) en negatieve reacties.

Positief

- Eerlijk gezegd was ik mij niet van deze optie bewust. Een hele goede 'no-nonsense' aanpak van het fysieke restant waarbij eventuele bezoekers alsnog een referentiepunt hebben én alles een beetje 'vrolijk' of in ieder geval 'natuurlijk' aanvoelt.
- Dit lijkt mij een prachtige plek. Uitstrooien of begraven mag beide. En een gewone zwerfkei als herinnering erop. Top.
- Het idee dat het milieuvriendelijk is. Dicht bij de natuur.

Neutraal (twijfelaars)

- Lastig, door de onbekendheid weet je niet hoe dit fenomeen zich zal ontwikkelen. Ik vind het belangrijk voor de nabestaanden een plek te hebben waar men heen kan gaan. Dat is bij deze nieuwe vorm nog onduidelijk, wat de keuze bemoeilijkt.
- als er mogelijkheden in de omgeving zijn en afhankelijk van de nabestaanden
- Lijkt me niet haalbaar maar in het geval van toestemming wil ik er wel in meegaan

Negatief

- Een begraafplaats hoort een duidelijke indeling te hebben zodat je graven gemakkelijk kunt vinden
- beetje onpersoonlijk, vrienden familie en kennissen willen een mooie gedenkplaats voor de overledenen
- Lastig voor de gravers tussen al die wortels. En het gebruik van een minikraan op een begraafplaats vind ik ook niet echt passend. Het is moeilijk om voor jezelf een keuze te maken. Eigenlijk gaat het meer om je nabestaanden. Nabestaanden zijn procentueel vaak ouderen. En die vinden het geschikter

om over een goed toegankelijk pad te lopen dan over heide planten te struikelen. Ook kun je minder lichamen kwijt op een are. Het is minder gestructureerd, ook lastig om iemand terug te vinden.

3 BEGRAVEN EN BEGRAAFPLAATSEN IN NEDERLAND

Om een goed beeld te krijgen van de bestaande begraafplaatsen in Nederland en hoe er hier omgegaan wordt met de lijkbezorging hebben we in dit hoofdstuk een aantal onderdelen beschreven. Ten eerste bekijken we de traditionele begraafplaatsen in Nederland. Hoeveel zijn er momenteel, en wat zijn de verschillende soorten en welke basistypen kunnen we hierin onderscheiden. Ook bekijken we de sterftcijfers, wat zijn de toekomstverwachtingen hiervan. Hoe is het gesteld met de verhoudingen tussen begraven en cremen en kunnen we op basis van deze informatie bepalen of er behoefte is aan (extra) begraafcapaciteit op de bestaande begraafplaatsen. Tot slot beschrijven we nog de wet en regelgeving waarmee begraafplaatsen te maken hebben.

3.1 DE TRADITIONELE BEGRAAFPLAATS

In Nederland mag volgens de wet (Wet op de Lijkbezorging) alleen begraven worden op een daarvoor bestemde begraafplaats. Volgens deze wet zijn de begraafplaatsen in Nederland te onderscheiden in gemeentelijke begraafplaatsen (de vroegere algemene begraafplaatsen) en bijzondere begraafplaatsen. De verschillende gemeenten in Nederland worden in deze wet verplicht een gemeentelijke begraafplaats beschikbaar te stellen, deze zijn hierbij ook verantwoordelijk voor het onderhoud en beheer. De bijzondere begraafplaatsen zijn eigendom van kerkgenootschappen, stichtingen (privaatrechtelijk rechtspersoon) of in het bezit van een particulier (natuurlijk persoon).

De gemeentelijke begraafplaatsen en bijzondere begraafplaatsen zijn ook in combinatie mogelijk, bijvoorbeeld wanneer een kerkgenootschap een deel van de gemeentelijke begraafplaats in gebruik heeft. De gemeente blijft dan vaak wel verantwoordelijk voor het noodzakelijke onderhoud en beheer.

3.1.1 Aantal begraafplaatsen in Nederland

Van het aantal bestaande 'traditionele' begraafplaatsen in Nederland zijn geen exacte gegevens bekend. Volgens Landschaps- en

begraafplaatsarchitecte A. Wille waren dit er in 2004 ongeveer 4.500. In de database van het actualiseringregister van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg staat het meest volledige overzicht van alle begraafplaatsen in Nederland. Daarin stonden begin 2004 ongeveer 3.900 begraafplaatsen geregistreerd. Deze zijn onder te verdelen in:

- 2.180 bijzondere begraafplaatsen, waarvan 131 particulier (geen gezindte of kerkelijk genootschap)
 - 1.410 gemeentelijke begraafplaatsen
 - 24 oorlogsbegraafplaatsen
 - 258 joodse begraafplaatsen
- (bron: Wille, 2004 pag. 30)

3.1.2 Soorten begraafplaatsen in Nederland

In Nederland komen diverse soorten begraafplaatsen voor, deze zijn als gezegd onder te verdelen in 'gemeentelijke'- en bijzondere begraafplaatsen. De gemeentelijke begraafplaatsen zijn in aantal minder maar ze beslaan een groter oppervlak in Nederland. De bijzondere begraafplaatsen zijn op te splitsen in o.a.

- rooms-katholieke begraafplaatsen
- kloosterbegraafplaatsen
- Nederlands hervormde- of diaconiebegraafplaatsen
- joodse begraafplaatsen
- begraafplaatsen van rijksinstellingen, zoals de rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen en Avereest
- particuliere begraafplaatsen, zoals o.a. 'Natuurbegraafplaats Westerwolde'
- privé-begraafplaatsen (familiebegraafplaatsen)
- militaire erevelden

3.1.3 Verschillende basistypen begraafplaatsen

De traditionele begraafplaatsen in Nederland kunnen we onderverdelen in vijf verschillende basistypen. Elk van deze begraafplaatstypen heeft zijn eigen kenmerken. Volgens A. Wille onderscheiden we:

- het kerkhof
 - de pragmatische begraafplaats
 - de parkbegraving
 - de architectonische begraafplaats
 - de natuurbegraving
- (bron: Wille, 2004 pag. 54)

Het kerkhof

Figuur 34 kerkhof bij kerkje Bakkeveen (Friesland)

Deze begraafplaatsen liggen in de 'hof' van een kerk, ze worden in het algemeen omzoomd door een haag of muur met daarbinnen het grafveld. De 'infrastructuur' bestaat vaak enkel uit een grind- of klinkerpad rondom het grafveld. De graven liggen in rijen in het gras. Hoge beplanting als bomen zijn vaak rondom deze begraafplaatsen te vinden, ze zorgen voor een natuurlijke afscheiding met het omringende landschap.

De pragmatische begraafplaats

Dit eenvoudige type begraafplaats vinden we veel op het platte land, vooral in de open veenweidegebieden. Deze begraafplaatsen worden gevormd door langgerekte smalle terreinen die de bestaande verkaveling van een gebied volgen. De graven liggen in het gras, meestal langs een centraal (grind) pad. Het terrein wordt omgeven door een haag en/of sloot. De toegang wordt vaak gevormd door een smeedijzeren hek, opgehangen aan bakstenen of gietijzeren stijlen.

Figuur 35 oude algemene begraafplaats te Eelde (Groningen)

De parkbegraving

Figuur 36 parkachtige begraafplaats Kranenburg Zwolle

De parkbegraving is een nabootsing van een natuurlijk landschap met slingerende paden, boomgroepen en heesters. Dit type begraafplaats stamt uit de romantische stijlperiode en is aangelegd als een park, hierin wordt begraven langs de paden en op tussenliggende velden.

De architectonische begraafplaats

*Figuur 37 nieuwe algemene
begraafplaats Doorn, ontwerp van
prof. W.C.J. Boer*

Deze begraafplaatsen kenmerken zich door een duidelijke, planmatige opbouw van de grafvakken en paden, dit zijn vaak begraafplaatsen waar hagen als structurerend element de boventoon voeren, in combinatie met lanen en singels. Over de inrichting van de velden, de plaats van bomen en struiken zijn duidelijke uitspraken van de architect beschikbaar. De verschijningsvorm verschilt, van

strak / sober naar romantisch / natuurlijk afhankelijk van de (verschillende) stijlenmerken welke als inspiratiebron dienden voor de architect.

Natuurbegraafplaats

*Figuur 38 natuurbegraafplaats
Bergerbos*

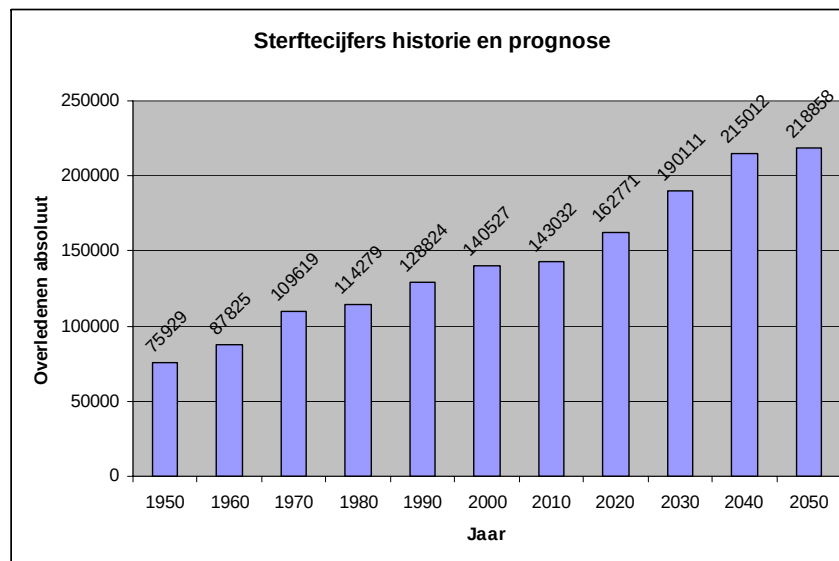
De inrichting van een natuurbegraafplaats kenmerkt zich door de natuurlijke sfeer. De graven liggen verspreid en vallen niet op door overdadige grafmonumenten, de gebruikte grafmonumenten passen goed in de natuurlijke sfeer.

3.2 STERVEN EN MANIER VAN LIJKBEZORGING

Wanneer het sterftecijfer in Nederland stijgt, stijgt ook de behoefte aan lijkbezorging. Dit zegt echter nog niets over de behoefte aan nieuwe begraafplaatsen. Een belangrijke factor hierin is het aantal begravingen en crematie's. Wanneer er meer mensen kiezen voor begraven is er meer ruimte nodig om deze mensen van een laatste rustplaats te voorzien.

3.2.1 Sterftecijfer

Een hoger sterftecijfer brengt een stijgende behoefte aan lijkbezorging met zich mee. We kunnen echter niet alleen afgaan op de sterftecijfers wanneer het aankomt op de behoefte aan extra begraafplaatsen. De manier van lijkbezorging is minstens zo belangrijk, begraven neemt immers meer ruimte in beslag dan cremeren. De prognose voor het aantal overlijdens in de komende jaren hebben we onderstaande tabel opgenomen, hierin staan de historie en toekomstverwachting van de sterftecijfers van 1950 tot 2050. (Zie tabel 5: Sterftecijfers, historie en prognose)

Tabel 5 Sterftecijfers, historie en prognose

In Nederland overlijden van 2000 tot 2010 ongeveer 140.000 mensen per jaar. Mede door de vergrijzing zien we dat het aantal sterfgevallen van 2010 tot 2020 al toeneemt met bijna 14 procent. Na 2020 neemt het sterftecijfer sterk toe, de grijze golf zorgt in 2030 voor 33 procent stijging ten opzichte van 2010 en in 2040 is dit zelfs 50 procent. Na 2040 stagneert de stijging van het aantal sterfgevallen weer. (bron: www.cbs.nl, kerncijfers, historie en prognose)

3.2.2 Begraven of cremeren

De keuze voor begraven of cremeren heeft een grote invloed op de behoefte aan nieuwe begraafplaatsen. Wanneer er meer mensen kiezen voor een begrafenis neemt dit meer ruimte in beslag, begraafplaatsen raken dan eerder 'vol' en er moet eerder gekeken worden naar de mogelijkheden voor ruiming en hergebruik van graven, het in- of uitbreiden of het aanleggen van een nieuwe begraafplaats.

Uit een onderzoek van het NIPO uit 2000, 'Hoeveel vaart zit er nog in de uitvaart', blijkt dat in Nederland steeds meer mensen kiezen voor cremeren. Van de ondervraagden geeft 42% aan een voorkeur te hebben voor deze vorm van lijkbezorging. Het begraven komt volgens het onderzoek van NIPO op een tweede plaats met 35%. Ook volgens uitvaartvereniging DELA laat het aantal begrafenis een trendmatige daling zien. In 2005 werd nog maar 35% van de overledenen begraven. Wij gaan ervan uit dat dit in twee jaar niet sterk veranderd is. Enkele resultaten van het onderzoek van NIPO 'Hoeveel vaart zit er nog in de uitvaart' zijn opgenomen in onderstaande tabel. (zie tabel 6 onderzoek NIPO 2000)

Voorkeur voor crematie of begraven	
Crematie	42 %
Begravenis	35 %
Weet niet	17 %
Geen voorkeur	5 %
Ter beschikking aan de wetenschap	1 %
De belangrijkste reden om voor een crematie te kiezen	
geen grafonderhoud nodig	22 %
geen (verplicht) grafbezoek	17 %
ruimtewinst	12 %
het vergaan van het stoffelijk overschot	9 %
persoonlijke voorkeur	8 %
crematie is definitief	8 %
De belangrijkste reden om voor een begrafenis te kiezen	
plek voor nabestaanden om naar terug te gaan	35 %
Geloof	21 %
Gevoelsmatig	15 %
Naar idee om verbrand te worden	12 %
Traditie	11 %
Natuurlijker	6 %

Tabel 6 Onderzoek NIPO 'Hoeveel vaart zit er nog in de uitvaart'

Na het cremeren kan er op verschillende manieren met het as omgegaan worden, al deze vormen van asbestemming nemen in verhouding tot begraven minder ruimte in beslag. Enkele manieren van 'asbestemming' zijn:

- as verstrooien (bijv. op strooiveld of op een hiervoor aangewezen plek in de natuur),
- plaatsen urn in columbarium of urnengalerij,
- plaatsen (bijzetten) in een urnengraf,
- urn mee naar huis,
- as bewaren in een sieraad.

Opvallend aan het onderzoek van het NIPO is dat de meeste mensen die voor cremeren kiezen dit doen omdat ze de nabestaanden niet met het grafonderhoud (22%) en het bezoeken van het graf (17%) willen opzadelen. Wanneer aan deze mensen gevraagd zou worden of ze op een natuurbegraafplaats begraven willen worden, kan het zijn dat ze hun keuze willen herzien. Het kan interessant zijn hier in een onderzoek of enquête aandacht aan te besteden.

3.3 BEGRAAFPLAATSBEHOEFTE IN NEDERLAND

Is er de komende jaren behoefte aan nieuwe begraafplaatsen in Nederland? Deze behoefte hangt af van een aantal voorwaarden, niet alleen het sterftcijfer is van belang maar ook de keuze voor begraven of cremeren heeft een grote invloed op de behoefte aan nieuwe begraafplaatsen.

3.3.1 Tekort begraafplaatsen

Het aanleggen van begraafplaatsen gebeurt alleen wanneer daar behoefte aan is. In Nederland wordt in de komende jaren een tekort aan begraafcapaciteit verwacht op de bestaande begraafplaatsen. Dit komt mede door de naoorlogse generatie van babyboomers, de zogenaamde 'grijze golf'. Zowel in de stad als op het platteland moet door ruiming en hergebruik van graven capaciteit beschikbaar gemaakt worden. Wanneer dit niet (meer) mogelijk is zal de begraafplaats uitgebreid moeten worden. Als ook plaatselijke uitbreiding niet meer mogelijk is zal men uit moeten wijken naar een andere, nieuwe locatie.

3.3.2 Capaciteit

Of er in Nederland extra begraafplaatsen aangelegd moeten worden hangt af van de capaciteit van de bestaande begraafplaatsen. De begraafcapaciteit van de begraafplaatsen in Nederland neemt de komende jaren sterk af, dit verschijnsel doet zich zowel in de steden als daarbuiten voor. Veel ouderen kiezen ervoor om terug te keren naar hun geboorteplaats en worden vaak buiten de stad begraven of gecremeerd. De Gemeente Den Haag ziet bijvoorbeeld zelfs een afname in de begraafcijfers, ze verwachten dat dit zich in de toekomst voortzet.

De begraafcapaciteit moet per regio bekeken worden, per begraafplaats moet in kaart gebracht worden wat de mogelijkheden zijn voor begraven en asbestemming. Voor het bepalen van de beschikbare begraafcapaciteit zijn verschillende onderdelen van belang:

- de beschikbare ruimte
- de hoeveelheid graven
- hoeveel overledenen kunnen worden bijgezet in een bestaand graf
- hoeveel nieuwe graven kunnen er uitgegeven worden
- hoeveel graven kunnen in de komende jaren geruimd en opnieuw uitgegeven worden

Uitbreiden

De capaciteit van een begraafplaats wordt vooraf bepaald. Wanneer binnen de bestaande grenzen de ruimte optimaal is benut kan de capaciteit vergroot worden door de begraafplaats uit te breiden.

Verdichten (inbreiden)

Verdichten is het vergroten/ beter benutten van de capaciteit binnen de bestaande grenzen van een begraafplaats. Dit kan op verschillende manieren:

- ruimen van graven (individueel of per 'veld'), hierdoor wordt de beschikbare capaciteit beter benut,
- verdichten door vrije ruimte in te richten met graven, dit zorgt voor extra capaciteit maar kan het beeld enigszins aantasten (kwaliteitsverlies).

Bruto grafoppervlak

Op de traditionele begraafplaatsen wordt in vergelijking met een natuurbegraafplaats efficiënter omgegaan met de beschikbare ruimte. Om een goed beeld te krijgen van hoe men op een begraafplaats omgaat met het gebruik van het beschikbare oppervlak, is het bruto grafoppervlak te berekenen. Het bruto grafoppervlak is de oppervlakte van de begraafplaats gedeeld door het aantal graven. (de oppervlakte van de begraafplaats min voorzieningen als bebouwing) Aan dit cijfer kunnen we aflezen hoeveel 'vrije' ruimte per graf beschikbaar is. Een begraafplaats met een hoog bruto grafoppervlak heeft in verhouding minder capaciteit dan een begraafplaats met een laag bruto grafoppervlak. Ter verduidelijking hebben we in onderstaande tabel een berekening gemaakt voor een begraafplaats van 1000 vierkante meter, in deze oppervlakte hebben we de bebouwing op de begraafplaats niet meegenomen. (Zie tabel 4)

Grootte begraafplaats	Beschikbare ruimte voor groen o.i.d.	Aantal graven (uitgaande van 2 m ² per graf)	Bruto grafoppervlak
1000 m ²	0	500	2 m ²
1000 m ²	200	400	2,5 m ²
1000 m ²	500	250	4 m ²

Tabel 4 Bruto grafoppervlak

Het spreekt voor zich dat op een natuurbegraafplaats gestreefd wordt naar een hoger bruto grafoppervlak, zo kan ruimte behouden blijven waarin de natuur ontwikkeld en/of behouden kan worden.

3.4 WETEN REGELGEVING

Wanneer men in Nederland een (natuur) begraafplaats aan wil leggen moet aan een aantal wetten en regels in acht nemen. De belangrijkste wetten, regels en richtlijnen komen in dit hoofdstuk aan bod. In het kort kijken we naar het bestemmingsplan, de Wet op de lijkbezorging, het Besluit op de lijkbezorging, de inspectierichtlijn op de wet van de lijkbezorging en de begraafplaatsgebonden regels / verordeningen.

3.4.1 Bestemmingsplan

Het bestemmingsplan valt onder de Wet op de Ruimtelijke Ordening (Wro), de huidige Wro dateert uit juli 1962. Vanaf 1 juli 2008 gaat De nieuwe Wet ruimtelijke Ordening in, met deze nieuwe wet krijgen rijk, provincies en gemeenten meer bevoegdheden bij ontwikkeling en uitvoering van projecten. 'Decentraal wat kan, centraal wat moet' luidt het nieuwe motto. Provincies en gemeenten krijgen meer verantwoordelijkheden. De bestemmingsplanprocedure wordt in de nieuwe wet teruggebracht van ruim een jaar naar 26 weken. Rijk en Provincies kunnen kaders stellen waarbinnen de gemeentes kunnen opereren.

Begraafplaatsen, crematoria, strooiveldjes en opbaarplaatsen moeten worden aangegeven in het bestemmingsplan, dit geldt als vanzelfsprekend ook voor de natuurbegraafplaatsen. Voor de locatie van een (natuur) begraafplaats gelden echter geen speciale eisen. Wel wordt een locatie in een rustige omgeving aangeraden, dit in verband met de mogelijke verstoring van de begrafenisplechtigheid door bijvoorbeeld geluidsoverlast. De inspectierichtlijn lijkbezorging adviseert een afstand van 20 á 30 meter tussen woningen en begraafplaatsen.

Een begraafplaats kan een waardevol groenelement zijn, vooral in stedelijk gebied. De verstoring op begraafplaatsen is relatief beperkt, waardoor er bijzondere planten en dieren op voor kunnen komen. Daarnaast kan een begraafplaats cultuurhistorisch waardevolle elementen bevatten. Al deze aspecten kunnen in het bestemmingsplan worden beschermd.

3.4.2 Wet op de lijkbezorging

De wet op de lijkbezorging bevat regels die ervoor zorgen dat er goed wordt omgegaan met het stoffelijke overschot van een overledene. Deze regels zijn bindend en als vanzelfsprekend moet men zich bij de exploitatie van natuurbegraafplaatsen ook houden aan deze wet. Opgenomen in deze wet zijn o.a. :

- regels voor het goed omgaan met het stoffelijke overschot van de overledene,
- technische voorschriften om het proces van lijkvertering of lijkverbranding goed te laten verlopen,
- voorschriften op het gebied van milieu,
- voorschriften voor ruimingstermijnen,
- soorten graven,
- asbestemming etc.

De wet op de lijkbezorging dateert uit maart 1991 en bevat alle ge- en verboden met betrekking tot het bezorgen van lijken. Sinds 1991 is deze wet op een aantal kleine punten aangepast.

3.4.3 Besluit op de lijkbezorging

In het Besluit op de lijkbezorging zijn verschillende aanvullende bepalingen op de wet op de lijkbezorging opgenomen. In het besluit op de lijkbezorging wordt onder andere ingegaan op de diepte van begraven, afstanden tussen de graven waar men zich aan moet houden bij het begraven en cremieren van de overledenen. Het huidige Besluit op de lijkbezorging, dateert uit december 1997.

3.4.4 Inspectierichtlijn wet op lijkbezorging

De Inspectierichtlijn Wet op lijkbezorging uit 1999 bevat aanbevelingen over de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats. De inspectierichtlijn adviseert over de omgang met grondwaterstanden en de rol van de milieu-inspectie. In de wet op de lijkbezorging staat dat bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats de regionale inspecteur van de volksgezondheid moet

worden gehoord. Men kan aan deze eis voldoen door het lezen van de Inspectierichtlijn.

3.4.5 Verordening

Een verordening (of reglement) kan per begraafplaats verschillen, hierin worden allerlei praktische afspraken tussen de begraafplaats en de gebruikers vastgelegd. (Bij gemeentelijke begraafplaatsen spreekt men van een verordening, bij bijzondere begraafplaatsen van een reglement.) In een verordening of reglement zijn bijvoorbeeld opgenomen;

- De grafmaten
- Toegestane modellen van gedenktekens, bijvoorbeeld staande en/of liggende grafmonumenten
- openingstijden
- te betalen rechten
- onderhoudsverplichtingen

Een verordening (of reglement) wordt opgesteld door de houder van een begraafplaats, uiteraard mogen de regels in een verordening niet in strijd zijn met de wet.

4 OPRICHTING EN EXPLOITATIE NATUURBEGRAAFPLAATS

In dit hoofdstuk beschrijven we verschillende onderdelen die van belang zijn bij het oprichten en het exploiteren van een natuurbegraafplaats. Wat zijn de motieven om een natuurbegraafplaats aan te leggen? Hoe zijn natuurbegraafplaatsen in te passen, bijvoorbeeld als uitbreiding van een bestaande begraafplaats o.i.d. Wie zullen een natuurbegraafplaats op willen richten en waarom en wat zijn de verschillende oprichtingsvormen. Tot slot kijken we nog hoe een begraafplaats geëxploiteerd kan gaan worden.

4.1 WAAROM EEN NATUURBEGRAAFPLAATS OPSTARTEN?

In Groot Brittannië zijn de natuurbegraafplaatsen in eerste instantie opgericht vanuit een idealistisch oogpunt. Toen bleek dat het concept een succes was zijn ook bedrijven en andere meer marktgerichte initiatiefnemers begonnen met het opstarten van natuurbegraafplaatsen.

In Nederland is zoals gezegd het fenomeen natuurbegraafplaats nog relatief onbekend. 'Natuurbegraafplaats Bergerbos' is tot nog toe de enige natuurbegraafplaats in Nederland die zich als zodanig profileert en actief naar buiten treedt ('Natuurbegraafplaats Westerwolde' is hierin erg terughoudend). Bergerbos mag dan ontstaan zijn uit een toevallige samenloop van omstandigheden, er zit ook wel degelijk een idealistische initiatiefnemer achter. Wanneer naast Bergerbos nog enkele natuurbegraafplaatsen opgericht worden en een succes blijken, zullen waarschijnlijk ook in Nederland bedrijven en andere marktgerichte partijen in deze markt stappen.

4.1.1 Motivatie opstarten natuurbegraafplaats

Als gezegd zullen de natuurbegraafplaatsen waarschijnlijk in eerste instantie om idealistische redenen in de markt worden gezet. De reden van het oprichten van een natuurbegraafplaats kunnen per initiatiefnemer verschillen. Een aantal overwegingen kunnen zijn:

- oprichting uit idealistisch oogpunt,
- oprichting op basis van een potentiële markt,
- oprichten als omgevingsvriendelijke uitbreiding, omdat er bijvoorbeeld plaatsgebrek is op een bestaande (traditionele) begraafplaats, en een natuurbegraafplaats als omgevingsvriendelijke uitbreiding kan worden gezien.

Oprichting uit idealistisch oogpunt

Bij het oprichten van een natuurbegraafplaats uit idealistisch oogpunt spelen vooral de zorg voor natuur en het milieu en het graag in de natuur begraven willen worden een grote rol. In Groot Brittannië zijn veel natuurbegraafplaatsen op deze manier opgericht om later een succes te worden. In Nederland zien we dat er veel (met name particuliere) initiatieven op deze manier tot stand komen. Ook het eigenbelang kan in deze een rol spelen. Wanneer men zelf begraven wil worden op een natuurbegraafplaats maar er in de eigen omgeving geen mogelijkheid voor is, kan men besluiten zelf het initiatief hiertoe te nemen.

Er zijn in Nederland genoeg initiatiefnemers die graag een natuurbegraafplaats op zouden willen starten maar doordat deze (vooral particulieren) vaak geen goede motivatie hebben voor de aanleg van een dergelijke begraafplaats stranden deze initiatieven al snel weer. (Joyce Sengers)

De zorg voor de natuur en het milieu speelt niet alleen op de begraafplaats zelf maar kan ook globaal doorwerken. Op een natuurbegraafplaats wordt weliswaar een natuurlijke omgeving gevormd waarin overledenen op een milieuvriendelijke manier worden begraven. Het ontbreken van de traditionele grafmonumenten van (sterk bewerkt) natuursteen zoals wel op de traditionele begraafplaatsen veel zien speelt ook mee. Het materiaal hiervan wordt vaak in het buitenland gewonnen, wat niet op een natuur of milieuvriendelijke wijze gebeurt. Voor de bewerking van dergelijke stenen tot grafmonumenten geldt in kleinere mate hetzelfde.

Oprichting op basis van een potentiële markt

Wanneer blijkt dat er een markt bestaat voor het natuurlijk begraven, wordt het ook interessant om hier bedrijfsmatig op in te spelen. Bijvoorbeeld uitvaartondernemers kunnen met het aanleggen van een natuurbegraafplaats voorzien in een behoefte van hun (potentiële) klanten. Dit zorgt niet alleen voor een uitbreiding van het dienstenpakket, ook kan het positieve gevolgen hebben voor het 'groene imago' van desbetreffende organisatie.

Oprichting als omgevingsvriendelijke uitbreiding

Het aanleggen van traditionele begraafplaatsen is vaak een grote ingreep in de omgeving en het landschap. Wanneer een plaatselijke begraafplaats 'vol' is en uitgebreid dient te worden kan ook een natuurbegraafplaats een goede optie zijn. Door hun natuurlijke vormgeving en uitstraling zijn ze goed in het landschap te passen en verstoren het beeld ervan minimaal. Voorwaarde is wel dat het terrein waar deze begraafplaats aangelegd moet worden hier geschikt voor is.

4.1.2 Voordelen

Een natuurbegraafplaats is in een aantal opzichten anders dan de traditionele begraafplaatsen die wij in Nederland kennen. Het concept kent een aantal voordelen ten opzichte van de traditionele begraafplaatsen. Enkele voordelen die een rol kunnen spelen bij de keuze voor een natuurbegraafplaats zijn:

- mensen bewust maken van de natuur en het milieu,
- financiële voordelen (vooral het onderhoudsaspect),
- aanleg van natuur combineren met een functie (begraven) (meervoudig ruimtegebruik),
- meer mogelijkheden op de natuurbegraafplaats voor multifunctioneel ruimtegebruik (combinatie met lichte vorm van recreatie, wandelgebied, aansluiting met het omringende gebied etc.),
- lagere belasting van natuur en milieu.

4.1.3 Nadelen

Als vanzelfsprekend kleven er aan een natuurbegraafplaats ook een aantal nadelen, hieronder zetten we een aantal op een rijtje:

- natuurbegraafplaatsen nemen in verhouding met de traditionele begraafplaatsen meer ruimte in beslag, (hoog bruto grafoppervlak)
- capaciteit van een natuurbegraafplaats is minder groot, in vergelijking met een traditionele begraafplaats van dezelfde grootte,
- men moet strenge regelgeving voeren m.b.t. graven en grafmonumenten om het natuurlijke beeld te waarborgen. De natuurlijke omgeving is erg gevoelig voor het inpassen van grafmonumenten, de grafmonumenten moeten goed passen in de omgeving, wanneer dit niet gebeurt is niet meer de natuur beeldbepalend maar de grafmonumenten.
- afhankelijk van de termijn van uitgifte zijn grafrechten weinig flexibel in de planning van de openbare ruimte, dit speelt echter bij alle soorten begraafplaatsen.

4.2 MOGELIJKHEDEN VOOR HET INPASSEN VAN EEN NATUURBEGRAAFPLAATS

Natuurbegraafplaatsen zijn op verschillende manieren in te passen in het landschap, in deze paragraaf gaan we deze mogelijkheden onder de loep nemen. Omdat het inpassen van een natuurbegraafplaats in een bestaand natuurgebied een van de mogelijkheden is, kijken we hier ook naar de standpunten van de natuurbeherende organisaties. Deze hebben in Nederland een groot deel van de bestaande natuur in eigendom en beheren dat ook, zodoende is het interessant om te weten hoe deze organisaties denken over natuurlijk begraven in combinatie met hun vakgebied.

4.2.1 Verschillende manieren voor het inpassen van een natuurbegraafplaats

Een natuurbegraafplaats is op verschillende manieren in te passen in een omgeving. We behandelen hier de volgende methoden van inpassing:

- als uitbreiding van bestaande begraafplaats,
- nieuw aan te leggen in bestaande natuur,
- nieuw aan te leggen in combinatie met de vorming van nieuwe natuur.

Uitbreiding bestaande begraafplaats

Als er op een bestaande begraafplaats onvoldoende graven beschikbaar zijn, is lokale uitbreiding van deze begraafplaats een mogelijkheid. De uitbreiding kan in de vorm van een natuurbegraafplaats aangelegd worden. Dit stelt echter wel wat extra eisen aan de locatie dan dat bij een 'standaard' uitbreiding het geval is.

Per locatie moet blijken of het gebied geschikt is voor deze vorm van begraafplaatsuitbreiding. Ten eerste moet het oppervlak voldoende groot zijn. Een kleine uitbreiding van enkele honderden vierkante meters is gewoonweg te klein om een natuurlijke sfeer te creëren die goed aansluit bij de omgeving. Ook moeten we er rekening mee

houden dat er, in verhouding met de traditionele begraafplaatsen, op een natuurbegraafplaats minder graven per vierkante meter aangebracht kunnen worden. De hoeveelheid aan te leggen graven wordt bij het ontwerp bepaald (programma van eisen).

Het aanleggen van een natuurbegraafplaats als uitbreiding van een bestaande begraafplaats kan verschillende positieve effecten hebben:

- uitbreiding van het dienstenpakket, ook de mogelijkheid van een laatste rustplaats in de 'natuur' aan te bieden,
- creëren van extra groen op een begraafplaats in combinatie met extra begraafcapaciteit (natuurlijke omgeving wordt over het algemeen goed gewaardeerd),
- meer mogelijkheden voor interactie met de omgeving, niet alleen qua inrichting / beleving van de begraafplaats maar ook de mogelijkheid voor het toevoegen van functies als educatie o.i.d.,
- een natuurbegraafplaats vergt minder onderhoudskosten in vergelijking met een traditionele begraafplaats,
- een begraafplaats waar milieuvriendelijk gewerkt en begraven wordt kan als visitekaartje bijdragen aan een positief imago van de oprichter (gemeente) met betrekking tot het 'groene' karakter, vooral bij begraafplaatsen in een stedelijk gebied kan dit een meerwaarde opleveren.

Over het algemeen wordt bij het uitbreiden van begraafplaatsen het nieuwe terrein opgehoogd met zand of grond, zodat men voldoende drooglegging verkrijgt om te kunnen begraven. Men wil het liefst twee (of max. drie) kisten diep kunnen begraven waarbij de onderste kist minimaal 30 centimeter boven het gemiddeld hoogste grondwaterpeil (GHG) moet blijven (besluit op de lijkbezorging). Echter bij het aanleggen van een specifieke natuurbegraafplaats is het kunstmatig ophogen van het terrein niet gewenst. De grondsoort die van oorsprong in het gebied bestaat dient als basis voor de te ontwikkelen natuur, wanneer het terrein wordt opgehoogd heeft dit consequenties voor de beplanting en het beheer hiervan.

Aanleg in bestaande natuur

Het is mogelijk om een natuurbegraafplaats aan te leggen in bestaande natuur, mits de omstandigheden als grondwaterstand en grondsoort hiervoor geschikt blijken. Wanneer alle factoren geschikt zijn voor begraven, kan men in bestaande natuur snel een natuurbegraafplaats 'aanleggen'. Het grote voordeel hiervan is dat direct de gewenste natuurlijke sfeer aanwezig is.

Natuurbegraafplaats Bergerbos is een goed voorbeeld hiervan.

Doordat het bestemmingsplan van het potentiële gebied aangepast moet worden is het lastig een natuurbegraafplaats in deze vorm waar te maken. Ten eerste loop je tegen het behouden van de huidige natuurwaarden aan, maar ook bestaat er kans op grote weerstand onder omwonenden (en evt. de natuurbeherende organisatie), die liever geen begraafplaats in 'hun' stukje natuur zien.

Aanleg als/in combinatie met nieuwe natuur

Groter lijken de mogelijkheden wanneer de aanleg van een natuurbegraafplaats wordt meegenomen in de planvorming voor nieuwe natuur. Punt blijft wel dat hiervoor (waarschijnlijk) het bestemmingsplan van het betreffende gebied aangepast moet worden. Punten waar aandacht aan besteed kan of moet worden bij het aanleggen van natuurbegraafplaatsen in combinatie met de vorming van nieuwe natuur(gebieden) zijn bijvoorbeeld:

- situering van de natuurbegraafplaats op de hoger gelegen gronden (i.v.m. drooglegging),
- aanleggen van de natuurbegraafplaats aan de buitenrand van het natuurgebied (als soort buffer),
- Ruimte houden voor lichte recreatie, eventueel educatie.

4.2.2 Standpunt natuurbeherende organisaties m.b.t. natuurbegraafplaatsen

Bij het aanleggen van natuurbegraafplaatsen in bestaande of nieuw te vormen natuur hebben we te maken met de in Nederland actief zijnde natuurbeheerders. Deze instanties beheren het merendeel van

de bestaande natuur in Nederland. Er zijn een aanzienlijk aantal verschillende instanties die zich hiermee bezig houden. Om te peilen of er bij dergelijke organisaties beleid aanwezig is aangaande natuurbegraafplaatsen of wat de standpunten hierover zijn hebben we een aantal van deze organisaties aangeschreven. In een brief hebben we een korte uitleg gegeven over natuurbegraafplaatsen en de volgende vragen gesteld:

- 1) is er binnen uw organisatie beleid geschreven over begraven in de natuur?
- 2) wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in bestaande natuur?
- 3) wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in nieuw aan te leggen natuur?
- 4) ziet u kansen voor natuurbeherende organisaties m.b.t. het aanleggen en exploiteren van natuurbegraafplaatsen?
- 5) hoe kijkt uw organisatie aan tegen de aanleg van natuurbegraafplaats in de buitenrand van een natuurgebied, bijvoorbeeld als bufferzone tussen een natuurgebied en landbouwgrond.

De organisaties die we aangeschreven hebben zijn:

- Staatsbosbeheer,
- Natuurmonumenten,
- SBNL (Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied),
- Landschapsbeheer Nederland,
- de landschappen (per provincie één organisatie).

De reacties van de diverse natuurbeherende organisaties zijn opgenomen in tabel 7. (tabel 7: standpunt natuurbeherende organisaties) Voor een uitgebreid overzicht zie bijlage 4: Enquête natuurbeherende instanties

	Beleid aanwezig	Natuurbegraven in bestaande natuur	Natuurbegraven in nieuwe natuur	Rol natuurbeherende organisaties	Natuurbegraven buitenrand natuurgebied
Staatsbosbeheer	+	+/-	-	+/-	+
Natuurmonumenten	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-
SBNL	--	+	++	+	+
Landschapsbeheer Nederland	--	+/-	+/-	+/-	+/-
Brabants Landschap	--	--	--	--	+
It Fryske Gea	+/-	--	--	--	+
Landschap Overijssel	-	+/-	+/-	+/-	+/-
Limburgs Landschap	--	+/-	+/-	+/-	+/-
Landschap Noord-Holland	--	-	+/-	++	+
Het Drentse Landschap	-	--	++	+	+/-
Geldersch Landschap	--	+/-	-	+	+
Het Zuid-Hollands Landschap	--	--	+	-	+
Het Zeeuwse Landschap	--	--	+	--	+
Het Flevo-landschap	--	+/-	+/-	+/-	+/-
	++	= zeer positief			
	+	= positief			
	+/-	= neutraal			
	-	= negatief			
	--	= zeer negatief			

Tabel 7 standpunt natuurbeherende organisaties

Beleid

Opvallend is dat bij de meeste organisaties weinig bekend is over natuurbegraafplaatsen, laat staan dat er beleid over is geschreven. Alleen Staatsbosbeheer heeft geschreven beleid aangaande natuurlijk begraven en wel in de vorm van een "Gedragslijn natuurbegraven en asverstrooiing". It Fryske Gea zegt geen beleid te hebben, maar heeft wel een standpunt ingenomen en Natuurmonumenten heeft beleid in ontwikkeling. Opvallend is dat sommige organisaties geen beleid hebben en hier ook geen taak voor hen zien weggelegd, terwijl anderen juist aangeven geïnteresseerd te zijn en zich te gaan verdiepen in de materie.

Natuurbegraafplaats in bestaande natuur

Een mogelijkheid voor het inpassen van een natuurbegraafplaats is als gezegd: het aan te leggen in bestaande natuur. Belangrijk is dus hoe de beheerders van deze natuur hier tegen aan kijken. Uit de antwoorden blijkt dat het inpassen van een natuurbegraafplaats in bestaande natuur bij de meeste organisaties erg gevoelig ligt. Hierbij wordt ook aangegeven dat dit in veel gevallen lastig wordt in natuur binnen EHS (Ecologische Hoofd Structuur). SBNL (Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied) ziet wel kansen, maar geeft wel aan dat er de nodige punten zijn om rekening mee te houden.

Natuurbegraafplaats in nieuw aan te leggen natuur

Uit de reacties blijkt dat er gemiddeld meer kans van slagen wordt gezien in de aanleg van een natuurbegraafplaats in nieuw aan te leggen natuur. Wel moet worden opgemerkt dat er grote verschillen zijn per organisatie. Sommigen staan er duidelijk voor open, terwijl anderen er absoluut niets in zien.

Natuurbegraafplaats in buitenrand natuurgebied

Als laatste hebben we de mogelijkheid voorgelegd om een natuurbegraafplaats aan te leggen in de buitenrand van een natuurgebied, bijvoorbeeld als bufferzone tussen een natuurgebied en landbouwgrond. Opvallend is dat vrijwel alle partijen hier wel op

één of andere manier mogelijkheden in zien. Zei het soms aarzelend en soms benadrukkend dat het dan buiten de natuur moet vallen, maar geen één is voluit tegen. Opvallend is de opmerking van SBNL dat de aanleg tussen landbouw en natuur onwenselijk kan zijn i.v.m. verstoring van de dieren die tussen de gebieden heen en weer trekken.

Rol natuurbeherende organisaties

We hebben ook gevraagd of men kansen ziet voor natuurbeherende organisaties m.b.t. aanleg en exploitatie van natuurbegraafplaatsen. De grotere organisaties (Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) rekenen dit niet tot hun kerntaken, bij de Landschappen lopen de meningen hierover sterk uiteen. Zo zegt Landschap Noord Holland bijvoorbeeld dat het vooral bij grotere terreinen toegevoegde waarde kan hebben. Het Geldersch Landschap ziet wel mogelijkheden in de aanleg, maar niet in de exploitatie. Een groot aantal ziet geen mogelijkheden en sommigen hiervan verwijzen naar gemeenten of uitvaartondernemers.

4.3 WIE ZIJN DE POTENTIËLE INITIATIEFNEMERS EN WAAROM

De natuurbeherende organisaties hebben we al gevraagd of ze kansen zien om een natuurbegraafplaats aan te leggen en te exploiteren. Over het algemeen zijn deze organisaties niet erg enthousiast, maar natuurbeherende organisaties zijn niet de enige potentiële oprichters van een natuurbegraafplaats. Om een goed beeld te krijgen van potentiële oprichters van een natuurbegraafplaats, hebben we hieronder enkele mogelijke initiatiefnemers op een rijtje gezet:

De overheid

Een gemeente heeft n.a.v. De Wet op de lijkbezorging de verplichting om een gemeentelijke begraafplaats beschikbaar te stellen, bij kleine gemeenten kan het voorkomen dat meerdere gemeenten één gemeenschappelijke begraafplaats delen. Een gemeente kan ervoor kiezen een natuurbegraafplaats aan te leggen,

of een deel van een bestaande begraafplaats als zodanig in te richten, deze natuurbegraafplaats valt dan volgens de wet op de lijkbezorging onder de noemer gemeentelijke begraafplaats. Over het algemeen zijn veel gemeentelijke begraafplaatsen zo praktisch mogelijk ingericht, zodat de beschikbare ruimte optimaal wordt benut. Bij een natuurbegraafplaats is dit niet direct zo, het aantal graven dat men op een hectare kwijt kan ligt op een natuurbegraafplaats vele malen lager dan op een 'traditionele begraafplaats'. Er zijn echter wel verschillende voordelen voor gemeenten te behalen bij het aanleggen van een natuurbegraafplaats. Zo kan een begraafplaats met een natuurlijk karakter, waar ook nog eens milieuvriendelijk wordt begraven en gewerkt een prima visitekaartje zijn voor het groene karakter van een gemeente. Ook zijn er wellicht mogelijkheden om een groene zone dicht bij de bebouwde kom als natuurbegraafplaats in te richten. Enkele voordelen die hieraan verbonden zijn:

- gewaarborgde groene zone, begraafplaats kan niet zomaar geruimd worden,
- dubbel ruimtegebruik: begraven, ontspannen en natuur beleven.

Uiteraard kan het verlagen van de dynamiek van het gebied ook nadelige gevolgen hebben voor partijen als gemeenten. Als een gemeente bijvoorbeeld bij een in- of uitbreiding woningbouw wil verrichten, dan zijn de mogelijkheden beperkt door de aanwezigheid van een (natuur)begraafplaats in dat gebied.

Natuurbeheerders

Van de natuurbeherende organisaties weten we ondertussen al een beetje hoe deze aankijken tegen natuurbegraafplaatsen en de inpassing daarvan binnen hun terreinen. Over het algemeen niet erg enthousiast. Het lijkt voor natuurbeherende en -inrichtende organisaties een korte klap om een natuurbegraafplaats op hun gronden aan te leggen. Een dergelijke begraafplaats kan eventueel de naamsbekendheid van een organisatie of een gebied vergroten en waarschijnlijk zelfs extra inkomsten opleveren.

Uitvaartondernemers

Voor een (uitvaart) ondernemer kan het aanleggen en beheren van een natuurbegraafplaats een interessante optie zijn. Met name op het gebied van dienstverlening kan een dergelijke onderneming in een bepaalde behoefte voorzien door het aanbieden van natuurlijke begrafenissen. Ook kan een natuurbegraafplaats de uitvaartonderneming de kans bieden om te laten zien bewust bezig te zijn met natuur en milieu.

De in Groningen gevestigde uitvaartverzorger (en -verzekeraar) Algemeen Belang is in samenwerking met de Stichting SPNOG² (Stichting Particulier Natuurbeheer Oost-Groningen) sinds een aantal jaren intensief bezig met plannen voor het aanleggen van een natuurbegraafplaats. Deze natuurbegraafplaats moet komen in het nieuw aan te leggen natuurgebied 'Reiderwolde', dat wordt aangelegd nabij villawijk 'De Blauwestad' in de provincie Groningen. Het natuurgebied beslaat ongeveer 200 hectare en wordt beheerd door agrariërs (SPNOG). In opdracht van Algemeen Belang is landschapsarchitecte J. Sengers (Joyce Sengers Landschapsontwerpen) nauw betrokken bij dit project. In het kader

² De **Stichting SPNOG** is opgericht vanuit de agrarische natuurvereniging ANOG om de natuurbelangen en de communicatie in het project Reiderwolde te dienen. Het is een primeur en uniek in Nederland dat een agrarische natuurvereniging een project particulier natuurbeheer ter hand neemt.

van ons onderzoek hebben we mevr. J. Sengers geïnterviewd over natuurbegraafplaatsen. (zie bijlage: 3 Interview J. Sengers)

Natuurgebied 'Reiderwolde' is een onderdeel van de EHS (Ecologische Hoofdstructuur), de provincie Groningen wil hierdoor pas discussiëren over een natuurbegraafplaats in dit gebied als onderzoek aantoon dat natuurlijk begraven geen aantasting van natuur en milieu oplevert.

Particulier

Natuurbegraafplaatsen kunnen ook ontstaan uit een particulier initiatief. Wel is hier, net als bij andere initiatiefnemers, van groot belang een goed gemotiveerd businessplan op te stellen. Dit wordt vooral gedaan om de haalbaarheid van de natuurbegraafplaats inzichtelijk te maken. In Nederland zijn al veel initiatieven door particulieren opgestart maar doordat deze geen goed onderbouwde motivatie hebben voor de aanleg van een dergelijke begraafplaats stranden deze initiatieven vaak al snel weer. (zie interview Joyce Sengers)

Samenwerkingsverband

Met betrekking tot het oprichten van een natuurbegraafplaats kunnen vooral kansen gezien worden bij samenwerkingsverbanden. Wanneer bijvoorbeeld een natuurbeherende organisatie in samenwerking met een uitvaartondernemer een natuurbegraafplaats opricht, kunnen deze twee de knowhow van beide vakgebieden combineren.

4.3 VERSCHILLENDE OPRICHTINGSVORMEN

Een natuurbegraafplaats kan in eigendom en beheer zijn van een gemeente, een commercieel bedrijf of particulier. Om een goed beeld te krijgen van de globale oprichtingsmogelijkheden zetten we hier een aantal verschillende (beheerders) op een rijtje.

Gemeentelijke organisatie als eigenaar en beheerder

De accommodatie en de bijbehorende productiemiddelen zijn in eigendom van een gemeente. Hierbij wordt het beheer en de exploitatie ook uitgevoerd door een afdeling van de gemeentelijke organisatie. De bedrijfsvoering is hiermee gebonden aan de werkwijze, rechtspositie en cultuur die gelden bij dergelijke overheidsorganisaties.

Extern verzelfstandigd

Hierbij neemt de gemeente een stapje terug betreffende de exploitatie en het beheer, deze worden ingebracht bij een privaatrechtelijke rechtspersoon. Het eigendom kan bij de gemeente blijven of bij een andere rechtspersoon worden ingebracht. De betreffende rechtspersoon is meestal een stichting of een vennootschap (naamloos, besloten of commanditair). Via de statuten heeft de gemeente een beslissende invloed in het bestuur van de stichting en/of de vennootschap, op de bedrijfsvoering. Wanneer het eigendom wordt ondergebracht in een vennootschap, dan behoudt de gemeente als aandeelhouder de eigendomsrechten.

Zelfstandige marktpartij

De eigendommen, exploitatie en beheer vallen allemaal onder een privaatrechtelijke rechtspersoon. Hierbij kan bijvoorbeeld het eigendom van de accommodatie wel onder een andere rechtspersoon vallen dan de exploitatie en het beheer. In principe heeft de gemeente in een desbetreffende situatie niets meer te zeggen over de bedrijfsvoering van de (natuur)begraafplaats. Wel kan een gemeente een aandelenbelang hebben in de rechtspersoon die de begraafplaats beheert, dit is afhankelijk van de invloed die een gemeente wenst te hebben op de bedrijfsvoering van een natuurbegraafplaats.

4.4 OPZETTEN EN EXPLOITEREN

4.4.1 Locatie

Niet elke locatie is zondermeer geschikt om te begraven, laats staan om een natuurbegraafplaats aan te leggen. Een locatie waar men een natuurbegraafplaats aan wil leggen moet o.a. aan de volgende voorwaarden voldoen:

- een maximale GHG (Gemiddeld Hoogste Grondwaterstand) van 2,25m. beneden maaiveld bij 2 kist diep begraven, of 1,45m. bij 1 kist diep begraven,
- voldoende oppervlak om een natuurlijk ogende omgeving aan te kunnen leggen,
- bij voorkeur in de buurt van andere dienstverleners als rouwcentrum en crematorium,
- geschikte grondsoort, bij voorkeur zanderig voor een goede gasdiffusie.

Bij de aanleg van een natuurbegraafplaats is het belangrijk om zoveel mogelijk te werken met de bodem die van oorsprong aanwezig is. Hierdoor zijn grote ophogingen ongewenst, terwijl deze bij traditionele begraafplaatsen vaak wel worden toegepast om voldoende begraafdiepte te verkrijgen. Het gevolg is dat veel locaties voor natuurbegraafplaatsen ongeschikt zijn, omdat de GHG, met name in het westen van ons land, te dicht onder het maaiveld ligt.

4.4.2 Hoe te starten

Als er een geschikte locatie gevonden is waar een natuurbegraafplaats kan en mag worden aangelegd, komen we bij een businessplan. Het is belangrijk voor aanvang een goed businessplan op te stellen, In het businessplan zijn globaal de volgende onderwerpen opgenomen:

- oprichting: wie richt de begraafplaats op en welke partners zijn hier evt. bij betrokken,
- markt: wat is de markt en hoe lijkt deze zich te ontwikkelen

- product: wat zijn de doelstellingen, welke producten en diensten worden aangeboden,
- financieel plan, verwachte kosten, opbrengsten en resultaten.

Met een goed ondernemersplan heeft men een goede basis om verschillende organisaties als gemeente en provincie en andere betrokkenen (omwonenden) uitleg te geven over wat de bedoeling is met de natuurbegraafplaats. Een goede motivatie voor het oprichten van een natuurbegraafplaats is voor het 'verkoop' ervan erg belangrijk.

4.4.3 De doelstelling en de producten

De doelstelling en de verschillende producten van een begraafplaats kunnen per begraafplaats verschillen. Het primaire doel is echter bij alle begraafplaatsen gelijk. Het primaire doel van een begraafplaats is:

- het verzorgen van begravingen, eventueel inclusief auladiensten en condoléancebijeenkomsten,
- het beheren en onderhouden van graven en bijbehorende accommodaties en de infrastructuur van de begraafplaats.

Op welke wijze men met het primaire doel omgaat kan ook weer per begraafplaats verschillen. De bijkomende doelstelling van een natuurbegraafplaats kunnen we als volgt verwoorden:

'het bieden van een gelegenheid om overledenen respectvol en natuur- en milieubewust een laatste rustplaats te geven en te herdenken.'

Het verschil met een traditionele begraafplaats zit hier duidelijk in de woorden natuur- en milieubewust.

Het aanbod van de verschillende producten van een begraafplaats zijn ook niet op elke begraafplaats gelijk. We kunnen de volgende producten en diensten opsommen die een natuurbegraafplaats eventueel aan kan bieden:

- verzorging van informatie over zowel de begraaf- en grafmogelijkheden, als ook de mogelijkheden voor asbestemming,
- begeleiding bij de keuze en de uitgifte van de verschillende graven,
- plannen en begeleiden van de mogelijke plechtigheden (van condoleance tot de begraving of as-verstrooiing),
- bieden van accommodatie voor rouwdiensten en condoléancebijeenkomsten,
- bieden van accommodatie voor en verzorgen van koffietafels,
- delven en sluiten van de graven,
- kleine specifieke producten (niches) zoals een band- of Cd-opname van de plechtigheid,
- dienstverlening aan uitvaartondernemers en steenhouders.

Voor een natuurbegraafplaats kunnen we naast het primaire doel bijbehorende doelstelling ook nog een aantal secundaire doelen vaststellen:

Natuur ontwikkelen en behouden

Een natuurbegraafplaats kan ook mogelijkheden bieden om nieuwe natuur te kunnen ontwikkelen en te beheren. In Groot Brittannië wordt vaak gewerkt met eeuwig grafrecht. De natuurbegraafplaats gaat dan na verloop van tijd, stukje bij beetje, over in natuur. Dit natuurgebied groeit steeds doordat nieuwe gronden worden gebruikt als natuurbegraafplaats en na verloop van tijd ook weer overgaan in natuur. De opbrengsten uit de natuurbegraafplaats kunnen dan worden aangewend om het beheer van de natuur in de toekomst te bekostigen. Omdat we in Nederland in verhouding met Groot Brittannië minder oppervlak beschikbaar hebben kan het werken met eeuwig durende grafrechten hier ongewenst zijn.

Uitloopgebied aanleggen en veilig stellen

Met name in de meer verstedelijkte gebieden biedt een natuurbegraafplaats mogelijkheden om een groene zone aan te leggen en/of veilig te stellen. Als je bijvoorbeeld een groene zone tussen twee steden hebt, dan is bebouwing in de toekomst niet ondenkbaar. Wil men een dergelijk gebied behouden bijv. voor de recreatie, maar ook een stukje natuur, dan kan de aanleg van een natuurbegraafplaats mogelijkheden bieden. Een begraafplaats kan namelijk niet zomaar worden bebouwd, middels de Wet op de lijkbezorging is deze namelijk zo'n vijftig jaar na de laatste begrafenis beschermd tegen afbreuk. Als er dan ook nog gewerkt wordt met eeuwig durende grafrechten kan het gebied evt. nog voor langer behouden blijven.

4.4.4 Het reglement en handhaving

Op de natuurbegraafplaatsen die we in Nederland al kennen zien we dat mensen toch vaak neigen naar grafmonumenten en (tijdelijke) versieringen die niet passen in een natuurlijke sfeer. Om het gewenste beeld te bereiken en daarna te handhaven moeten er duidelijke regels zijn wat wel en niet wenselijk is op een natuurbegraafplaats. In het reglement of de verordening (zie paragraaf 3.4.5 verordening) van een natuurbegraafplaats moet dus heel duidelijk worden gesteld wat er wel en niet toe is gestaan.

Omdat het lastig is om dergelijke regels aan mensen in rouw te presenteren is het verstandig om mensen tijdig te informeren. Dit kan bijvoorbeeld door op de natuurbegraafplaats informatievoorzieningen aan te brengen, zodat bezoekers weten wat de gedachte achter de begraafplaats is. Ook door te zorgen dat mensen vaker op de begraafplaats komen, bijvoorbeeld door aantrekkelijke nevenfuncties, maken ze al tijdig kennis met de omgeving en de achterliggende gedachte van een natuurbegraafplaats.

4.4.5 Financieel

Hoe ideëel een natuurbegraafplaats ook kan zijn, er moeten toch echt financiële middelen worden verworven om minimaal in de kosten te kunnen voorzien. In deze paragraaf gaan we kijken welke kosten je als natuurbegraafplaats mee te maken krijgt, maar ook hoe je (extra) financiële middelen kunt verkrijgen.

Kosten

De kosten waar een begraafplaats mee te maken heeft zijn afhankelijk van de aanwezige voorzieningen, deze verschillen dus per begraafplaats. Afhankelijk van o.a. de aanwezigheid van bebouwing en de diensten die geleverd worden door een begraafplaats hebben deze met meer of minder kosten te maken. Om een beeld te krijgen van de mogelijke kosten van een begraafplaats hebben we er een aantal op een rijtje gezet:

- onderhoud;
 - o van het terrein;
 - o het inventaris etc.;
 - o schoonmaakwerkzaamheden;
 - o het wagenpark;
 - o software (administratie),
- kapitaalslasten voor bebouwing,
- abonnementen, contributies etc.,
- rechten en belastingen,
- gas, water en elektriciteit,
- motorbrandstof,
- materialen overig.

Bij gemeentelijke begraafplaatsen worden vaak ook de nodige kosten doorbelast vanuit beleidsafdelingen, maar ook de kosten van bijvoorbeeld de afdeling personeelszaken, onderhoud en beheer en het gemeentelijk grondbedrijf kunnen worden doorbelast op een begraafplaats. Om de uitgaven reëel inzichtelijk te krijgen is het belangrijk dat de doorbelaste kosten ook daadwerkelijk hun bijdrage hebben aan het te leveren product door de begraafplaats. Dan is het zichtbaar of de natuurbegraafplaats al dan niet financieel gezond is.

Inkomsten

De inkomsten van begraafplaatsen bestaan normaal gesproken uit de zogenaamde leges die worden betaald voor de grafrechten. De leges voor de grafrechten zijn over het algemeen opgebouwd uit de volgende onderdelen:

- grafrecht (meestal voor een bepaalde tijd),
- onderhoudsbijdrage (iedere rechthebbende betaalt mee aan het algemene onderhoud en verbruik van de begraafplaats),
- administratieve kosten,
- ruimingkosten, een graf wordt in de meeste gevallen in de toekomst weer geruimd, de kosten hiervan worden vooraf in rekening gebracht,
- vergunning voor de grafbedekking.

Als een natuurbegraafplaats dezelfde inkomsten per graf heeft en meer ruimte nodig is voor een graf, dan spreekt het voor zich dat de verhouding tussen de inkomsten en het gebruikte oppervlak hier ongunstiger ligt. Daarom gaan we kijken waar financieel nog kansen liggen.

Financiële kansen

Een aanzienlijke kostenpost op een traditionele begraafplaats is het onderhoud. Het in hoge kwaliteit houden van groen als hagen, gras en plantvakken kost nu eenmaal veel tijd en geld. Op een natuurbegraafplaats is het de bedoeling een zo natuurlijk mogelijke sfeer neer te zetten. Dit betekent weliswaar niet dat er helemaal geen onderhoud meer wordt uitgevoerd, maar dit wordt wel tot een minimum beperkt. Dit betekent dat de kostenpost voor het onderhoud ook vele malen kleiner is.

Meerdere functies, meerdere inkomsten

We hebben het al eerder gehad over meerdere functies die een natuurbegraafplaats kan hebben. Deze functies kunnen ook extra inkomsten met zich mee brengen, hierna volgen enkele mogelijkheden. De extra functies die mogelijk zijn verschillen per natuurbegraafplaats en zijn van veel factoren afhankelijk. Wat in de praktijk mogelijk is moet per situatie worden bekeken en zo vroeg mogelijk in de planvorming worden meegenomen.

Kleinschalige horeca

Een natuurbegraafplaats kan een plaats in de natuur zijn om even heerlijk tot rust te komen. Een horecagelegenheid in de vorm van bijv. een theehuis kan hier goed bij aansluiten. Na het wandelen over de natuurbegraafplaats en eventueel gedenken van overledenen, kan men hier genieten van een kopje koffie en eventueel andere mensen ontmoeten. Het gebouw kan ook worden benut om voorlichting te geven aan groepen mensen over bijvoorbeeld natuurlijk begraven. Een horecagelegenheid die past in de omgeving en goed te vinden is kan zo extra inkomsten genereren voor de natuurbegraafplaats.

Openluchttheater

Een openluchttheater kan relatief gemakkelijk worden ingepast in een natuurlijke omgeving. Bovendien kan het meerdere functies vervullen, ten eerste kan het worden gebruikt bij rouwdiensten. Een tweede mogelijkheid is om af en toe 's avonds het theater aan te wenden voor een voorstelling of concert in de buitenlucht. Hierdoor komen mensen meteen in contact met een natuurbegraafplaats en kunnen ze ontdekken wat het precies inhoudt.

Park / uitloopgebied

Een eenvoudig te combineren nevenfunctie is die van park / uitloopgebied. Belangrijk is dat de natuurbegraafplaats aantrekkelijk is om te gaan wandelen of er simpelweg even uit te zijn. Vooral wanneer de situering tegen of in een dicht bewoond gebied is, dan is de kans groot dat er veel gebruik van de natuurbegraafplaats wordt

gemaakt in deze lichte vorm van openluchtrecreatie. Dit zal niet een directe bron van inkomsten vormen, maar indirect wel. Ten eerste komen mensen zo in aanraking met de natuurbegraafplaats en raken mogelijk geïnteresseerd.

Wanneer een natuurbegraafplaats een park overbodig maakt, dan kan dit ook worden gezien als indirecte bron van inkomsten voor de gemeente. Er hoeft nu niet een park te worden aangelegd en onderhouden, de gemeente kan zo een aanzienlijk bedrag besparen.

Natuureducatie

Het geven van educatie over de natuur, maar ook over (natuur)begraven kan ook een nevenfunctie van een natuurbegraafplaats zijn. Dit kan gebeuren door informatieborden op de begraafplaats aan te brengen, maar ook lezingen of andere bijeenkomsten kunnen worden gebruikt om kennis over te brengen. Mogelijk kunnen hiermee ook inkomsten worden gegenereerd in de vorm van een vergoeding voor het geven van een informatiebijeenkomst, of zelfs subsidies voor lessen over natuur en milieu. De verwachting is echter niet dat dit aanzienlijke inkomsten gaan worden.

4.4.6 Organisatie

Binnen de organisatie van een natuurbegraafplaats zijn globaal de volgende taken te onderscheiden:

- klantencontact aangaande informatievoorziening, toezicht en de afhandeling van klachten,
- klantencontact bij dienstverlening en verkoop,
- productie inclusief onderhoud,
- bijhouden van de administratie,
- management.

Deze taken kunnen worden vertaald naar het volgende werkproces. In een volop in bedrijf zijnde natuurbegraafplaats keren de stappen van informatievoorziening t/m ruimen steeds terug. Alle stappen krijgen support vanuit het management.

Al deze schakels moeten goed op elkaar zijn afgestemd, zowel qua tijd, als ook kwaliteit. Alleen dan kan het gewenste eindproduct worden geleverd met de gewenste kwaliteit en service. Over het algemeen kan worden gesteld dat hoe platter de organisatie wordt

gehouden, hoe efficiënter en marktgerichter men kan werken. Voor natuurbegraafplaatsen geldt in het bijzonder dat de informatievoorziening heel belangrijk is. Dit omdat natuurbegraven nog relatief nieuw en onbekend is bij de potentiële markt. Ruimen staat ook genoemd in het proces, dit ligt uiteraard aan de termijnen waarvoor het grafrecht wordt uitgegeven. Het is niet ondenkbaar dat een natuurbegraafplaats bijvoorbeeld eeuwig grafrecht biedt en dat de graven op den duur op gaan in de natuur en dat dit gewoon als natuur wordt beheerd, ruimen is dan overbodig.

5 AANDACHTSPUNTEN BIJ HET INRICHTEN VAN EEN NATUURBEGRAAFPLAATS

De inrichting van een natuurbegraafplaats verschilt sterk van die van een traditionele begraafplaats. In dit hoofdstuk beschrijven we het belang van een goed ontwerp en een aantal aandachtspunten bij de verschillende inrichtingselementen. Om een goede indruk te krijgen ten aanzien van de voor en nadelen in vergelijking met een traditionele begraafplaats betrekken we deze ook hierin.

5.1 GOED DOORDACHT ONTWERP

Bij het aanleggen van een natuurbegraafplaats is een goed doordacht ontwerp vooraf erg belangrijk. Voor het ontwerp wordt een *programma van eisen* opgesteld, hierin worden de verschillende onderdelen van de begraafplaats en de diverse eisen waaraan deze moeten voldoen opgenomen. Bij het opstellen van het programma van eisen kan o.a. aan de volgende onderdelen gedacht worden:

- *capaciteit*; benodigde grondoppervlakte,
- *terrein*; locatiekeuze, bodemkwaliteit, bereikbaarheid etc.,
- *inrichting*; evt. bebouwing, beplanting, paden, graven, asbestemmingsmogelijkheden, gedenktekens etc.,
- *beheer*; bij het ontwerp rekening houden met het beheer van de natuurbegraafplaats.

Met behulp van het programma van eisen kan een ontwerper de begraafplaats vormgeven en worden alle elementen hierin meegenomen. Een goed doordacht ontwerp heeft een grote invloed op de sfeer en de natuurbeleving van de begraafplaats.

5.2 VERSCHILLENDE INRICHTINGSELEMENTEN

Bij het toepassen van verschillende inrichtingselementen op een natuurbegraafplaats zijn in vergelijking met de inrichting van een traditionele begraafplaats enkele kanttekeningen te plaatsen. Deze

hebben vooral betrekking op de uitstraling en de duurzaamheid ervan.

5.2.1 Entree en parkeerruimte

Entree

Zoals bij elke begraafplaats zal men ook bij een natuurbegraafplaats aandacht moeten besteden aan de entree en parkeerruimte. Op traditionele begraafplaatsen bestaat de hoofdentree veelal uit een afsluitbare poort van bijvoorbeeld gietijzer. Naast de hoofdentree, die in veel gevallen enkel gebruikt wordt bij een begrafenis, vinden we nog een kleine entree voor individuele bezoekers.

Bij een natuurbegraafplaats is het niet gewenst de entree vorm te geven met behulp van materialen met een onnatuurlijke uitstraling. Om de entree van een natuurbegraafplaats toch enigszins af te kunnen sluiten (om ongewenst verkeer te voorkomen) kan men kiezen voor een hekwerk van een natuurlijk materiaal, b.v. hout. (zie figuur 40) Qua vormgeving van het hekwerk kan een ontwerp gemaakt worden wat goed past in de natuurlijke sfeer van de

Figuur 40 hekwerk van natuurlijk materiaal

begraafplaats en het omringende landschap. Wanneer men naast een hoofdentree ook besluit een (of meerdere) aparte entree aan te leggen voor individuele bezoekers, kan deze van hetzelfde materiaal gemaakt worden om een continu beeld te verkrijgen.

Om een goede aansluiting met het omliggende gebied te behouden is het niet gewenst de natuurbegraafplaats in zijn geheel te omsluiten met een hekwerk of haag. Het natuurlijke karakter van de begraafplaats kan hierdoor worden aangetast. Nadelig punt hiervan kan zijn dat de begraafplaats (in verhouding tot een traditionele begraafplaats) minder goed beschermd is tegen ongewenst bezoek (vandalisme o.i.d.).

Parkeren

In de directe omgeving van de hoofdentree moet voldoende parkeergelegenheid zijn voor auto's en fietsen. Wanneer deze op hetzelfde terrein als de natuurbegraafplaats aangelegd wordt is het gewenst dat dit terrein op een zo natuurlijk mogelijke manier ingericht wordt. De parkeerplaats (samen met de hoofdentree) bepalen voor een groot deel de sfeer en hier doet men de eerste indruk van de begraafplaats op. Een parkeerplaats bij een natuurbegraafplaats moet aan een aantal eisen voldoen:

- voldoende groot, plaats voor ca. 40 tot 50 auto's (gemiddelde volgstoet bij een begrafenis),
- hij moet ten alle tijden redelijk goed begaanbaar zijn,
- over voldoende draagvermogen beschikken in verband met eventuele zware voertuigen,
- geparkeerde auto's mogen geen hinder opleveren voor een rouwstoet.

Om het natuurlijke karakter van de natuurbegraafplaats geen geweld aan te doen zal bij de aanleg van de parkeerplaatsen etc. aandacht besteed moeten worden aan de materiaalkeuze. Het materiaal dient een natuurlijke uitstraling te hebben, hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- elementverharding, bijvoorbeeld graskeien met gras ertussen (groen beeld),
- halfverharding, bijvoorbeeld leem, schelpen, puin of zand.

Bij de aanleg van een natuurbegraafplaats kan men ook eisen als natuur- en milieuvriendelijk mee laten spelen bij de materialisatie. Dit heeft echter wel consequenties voor het aantal materialen waaruit men kan kiezen. Wel kan hier rekening mee gehouden worden door bijvoorbeeld geen (buitenlands) natuursteen toe te passen, dit wordt op een milieuvriendelijke manier gewonnen. Ook kan naar productieprocessen van verschillende materialen, bijvoorbeeld baksteen o.i.d. gekeken worden. Men kan dan een keus maken voor het meest milieuvriendelijk geproduceerde materiaal zodat ook dit

goed past in de natuur- en milieuvriendelijke werkwijze van een natuurbegraafplaats.

Gebouwen

Het toepassen van bebouwing op een natuurbegraafplaats hangt af van de grootte van de begraafplaats en het dienstenaanbod. Vinden uitvaarten bijvoorbeeld plaats vanuit een uitvaartcentrum of wil de begraafplaats zelf in deze behoefte kunnen voorzien. Voorbeelden van enkele soorten bebouwing die we aan kunnen treffen zijn:

- aula,
 - o alleen voor schuilgelegenheid en informatiepunt voor bezoekers,
 - o of geschikt voor complete uitvaartdiensten, inclusief voorzieningen als opbaargelegenheden, koelcel, koffiekamers etc.
- ontmoetingsruimte b.v. in combinatie met kleine horecafunctie, theehuis o.i.d.,
- wachtkamer, schuilgelegenheid,
- openbaar toilet,
- dienstruimten als kantoor, materiaalopslag etc.

Voorwaarde bij het inpassen van dergelijke bebouwing is dat deze ook voor minder valide mensen, bijvoorbeeld rolstoelgebruikers toegankelijk is.

Het wel of niet toepassen van bebouwing op een natuurbegraafplaats wordt vooraf bepaald door de oprichter. Wanneer deze besluit enige vorm van bebouwing toe te passen zal het ontwerp hiervan in elk geval moeten passen binnen de natuurlijke sfeer van de natuurbegraafplaats.

5.2.2 Beplanting

De toe te passen beplanting op een natuurbegraafplaats is sterk afhankelijk van de omgeving waarin de begraafplaats aangelegd wordt. De beplanting moet van nature voorkomen in het gebied. Bij het aanleggen van een natuurbegraafplaats in een bestaand (natuur) gebied is deze beplanting reeds aanwezig. Het gebied kan door het extra aanplanten en/of weghalen van beplanting op sommige delen omgevormd worden tot een natuurbegraafplaats. Bij het aanleggen van een natuurbegraafplaats in combinatie met de vorming van nieuwe natuur moet gekeken worden naar de grondsoort en welke beplanting daarop thuishoort. Met deze informatie kan een passend beheer gevoerd worden dat de vorming van de natuur bevordert of men kan (om het proces te versnellen) kiezen voor het aanplanten ervan.

5.2.3 Paden

Ook de toepassing van paden en de materiaalkeuze hiervan heeft een grote invloed op de uitstraling van de begraafplaats. Op een natuurbegraafplaats wil men zoveel mogelijk ruimte behouden voor de natuur, dit kan resulteren in een minimum aantal paden. Er kunnen bijvoorbeeld enkele hoofdpaden aangelegd worden voor een goede bereikbaarheid, de rest van de paden kan gevormd worden door het (veelvuldig) gebruik ervan (zgn. 'olifantenpaden'). Voor mensen die slecht ter been zijn kan dit nadelig uitpakken, ze kunnen bijvoorbeeld niet bij een graf komen dat een eindje van het pad af ligt.

Waar op traditionele begraafplaatsen de paden geschikt moeten zijn voor rouwauto's, grafdelfmachines, vrachtauto's en hefmachines voor transport en plaatsing van gedenktekens, hoeft dit op een natuurbegraafplaats niet.

- een grafdelfmachine kan ook zonder het aanleggen van speciale paden gebruikt worden op een natuurbegraafplaats, door het gebruik van rupsbanden is deze machine in staat zich over het terrein te bewegen,

- de rouwauto kan tot de entree rijden, vanaf hier kunnen andere voorzieningen het transport van de overledene overnemen. (Op bergerbos zien we dit in de vorm van dragers, een 'bolderkar', of paard en wagen o.i.d.)
- Het plaatsen van grote natuurstenen grafmonumenten is op een natuurbegraafplaats niet toegestaan, het is dus ook niet nodig hier de benodigde voorzieningen voor te treffen. De grafmonumenten die wel mogen zijn te plaatsen met behulp van minder grote hulpmiddelen.

Wanneer men het bij het inrichten van een natuurbegraafplaats wel van belang vindt deze voorzieningen te treffen zal dit de sfeer op de begraafplaats kunnen aantasten.

Het te gebruiken materiaal van de paden op een natuurbegraafplaats dient een zo natuurlijk mogelijke uitstraling te hebben. We kunnen hierbij (net als de parkeerplaats) denken aan bijvoorbeeld:

Figuur 41 schelpenpad

- elementverharding van graskeien,
- halfverharding als leem, schelpen, zand of houtsnippers,
- in gras uitgemaakte paden.

Voorwaarde bij het toepassen van dergelijke materialen is dat deze goed vlak aangelegd kunnen worden, zodat de paden ook geschikt zijn voor mensen die slecht ter been zijn (bijvoorbeeld rollator en rolstoelgebruikers).

5.2.4 Voorzieningen voor geruimde resten

Het toepassen van voorzieningen voor geruimde resten is afhankelijk van de toegepaste grafrechten. Wanneer men op een natuurbegraafplaats bepaald dat er alleen graven uitgegeven worden met eeuwigdurende grafrechten hoeven er geen voorzieningen voor geruimde resten gemaakt te worden. De graven blijven dan 'eeuwig' in tact en worden dus niet geruimd. Wanneer men geen (of maar een beperkt aantal) graven met eeuwig durende grafrechten uit geeft, kan het voorkomen dat een graf geruimd moet worden.

Algemene graven

Algemene graven zijn graven die zijn uitgegeven voor een bepaalde tijd, bijvoorbeeld 10 of 20 jaar zonder verlengingsmogelijkheden. (minimaal verplichte grafrust is 10 jaar) Deze graven kunnen, wanneer ze opnieuw ingezet dienen te worden, en na verstrijken van de vooraf bepaalde termijn geruimd worden.

'Eigen' graven

Voor 'eigen' graven, in de *Wet Op De Lijkbezorging* ook wel graven met 'uitsluitend recht' genoemd, eist dezelfde wet een minimale grafrusttermijn van 20 jaar, na afloop hiervan kan deze uitgiftetermijn telkens met 10 jaar worden verlengd. Deze graven kunnen na 10 jaar (verplichte grafrust) worden geruimd als:

- er toestemming is van de rechthebbende,
- er een vervallenverklaring van het 'uitsluitend recht' is van de rechthebbende,
- er een vervallenverklaring van het 'uitsluitend recht' is van de gemeente.

De geruimde resten (doorgaans beenderen) kan men op twee manieren verwerken:

- de resten herbegraven onderin het graf (schudden of verdiepen)

- de resten ter aarde bestellen in een 'knekelpot' of verzamelgraf.

Het schudden of verdiepen wordt meestal gedaan bij graven met een uitsluitend recht (eigen graven) de resten worden dan niet verplaatst. Voor onvolledig verteerde resten kan een gebied aangewezen worden waar deze opnieuw ter aarde worden besteld, ter aarde bestellen na ruiming is ongeregistreerd en anoniem.

5.2.5 Asbestemmingen

Op een natuurbegraafplaats kunnen ook verschillende mogelijkheden voor de asbestemming aangelegd worden. Bijvoorbeeld:

- een urnenmuur (columbarium, al dan niet overdekt),
- een urnetuin,
- een strooiveld.

Omdat dergelijke onderdelen goed ingepast dienen te worden in de natuurlijke sfeer van een natuurbegraafplaats zijn ook hier enkele kanttekeningen van belang.

Urnenuur

Een urnenmuur is een wand waarin urnen met de as van overledenen geplaatst kunnen worden. De manier waarop de urnenmuren over het algemeen vormgegeven worden past niet in de natuurlijke sfeer van een natuurbegraafplaats. Wanneer men een urnenmuur wil toepassen op een natuurbegraafplaats kan men door middel van een passend ontwerp, en het gebruik van natuurlijke materialen zorgen dat deze binnen de natuurlijke sfeer past. Steeds meer crematoria creëren een 'binnencolumbarium' dit is hetzelfde principe als een urnenmuur (columbaria) maar dan geheel overdekt en eventueel verwarmd. Ook dit kan toegepast worden op een natuurbegraafplaats bijvoorbeeld in combinatie met een aula.

Urnentuin

Een urnentuin combineert begraven met cremeren, de urn met crematie-as van de overledene wordt alsnog begraven. Dit is goed in te passen op een natuurbegraafplaats, men kan hiervoor een speciale zone aanwijzen waar urnen begraven worden maar deze kunnen ook verspreid over het terrein voorkomen.

Het verspreid plaatsen heeft in eerste instantie de voorkeur, wanneer de urnengraven die relatief klein zijn ($\pm 1,00 \times 1,00$ m.) allemaal bijeen gelegd worden en overal een monumentje op geplaatst wordt is dit deel in verhouding tot de rest van de begraafplaats 'dichtbezet'. Een nadeel van het verspreid plaatsen kan zijn dat de graven minder makkelijk terug te vinden zijn.

Urnen hoeven niet perse begraven te worden, maar kunnen ook bovengronds geplaatst worden, een z.g.n. urnenplaats. Op deze manier vormen de urnen zelf het monument. Omdat dit zeer beeldbepalende elementen worden is dit op een natuurbegraafplaats echter geen gewenste optie.

Asverstrooiingsmogelijkheden

Men kan op een natuurbegraafplaats ook kiezen voor het aanleggen van een strooiveld, dit is een gebied waar de crematie-as van overledenen (anoniem) verstrooid kan worden. Qua vormgeving kan een dergelijke voorziening goed ingepast worden op een natuurbegraafplaats. Ook kan de natuurbegraafplaats door het aanwijzen van een gebied voor het verstrooien van crematie-as ook in deze behoefte voorzien. Hiervoor kan een speciaal gebied aangewezen worden, de natuurlijke sfeer wordt visueel niet aangetast door het verstrooien van crematie-as omdat de as 'verdwijnt' in de bodem.

Bij de vormgeving van het strooiveld zijn verschillende mogelijkheden:

- als (natuurlijk) grasveld, voordeel hiervan is dat door het afvoeren van het maaisel de toegevoegde 'voedingsstoffen' kunnen worden afgevoerd,

- direct verstrooien in een speciaal daarvoor bepaald natuurgebied.

Aan het (anoniem) verstrooien van as op een strooiweide (een natuurlijk grasveld, of direct in de natuur) kleven een aantal nadelen:

- milieubelasting, as bevat zware metalen als chroom, koper en zink. Deze zware metalen kunnen al in kleine hoeveelheden leiden tot aantasting van de bodemkwaliteit,
- verstoring van de voedingstoestand van de bodem, crematie-as bestaat voor een groot deel uit kalk ($\pm 50\%$), ook andere voedingsstoffen als fosfor, kalium, magnesium, natrium en ijzer komen in de bodem terecht. Deze elementen kunnen op een natuurbegraafplaats de voedseltoestand van de bodem dusdanig 'verrijken' dat de natuurwaarde van het gebied aangetast wordt. Met het oog op deze milieueffecten, moet met name in bosgebieden, natuurgebieden en zandgronden de as zoveel mogelijk worden gespreid.
- nabestaanden missen een eigen plek voor de nagedachtenis aan de overledene, dit kan evt. opgelost worden door het inrichten van een centrale herdenkingsplek, o.i.d.

Gezien de kwetsbaarheid van natuur is het aan te raden voorzichtig om te gaan met het aanleggen van een dergelijke voorziening op een natuurbegraafplaats. Door goed om te gaan met het aantal verstrooiingen per hectare en een passend beheer (bij natuurlijke grasvelden) kunnen de gevolgen voor de natuur beperkt blijven, maar feit blijft wel dat de bodem op de lange termijn bij veel verstrooiingen 'vervuild' raakt. Voordat men besluit een dergelijke voorziening aan te leggen op een natuurbegraafplaats zal men het effect hiervan op de natuur en de bodem eerst moeten onderzoeken.

Voor het aanleggen van een z.g.n. strooiveld is volgens de wet op de lijkbezorging een aparte vergunning nodig, af te geven door de burgemeester en wethouders.

5.2.6 Gedenktekens

De sfeer op een traditionele begraafplaats wordt voornamelijk bepaald door de aanwezige grafmonumenten. De toegepaste beplanting en paden zorgen voor een rustige 'achtergrond' waarin de grafmonumenten goed naar voren komen. Op een natuurbegraafplaats werkt dit andersom, hier wordt de sfeer niet bepaald door de grafmonumenten maar door de natuur. De grafmonumenten zijn een onderdeel van deze natuur, qua vormgeving en materiaalgebruik gaan ze op in de omgeving.

Enkele voorbeelden van grafmonumenten/-markeringen op een natuurbegraafplaats zijn:

- een boom,
- een houten gedenkbordje,
- een zwerfkei,
- het graf helemaal niet te markeren, het wordt dan bijv. vastgelegd met behulp van GPS.³

Bijkomend voordeel van het toepassen van dit soort grafmonumenten is dat ze in verhouding tot de traditionele (natuurstenen) grafmonumenten minder kosten met zich meebrengen. De gemiddelde kosten van een traditioneel grafmonument van natuursteen, staand en/of liggend, liggen rond de € 2.000,-, dit is nog exclusief de kosten voor het plaatsen ervan.

5.2.7 Overige inrichtingselementen

Op een natuurbegraafplaats zullen net als op de traditionele begraafplaatsen ook elementen toegepast moeten worden om het gebruik ervan te ondersteunen. We kunnen hierbij denken aan een bewegwijzering, informatievoorzieningen en dienstverlenende onderdelen (o.a. watervoorziening).

Bewegwijzering in de natuur

Om te beginnen moet de route naar de begraafplaats toe duidelijk aangegeven zijn op de gangbare wegwijzers langs de wegen in de omgeving. Bij de entree kan een plattegrond van de begraafplaats aangebracht worden waarop de globale indeling van de begraafplaats te zien is. Vooral op grote (traditionele) begraafplaatsen kan het moeilijk zijn voor de bezoeker zich te oriënteren. Dit kan opgevangen worden door bijvoorbeeld de grafvelden te nummeren (of van een naam te voorzien) en hier een bewegwijzering op aan te sluiten. Bij het ontwerp van een natuurbegraafplaats wordt vooraf bepaald waar begraven gaat worden en wat de padenstructuur is enz. Ook een duidelijke en heldere ontwerpstructuur kan de gebruiker helpen zich goed te oriënteren op de begraafplaats.

Figuur 42 vakaanduiding 'Bergerbos'

Bij het aanbrengen van een bewegwijzering geldt net als de toegepaste grafmonumenten dat ze geen storende elementen mogen zijn in de natuurlijke uitstraling van de begraafplaats. Echter mogen ze wel iets opvallen in de omgeving, doormiddel van materiaalgebruik en/of vormkeuze kan hier een creatieve oplossing voor bedacht worden.

³ Met behulp van coördinaten vastleggen waar iemand begraven ligt.

Banken en zitgelegenheden in de natuur

Banken en andere zitgelegenheden zijn een welkome aanvulling op het inventaris van een natuurbegraafplaats. Deze dienen als rustpunt tijdens de wandeling over de natuurbegraafplaats (en zijn daardoor ook belangrijk voor de minder valide mensen), ze zijn ook geschikt als gelegenheid voor bezinning, te genieten van de omgeving en om anderen te ontmoeten. Bij het toepassen van banken op een natuurbegraafplaats geldt ook weer dat deze goed in de natuurlijke sfeer ervan moeten passen, bij voorkeur van een natuurlijk materiaal als hout of steen. Op natuurbegraafplaats Bergerbos worden de bomen die omgewaaid zijn, of die door een of andere reden gekapt moeten worden, in stukken gezaagd. De houtblokken blijven liggen en worden door de bezoekers van de begraafplaats gebruikt om bij het graf op te kunnen zitten.

Watertappunten in de natuur

Op een natuurbegraafplaats is het, in tegenstelling tot de traditionele begraafplaatsen niet toegestaan om op de graven te tuinieren. Door het toepassen van (te veel) watertappunten kan men echter het gevoel krijgen dat het wel getolereerd wordt. Omdat het mogelijk kan zijn op een natuurbegraafplaats bomen op de graven te planten of een andersoortige beplanting (die van nature in het gebied voorkomt) toe te passen is deze voorziening niet helemaal onmisbaar. Om die reden kunnen ze ingepast worden maar met mate en op strategische punten en bij voorkeur zo vorm gegeven dat ze opgaan in de natuurlijke omgeving.

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk trekken wij de conclusies uit ons onderzoek n.a.v. de centrale vraag. Vervolgens geven we een aantal aanbevelingen die volgens ons de mogelijkheden voor natuurbegraafplaatsen in Nederland kunnen verduidelijken.

De centrale vraag van ons onderzoek is:

Waarom, en op basis van welke onderdelen, zou in Nederland een natuurbegraafplaats overwogen kunnen worden bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats?

6.1 CONCLUSIES

We behandelen de onderdelen die meewegen om te bepalen waarom het overwegen van een natuurbegraafplaats de moeite waard is. Vervolgens geven we antwoord op dit eerste gedeelte van de centrale vraag.

6.1.1 Markt

Aan de hand van de uitkomsten van de door ons uitgevoerde enquête over natuurlijk begraven, kan er voorzichtig worden geconstateerd dat er een markt voor is. Omdat nog bijna niemand er van heeft gehoord is het wel belangrijk mensen kennis te laten maken met deze mogelijkheid. Het bestaan van een marktvraag, zonder echt aanbod is een goede motivatie om in aanbod te gaan voorzien in de vorm van een natuurbegraafplaats.

6.1.2 Natuur en milieu

Een belangrijk kenmerk van een natuurbegraafplaats is dat er zoveel mogelijk natuur- en milieuvriendelijk wordt gewerkt. Dit vertaalt zich ten eerste in de inrichting en het beheer, welke een omgeving met een natuurlijke uitstraling en ruimte voor natuurlijke processen ten doel heeft. De natuur speelt een grote rol op een

natuurbegraafplaats, maar omdat het niet mogelijk is om voor 100% natuur te gaan op een begraafplaats, moet de nadruk liggen op de natuurebeleving.

Een ander belangrijk punt is dat alles wat de grond in gaat, biologisch afbreekbaar moet zijn. Hierdoor wordt de hoeveelheid schadelijke stoffen die in de bodem terecht komt, aanzienlijk teruggedrongen. Op gewone begraafplaatsen wordt tegenwoordig echter ook steeds meer ingezet op milieubewuster begraven. Wel belangrijk is dat het beheer van een natuurbegraafplaats veel extensiever, natuur- en milieuvriendelijker, en gifvrij uitgevoerd kan worden.

6.1.3 Landschap

Een belangrijk kenmerk van een natuurbegraafplaats is dat het goed past in het bestaande landschap. Dit betekent dat als we een gebied hebben en we willen er een natuurbegraafplaats aan gaan leggen, dat de kenmerken van het bestaande landschap voor lange tijd behouden blijven, of zelfs worden versterkt. Belangrijk punt is hierbij de wisselwerking met de omgeving door een open karakter van de buitenrand. Dus geen hekwerk, maar liever paden die aansluiten op de infrastructuur van de directe omgeving. Met betrekking tot het landschap is een natuurbegraafplaats het overwegen zeker waard. Deze tast haar omgeving namelijk niet aan, maar kan deze juist versterken.

6.1.4 Nevenfuncties

Een natuurbegraafplaats biedt naast de primaire functie mogelijkheden als instrument ter bevordering van natuur, maar ook van uitloopgebieden. Hiernaast kunnen kleinere met name recreatieve nevenfuncties zorgen voor extra inkomsten en ook de bekendheid van natuurbegraafplaatsen vergroten.

6.1.5 Antwoord op de centrale vraag

Wij adviseren om een natuurbegraafplaats zeker te overwegen bij de aanleg of uitbreiding van een begraafplaats in Nederland. Hieronder volgen de punten die hier aanleiding toe geven met een korte toelichting.

- Markt; het bestaan van een marktvraag, zonder echt aanbod is een goede motivatie om te overwegen om in aanbod te gaan voorzien in de vorm van een natuurbegraafplaats.
- Natuur en milieu; bewust omgaan met natuur- en milieu hebben een hoog maatschappelijk draagvlak en een manier van begraven aanbieden die hier op aansluit is zeker de moeite waard te overwegen.
- Landschap; omdat een natuurbegraafplaats haar omgeving niet aantast, maar juist kan versterken, is ook voor het landschap een natuurbegraafplaats het overwegen meer dan waard.
- Nevenfuncties; een natuurbegraafplaats is goed te combineren met een aantal andere functies, ook dit kan een goede reden zijn om een natuurbegraafplaats te overwegen

6.2 AANBEVELINGEN

- Onbekendheid lijkt een grote drempel bij mogelijke oprichters. Goede informatievoorziening kan er voor zorg dragen dat zij kunnen bepalen hoe om te gaan met het onderwerp natuurbegraafplaatsen.
- Om een goed beeld te krijgen van de feitelijke markt, moet er een groter marktonderzoek worden uitgevoerd. Hierbij is het belangrijk dat de

respondenten een representatief beeld geven van de Nederlandse bevolking. Het lijkt verstandig hierbij Nederland in een aantal gebieden op te delen, omdat de reacties uit bijvoorbeeld de Randstad waarschijnlijk sterk verschillen van de reacties uit noordoost Nederland.

- Om een beeld te geven hoe een natuurbegraafplaats in verschillende landschappen vorm kan krijgen is het interessant om hier één of meerdere voorbeelduitwerkingen van te maken in de vorm van staalkaarten o.i.d. Per grondsoort, geschikt voor een natuurbegraafplaats, kan op een staalkaart aangegeven worden welk vegetatietype hierop thuishoort. Dit kan dan een goed hulpmiddel zijn voor degenen die te maken krijgen met het ontwerpen van een natuurbegraafplaats.
- Er blijken voldoende kansen te liggen voor nevenfuncties, maar belangrijk is natuurlijk de praktische haalbaarheid en de daadwerkelijke effecten. Het lijkt ons goed deze verder te onderzoeken, bijvoorbeeld in een casus of zelfs een pilotproject.

LITERATUURLIJST

Onderstaande literatuurlijst bevat de belangrijkste publicaties die voor de totstandkoming van dit onderzoeksrapport zijn geraadpleegd.

Boeken

Wille, A., *De Laatste Tuin, Informatie en inspiratie bij ontwerp en beheer van begraafplaatsen*.

Schiedam: TSD printmaildata, september 2004.

Artikelen met bijbehorende internetsites

Bussink, M., *Ecologisch doodgaan*, (2007)

Milieudefensie Magazine, 36/3: maart 2007.

<http://www.natuurlijkdoodcentrum.org/Nieuws/Artikelen/ecologischdoodgaan.html> (20-09-2007)

Hollis, P., *"Going Down in The Woods"*, (2006), ,

<http://www.natuurlijkdoodcentrum.org/Nieuws/Artikelen/goin-gdowninthewoods.html> (25-09-2007)

Krabben, A. *De 'ecobegraafplaats', binnenkort in Nederland?*, (2001)

De Begraafplaats, 3, jaargang 3, herfst 2001.

<http://www.xs4all.nl/~akrabben/eco.html> (26-10-2007)

Krabben, A. *"De natuurlijke uitvaart is een illusie"*, (2004)

Yarden magazine, # 3, najaar 2004,.

<http://www.natuurlijkdoodcentrum.org/Nieuws/Artikelen/natuurlijkeuitvaartillusie.html> (11-10-2007)

Lisdonk, van de J.A.M., *Kostendekkend begraven, een begraafplaats als onderneming*, (1999)

<http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Sez/ZWS/kostendekkend20begraven%20notitie.pdf> (22-11-2007)

Prior, P. *"Eerste natuurbegraafplaats van Nederland"*,

http://www.paulineprior.nl/set_artikelen/hoogsoeren.htm (19-10-2007)

Schreuder, A. "In de bossen van Chaam keert de mens tot stof weer", (2007), NRC Handelsblad, 21 augustus 2007.

Sengers, J. *Natuurbegraafplaatsen*,

http://www.idealentrouw.nl/de_week_van/laatste/natuurbegraafplaatsen (25-10-2007)

Twilhaar H. N., *Natuurbegraven wordt populair*, 2007,

http://www.telegraaf.nl/binnenland/71521621/Natuurbegraven_wordt_populair.html

Doodgewoon, *"Natuurbegraafplaatsen zullen hier waarschijnlijk nooit komen"*, (2006),

<http://www.dood.nl/showit.php3?cid=731> (26-10-2007)

Natuurlijk Dood Centrum, *Natuurlijk Begraven*,

<http://www.natuurlijkdoodcentrum.org/NatBeg/natbegindex.html> (26-10-2007)

Nederlands Dagblad, *Begraafplaatsen sneller vol door vergrijzing*, (2006),

<http://grafmonumentenzorg.blogspot.com/> (25-10-2007)

NIPO het marktonderzoeksinstituut, *Nederlanders hebben voorkeur voor cremen boven begraven*, (2007), Uitvaartmedia,

<http://www.uitvaartmedia.com/webgen.aspx?websiteID=32&pageID=596&framesetID=&objectID=1600#OI1600> (25-10-2007)

Staatsbosbeheer ziet graf in het bos niet als taak,

Trouw, (20 juli 2007),

http://www.rouw.nl/info/nieuws/archief2007/uitvaartnieuws_2007_week_29.html (26-10-2007)

Overige geraadpleegde internetsites

Nederlandstalige sites

<http://www.begraafplaats.nl>

<http://www.cbs.nl>

<http://www.dood.nl>

<http://www.doodeenvoudig.nl>

<http://www.dooskist.com>

<http://www.natuurbegraafplaats.nl/>

<http://www.natuurlijkdoodcentrum.org>

<http://www.nl.wikipedia.org/wiki/Natuurbegraafplaats>

<http://www.rhinewood.com/>

<http://www.rouw.nl>

<http://www.seker.nl>

<http://www.terebinth.nl>

<http://www.uitvaart.nl>

<http://www.uitvaartinfoltheek.nl>

<http://www.uitvaartkompas.nl>

<http://www.uitvaartmedia.com>

Engelstalige sites

<http://www.anbg.co.uk>

<http://www.andrewnickson71.tripod.com>

<http://www.bidwellwoodland.co.uk>

<http://www.brocklands.co.uk>

<http://www.en.wikipedia.org/wiki/Eco-cemetery>

<http://www.greenburial.co.uk>

<http://www.green-burial.co.uk>

<http://www.greenlaneburialfield.co.uk>

<http://www.igreens.org.uk>

<http://www.naturalburial.coop>

<http://www.naturalburial.co.uk>

<http://www.naturalburial.org>

<http://www.naturalburialassoc.ca>

<http://www.naturalburialcompany.com>

<http://www.naturalb.server320.com>

<http://www.naturaldeath.org.uk>

<http://www.nativewoodland.co.uk>

<http://www.nrbgrounds.co.uk>

<http://www.uk-funerals.co.uk>

<http://www.wisegeek.com/what-is-natural-burial.htm>

<http://www.woodlandburial.com>

<http://www.woodlandburials.co.uk>

<http://www.woodland-burials.co.uk>

<http://www.woodlandburialparks.co.uk>

Geraadpleegde personen

Mevrouw L. Oosterhoudt,

De heer C. Smulders,

De heer M. van Haren,

De heer H. Kluijtmans,

begeleidend docente,

teamcoördinator Genius Loci,

adviseur Genius Loci,

oprichter en beheerder

natuurbegraafplaats

Bergerbos,

Mevrouw J. Sengers,

landschapsarchitecte met specialisme

natuurbegraafplaatsen.

BIJLAGEN:

- Bijlage 1: Verslag natuurbegraafplaats Bergerbos
- Bijlage 2: Interview Joyce Sengers
- Bijlage 2: Enquête natuurbegraafplaatsen incl. uitkomsten
- Bijlage 3: Enquête natuurbeherende instanties incl. uitkomsten

BIJLAGE 1: **VERSLAG NATUURBEGRAAFPLAATS BERGERBOS**

Op 28 september 2007 zijn we afgereisd naar het Limburgse St. Odiliënberg. Hier treffen we aan de rand van het dorp de 6ha. tellende natuurbegraafplaats Bergerbos.

We besluiten om het terrein, dat vrij is van afscheidingen als hekwerken, direct maar te gaan verkennen. Wat direct opvalt is de open verbinding met de omgeving; we lopen gewoon langs een bosrand met aan de ene kant van het grindweggetje bos en aan de andere kant akkers vol landbouwgewassen.

Als we het bos induiken, laten alleen vele kleine houten bordjes en hier en daar een dot felle bloemen en wat stenen, doorschemeren dat dit niet een gewoon bos is. Het kronendak van voornamelijk grove den is relatief open en de onderbegroeiing begint zich natuurlijk te ontwikkelen. Natuurlijke rust overheerst. Al wandelend valt ons wel op dat er hier en daar toch wel wat uitbundige, onnatuurlijke grafdecoratie aanwezig is. Ook groeit er hier en daar beplanting die totaal niet spoort met de natuurlijke omgeving.

Na de begraafplaats van a t/m z te hebben bekeken komen we bij de aula / ontmoetingsruimte. Hier zit een man en een vrouw druk in gesprek. We schatten zo in dat de man de beheerder is, maar besluiten het gesprek niet te onderbreken. We gaan eerst even op zoek naar een hapje eten. Hierbij stellen we een lijstje met vragen op die we nog hebben na het zien van deze natuurbegraafplaats.

We lopen de begraafplaats weer op, zoekend naar de beheerder. Opeens komt er een wagentje aangescheurd vanachter de aula. Het blijkt de beheerder, Huub Kluijtmans, te zijn. We vertellen dat we voor onze studie bezig zijn met een onderzoek naar natuurbegraafplaatsen en vragen of we hem een aantal vragen mogen stellen.

Niet veel later zitten we al binnen onder het genot van een lekker glas drinken. Huub belt spontaan met Alexandra Branderhorst die o.a. voor het Boomblad en Resource schrijft. Uit het telefoongesprek met haar komt de volgende informatie voort:

- Koen Versteeg, 4^e jaars Bos en natuurbeheer student aan Larenstein heeft recent een onderzoek gedaan naar de aanleg van een natuurbegraafplaats bij Winschoten.
- Er is een groeiende vraag naar natuurbegraafplaatsen, maar grote natuurbeherende instanties als Staatsbosbeheer zien er niets in en werken dus niet mee. Natuurmonumenten is minder negatief en geeft aan dat er wel kansen mogelijk zijn in nieuw aan te leggen natuur.
- In de Tweede Kamer zijn vandaag vragen gesteld aan minister Verburgh over natuurbegraafplaatsen. De antwoorden schijnen weinig nieuws te brengen.

Na het telefoongesprek beginnen wij onze vragen af te vuren. Allereerst vragen we naar de exotische flora die op Bergerbos toch wordt toegepast. Huub merkt op dat we dit goed hebben gezien en dat het inderdaad een lastig iets is. Als mensen net in een rouwproces zitten, dan zeg je er niet snel iets van als mensen “foutieve” materialen op een graf plaatsen. Toch wordt er binnenkort strenger opgetreden tegen dergelijke zaken.

Een soortgelijke vraag stellen we over de grafmonumenten. Hierop krijgen we te horen dat zowel grafmonumenten als andere materialen die worden toegepast in en op de graven aan bepaalde eisen moeten voldoen qua duurzaamheid en milieubelasting. Dit begint al bij de kleding die de overledene draagt, deze moet bij voorbaat goed natuurlijk afbreekbaar zijn. En schoenen hoeven niet aan, want daar struikel je in het hiernamaals alleen maar over, aldus Huub. De kist moet ook milieuvriendelijk zijn, zo is spaanplaat, kunststof, metaal e.d. niet toegestaan. Qua grafmonumenten wordt de voorkeur gegeven aan een bescheiden vorm, bijvoorbeeld een houten bordje of een onbewerkte natuursteen. Grote stukken bewerkte, exotische natuursteen zijn niet toegestaan. Deze zijn volgens Huub vaak ook totaal niet duurzaam gewonnen. Zo worden in het land waar het vandaan komt complete bergen afgebroken om o.a. grafstenen van te maken.

Omdat we al wat hebben gehoord over dat er op natuurbegraafplaatsen ondieper dan regulier wordt begraven, vragen we ook hier naar. Dat blijkt hier dus niet het geval te zijn, op Bergerbos zijn de graven tussen de 2,20 tot 2,50m. diep. Zodoende kunnen er drie personen boven elkaar worden begraven. Hierbij moet dan 0,3m. grond tussen de kisten zitten en de bovenste kist moet met minimaal 0,65 m. grond zijn afgedekt.

Wanneer een graf 'verlopen' is wordt het geschud. Hierbij komen de restanten helemaal onderin het graf terecht en niet in een knekelput o.i.d. De natuur doet haar werk wel.

De grondwaterstand is op Bergerbos altijd wel dusdanig diep dat deze geen problemen oplevert bij het begraven en het verteringsproces.

Natuurlijk zijn we ook nieuwsgierig naar de vraag naar graven op Bergerbos. De vraag is volgens Huub groot, er worden zelfs mensen uit omringende landen hier begraven. Opvallend is dat vooral jongere mensen geïnteresseerd zijn. De gemiddelde leeftijd van degenen die hier begraven zijn ligt op 53 jaar, dit in tegenstelling tot 80 jaar op reguliere begraafplaatsen.

De capaciteit van de begraafplaats ligt op ongeveer 6000 graven met een 50/50 verhouding tussen urnengraven en gewone graven.

Huub schat in dat er in Nederland ruimte is voor ongeveer 150 tot 200 natuurbegraafplaatsen (ongeveer 15% van alle begraafplaatsen). Dit o.a. op basis van het aantal begrafenissen dat er jaarlijks op Bergerbos zijn t.o.v. het gemiddelde aantal begrafenissen op een reguliere begraafplaats.

Tenslotte vragen we naar de kostenverhouding tussen een graf op Bergerbos en een graf op een reguliere begraafplaats. Hierop antwoordt Huub dat er qua grafrechten weinig verschil zit. Hij zit t.o.v. begraafplaatsen in de omgeving in de middenmoot. Qua grafbedekking kan een natuurbegraafplaats makkelijk veel goedkoper zijn, omdat uitbundige bedekkingen hier niet zijn toegestaan. Natuurstenen afdekplaten met kopsteen zoals op de meeste begraafplaatsen massaal te zien zijn erg duur. Dit in tegenstelling tot enkele onbewerkte zwerfkeien of een houten bordje.

Gaandeweg komen we ook nog aan de praat over cremeren en asbestemming. Huub geeft aan dat het aantal crematies in Nederland waarschijnlijk met 50% afneemt wanneer er 150-200 natuurbegraafplaatsen beschikbaar zijn. Dit omdat velen cremeren verkiezen boven het op een rijtje liggen op een reguliere begraafplaats. De vrijheid op een natuurbegraafplaats past deze mensen waarschijnlijk beter.

Op Bergerbos wordt ook as verstrooid op een speciaal strooiveldje. Iets belangrijks dat Huub als beheerder geleerd heeft is dat het verstrooien van as voor nabestaanden tot grote problemen kan leiden. Dit omdat er na het verstrooien geen vaste plek meer is om naar toe te komen om de overledene te herdenken. Hij heeft al veel mensen ontmoet voor wie dit psychisch een groot probleem is. De oplossing die hij als beheerder nu aanbiedt is verstrooien met indicatie. Hierbij wordt de plek van verstrooien aangeven met een paaltje en de nabestaanden kunnen een kleine markering aanbrengen. Zo blijft er een vaste gedenkplek bestaan om naar terug te keren.

Na een interessant, informeel gesprek krijgen we nog het nodige foldermateriaal mee, waarna we afscheid nemen en op terugreis gaan. Een lange reis terug met voldoende stof tot overdenken. Onze dank aan een gepassioneerde, meelevende beheerder die aangeeft dat vrijheid heel belangrijk is op Bergerbos.

BIJLAGE 2: ENQUÊTE NATUURBEGRAAFPLAATSEN

In deze bijlage staat de complete enquête afgebeeld, gevolgd door de uitkomsten.

Enquête:

Vraag 1: Geslacht:

- ☐ Man
- ☐ Vrouw

Vraag 2: Leeftijd:

- ☐ < 20
- ☐ 21 t/m 35
- ☐ 36 t/m 50
- ☐ 51

Vraag 3: Wat is uw hoogst genoten opleiding?

- ☐ Basisonderwijs
- ☐ Vmbo, mbo 1
- ☐ Mbo 2 of 3
- ☐ Mbo 4
- ☐ Havo Vwo
- ☐ Hbo, wo bachelor
- ☐ Wo, overig

Vraag 4: A: Welke manier van lijkbezorging spreekt u het meest aan?

- ☐ Begraven
- ☐ Cremeren
- ☐ Anders nl:

B: U heeft aangegeven dat cremeren u het meest aanspreekt, welke vorm van asbestemming spreekt u het meest aan?

- ☐ As uitstrooien
- ☐ As in urn begraven
- ☐ As aan de nabestaanden meegeven

C: Kunt u aangeven waarom u hiervoor kiest?

Een natuurbegraafplaats is niet zomaar een begraafplaats met een natuurlijk tintje. Belangrijk uitgangspunt bij een natuurbegraafplaats is het milieubewust terug geven van het lichaam aan de natuur. Hierbij is de plaats waar wordt begraven zo natuurlijk mogelijk ingericht en onderhouden. Kisten met milieubelastende onderdelen als handgrepen van metaal en kunststof zijn niet toegestaan. Ook grafmonumenten moeten een zo natuurlijk mogelijke uitstraling hebben, bijv. een houten bordje of een zwerfkei met een bordje.

Op onderstaande afbeelding ziet u een stukje van een natuurbegraafplaats met enkele graven gemarkeerd met zwerfkeien.

Vraag 5: Kunt u hieronder aangeven in hoeverre het idee van natuurbegraafplaatsen u aanspreekt?

- ☐ Spreekt mij helemaal niet aan
- ☐ Spreekt mij niet aan
- ☐ Neutraal
- ☐ Spreekt mij aan
- ☐ Spreekt mij heel erg aan

Vraag 6: A: Zou u kiezen voor deze vorm van begraven?

- ☐ Kies er zeker voor
- ☐ Kies er waarschijnlijk voor
- ☐ Weet niet
- ☐ Kies er waarschijnlijk niet voor
- ☐ Kies er zeker niet voor

B: Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 7: Kunt u hieronder aangeven in hoeverre de volgende punten u aanspreken?

1 betekent "spreekt mij helemaal niet aan", 5 "spreekt mij heel erg aan".	1	2	3	4	5
Milieubewust begraven	☐	☐	☐	☐	☐
Laatste rustplaats in de natuur	☐	☐	☐	☐	☐
Bijdragen aan nieuwe natuur*	☐	☐	☐	☐	☐

* door bijv. voormalige landbouwgronden als natuurbegraafplaats te gebruiken, kan er nieuwe natuur ontwikkeld worden.

Vraag 8: Kunt u aangeven in hoeverre de verschillende grafmonumenten / - aanduidingen u aanspreken?

1 betekent "spreekt mij helemaal niet aan", 5 "spreekt mij heel erg aan".	1	2	3	4	5
Traditionele grafsteen	☐	☐	☐	☐	☐
Zwerfkei	☐	☐	☐	☐	☐
Houten bordje	☐	☐	☐	☐	☐
Boom	☐	☐	☐	☐	☐
Alleen GPS tracering *	☐	☐	☐	☐	☐

* onzichtbaar, met behulp van "zendertje" is een plaats terug te vinden

Vraag 9: Heeft u nog op/aanmerkingen of suggesties, dan kunt u deze hieronder kwijt.

Uitkomsten enquête:

Vraag 1: Geslacht

Geslacht	Aantal	percentage
Man	123	66,8 %
Vrouw	61	33,2 %
Totaal	184	100 %

Vraag 2: Leeftijd

Leeftijd	Aantal	Percentage
< 20	15	8,2 %
21 t/m 35	87	47,3 %
36 t/m 50	54	29,3 %
>50	28	15,2 %
Totaal	184	100 %

Vraag 3: Wat is uw hoogst genoten opleiding?

Opleiding	Aantal	Percentage
Basisonderwijs	2	1,1 %
Vmbo, mbo1	15	8,2 %
Mbo 2 of 3	24	13,0 %
Mbo 4	57	31,0 %
Havo, vwo	14	7,6 %
Hbo, wo bachelor	56	30,4 %
Wo overig	15	8,2 %
Geen keuze	1	0,5 %
Totaal	184	100 %

Vraag 4: A: Welke manier van lijkbezorging spreekt u het meest aan?

Manier	Aantal	Percentage
Begraven	118	64,1 %
Cremeren	56	30,4 %
Anders nl.:	10	5,4 %
Totaal	184	100 %

Anders nl.:

- Bevriezen
- Naar de maan schieten
- Zeegraf

B: U heeft aangegeven dat cremeren u het meest aanspreekt, welke vorm van asbestemming spreekt u hierbij het meest aan?

Manier	Aantal	Percentage
As uitstrooien	39	21,2 %
As in urn begraven	10	5,4 %
As aan nabestaanden meegeven	13	7,1 %
Geen keuze	122	66,3 %
Totaal	184	100,0 %

C: Kunt u aangeven waarom u hiervoor kiest?

- ik vind het idee om opgebrand te worden maar niks
- gewoonte, religie,
- Vind het een eng idee dat je opgegeten wordt door de wormen /maden.
- Ik vind dat het meest natuurlijke. Vanuit de aarde, terug naar de aarde.
- Het leven gaat door voor de rest. Geen geëmmer met bloemen, schoonhouden, bezoeken etc
- Door religie en lijkt me niet alles om later in een potje op de schoorsteen te staan
- Heb op dit moment niks met cremieren
- Als je lichaam bevriest word het van zelf as of stof en dan hoef je niet onder de grond of in een oven want daar krijg ik de kriebels van.
- Blijft er toch nog een tastbaar feit na de dood
- Ik vind het mooier dan een crematie, maar ik weet niet zeker of ik voor begraven uiteindelijk ga kiezen...
- Ik heb geen voorkeur enigerlei. Het lichaam is, althans voor mij, na de dood onbelangrijk. Naast een moment van herdenking gevolgd door een mooi feest heb ik geen wensen. Al zou ik bij wijze van spreken in de GFT-container eindigen.
- gevoel
- gebakken worden lijkt me niets, begraven is natuurlijker
- zo weinig mogelijk ruimte innemen zodat er nog meer mensen kunnen komen te liggen. ook mogen ze me ergens op een hele mooie plek uitstrooien
- Dat is moeilijk aan te geven, het lijkt me gewoon niet wat om verbrand te worden, doe mij maar een tuin op m'n buik!
- ruimtebesparend
- Moeilijk uit te leggen. Heb altijd al zo iets gehad van cremieren is niks voor mij. Ik kan dit gevoel niet nader omschrijven.
- het idee opgegeten worden door insecten, spreekt me niet echt aan.
- Geen idee, hou ik me nog niet mee bezig
- makkelijk toch?

- Voor het geval dat god bestaat wil ik wel op kunnen staan....
- Een graf straalt rust uit.
- Er ontstaat een plek om te kunnen gedenken en herdenken. En je kunt met je geliefde(n) in een zelfde "ruimte".
- Begraven vind ik een natuurlijker proces dan cremieren, proces gaat langzaam en lijkt me voor de nabestaanden ook een fijner gevoel geven.
- Het idee dat je verbrandt wordt en dat je nabestaanden alleen nog een urn hebben geeft mij geen prettig gevoel vandaar begraven.
- Begraven is voor christelijke mensen
- Ik heb "cremieren" ingevuld, omdat ik weet, wat er evt. gaat gebeuren, als een graf niet meer betaald wordt, heb ook kerkhoven (Joodse begraafplaats te Gorredijk, of de stadsbegraafplaats te Leeuwarden, om een paar voorbeelden te noemen) gezien, waarvan grafstenen amper meer te lezen, of zelfs te zien zijn! Je geraakt toch op den duur in de vergetelheid, en wordt je graf op den duur niet meer onderhouden... daarom kies ik voor "cremieren", en kom zo weer terug in de natuur terecht!;-)
- Ik vind het natuurlijker
- Dan hebben nabestaanden een plek om naartoe te gaan
- De natuur geeft wat en krijgt wat terug
- Nog een plaats waar de nabestaanden nog eens heen kunnen.
- Mede omdat ik het bezoeken van een begraafplaats altijd als heel bijzonder ervaar.
- Mooi een eigen plekje waar ze je neerleggen. Wanneer je verbrand wordt dan zijn alle sporen zo goed als uitgewist, daar krijg ik een apart gevoel bij.
- ik vind het een mooi idee dat mensen voor begraven kiezen omdat de nabestaande dan een plek hebben om op te zoeken maar ik vind het persoonlijk een te luguber idee en zou liever gecremeerd worden
- overdenkingsplaats voor de nabestaanden
- religieuze overwegingen
- Voor de nabestaanden is begraven leuker.
- Vanuit de christelijke achtergrond
- traditie

- Geen nazorg graf voor de kinderen As laat ik over aan de kinderen wat er mee moet gebeuren of zij dat willen bewaren of uit strooien mijn voorkeur is uitstrooien
- geeft mijn goed gevoel
- Er blijft iets achter voor de nabestaanden
- In principe maakt het mij niet uit en laat ik het over aan mijn nabestaanden. Zij zullen afhankelijk van mijn leeftijd kiezen voor cremen of begraven.
- Dat je kunt worden begraven naast je geliefden ...
- Nog niet zeker van de keuze.
- vind ik de meest respectvolle manier van afscheid nemen van een geliefde!
- op gevoel
- Voor de nabestaanden, dan heeft men nog een plek om naar toe te gaan. En je brengt de persoon direct zelf weg naar het graf en kan daar afscheid nemen. Persoonlijk heb ik geen voorkeur.
- warm hoor zo'n oven
- Is vast gebruik in familie etc. Traditie. Religie speelt mee. Plaats voor nabestaanden om te gedenken.
- uit oogpunt van religie
- Vindt ik persoonlijk de mooiste manier om mezelf terug te geven, na mijn leven, en vindt het ook prettig om een gedenkplek te hebben.
- teruggeven aan de aarde
- een plaats voor nabestaanden waar ze terug kunnen komen, en het weten dat er nog iets overblijft is een geruststellend idee,
- Dat vind ik een natuurlijke manier om met mijn stoffelijkheid om te gaan.
- persoonlijke voorkeur
- Meer monument achtig, bij familie, idee van opgestookt te worden bevalt minder als opgevreten door de wormen
- kringloop, cremen is zo heftig en drastisch
- gevoelsmatig, Ik merk dat ik het nu een fijn idee vind, dat ik nog eens een graf van iemand op kan zoeken.
- persoonlijk vind ik het wat respectvoller
- gevoelsmatig vind crematie erg kil

- Begraven worden vanuit een kerk is persoonlijker dan een crematie.
- zo is dat bij ons in de familie
- Het idee om iemand te cremeren spreekt mij niet zo aan. Er is ooit iemand geweest die beweert met de doden te kunnen communiceren, waarbij één van haar overleden contactpersonen aangaf dat de crematie erg pijnlijk was geweest. Ik weet niet in hoeverre ik dit moet geloven maar toch vond ik het wel een angstige gedachte dat het pijnlijk zou kunnen zijn.
- plechtig!
- Ik persoonlijk ben niet iemand die naar een kerkhof gaat. Je moet de persoon die is overleden in je hart dragen, een graf heeft voor mij geen meerwaarde. Ik wil nabestaanden niet opzadelen met onderhoud en/of kosten van een graf.
- De symboliek. Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren. Hebben de wormen er ook nog wat aan.
- veel te koud onder de grond.
- NATUURLIJK, TERUG NAAR DE WORMPJES
- ik mag er niet aan denken verbrand te worden ook al ben ik dood
- ruimtebeslag
- Van mij hoeft er niets achter te blijven als ook mijn ziel is verdwenen
- het liefst cremen op een houtstapel in de buitenlucht > die goeie oude germaanse tijd. of in het bos worden opgenomen in het ecosysteem, eventueel zinken naar de bodem van de zee. In ieder geval niet een 'normale' begrafenis of crematie.
- Cremeren vind ik eng, het idee verbrand te worden. Het is een gevoel, verstandelijk zeg ik het maakt niks uit.
- weg is weg
- verbranden lijkt mij eigenlijk niks, maar heb bij mijn vader gezien dat je meer vrijheden hebt om een monument te maken. Dit spreekt mij erg aan omdat je zo juist een nabestaande, op zijn of haar manier kan gedenken.
- word liever langzaam opgegeten door ongedierte dan in 1x in de brand te vliegen

- Ik kies voor begraven, omdat enerzijds je naar een graf kunt gaan ik vind het persoonlijk meer tastbaarder. Anderzijds bij crematie heb ik geen goed gevoel.
- spreekt me meer aan, Vrijere keus voor nabestaande. Bij een crematiedienst is er een veel vrijere keus hoe deze in te delen dan bij een (kerkelijke) begrafenisdienst.
- Ik kan geen keuze maken. Moet de familie die overblijft maar beslissen.
- geloofsredentatie
- dan is er een vaste plek voor nabestaanden
- Persoonlijke redenen
- Rustplaats, natuur, beestjes, bomen en vooral een plek waar nabestaanden naartoe kunnen gaan
- Hou je iets tastbaars over
- cremeren lijkt me best wel eng en ik vindt een begraafplaats wel een soort monument waar eerst het lichaam ook nog bij hoort.
- gevoelsmatig
- minder werk voor nabestaanden
- lekker schoon en opgeruimd
- Ik geloof in de wederopstanding
- cremeren veroorzaakt vervuiling, begraven neemt plaats in, bij een zeegraf wordt je snel gerecycled. Daarnaast trekt de zee mij meer dan een oven of gat in de klei...
- niet onnodig innemen van land
- Er is nog een plaats waar de nabestaanden eventueel nog naar toe kunnen.
- Dan is uitstrooien op de plaats die ik wil mogelijk
- Werk graag in het groen dus, vindt ik het plezierig dat ik daar ook tussen kom te liggen.
- klein volume en geen vuiligheid
- kun je als as b.v. met iemand meegedragen worden in een sierraad. Op een kerkhof kom ik nooit weer terug daar vind je toch niets. Ik zou het fijn vinden een beetje van mijn dierbaren bij mij te kunnen dragen.
- minder milieubelasting
- Dat is het meest natuurlijk.
- gewoonte
- ik wil zeker weten dat ik weg 'echt' weg ben!!! :)

- Ik hoef niet zonnig de grond in....
- Crematie kan tot heftige ziele pijn leiden!
- Verbranden is schoon, geen stuk grond nodig. Ik leef voort in de herinnering van mijn kinderen
- Geen idee, spreekt gewoon het meest aan.
- Vanuit Christelijk en persoonlijk oogpunt.
- ik weet niet het lijkt me mooier, en voor nabestaanden lijkt het me ook fijner, ik vind het fijner om iemand de grond in te zien gaan dan in het vuur
- Dank kunnen nabestaanden de as uitstrooien waar ze maar willen. Hoeven dan niet naar een begraafplaats om te gedenken, maar kunnen dat doen in favoriete stukje natuur.
- Omdat ik het nog niet weet.
- ik heb geen idee ik heb altijd al gezegd dat ik gecremeerd wil worden
- Het is milieuvriendelijker en een bezoekplaats voor de nabestaande blijft toch aanwezig.
- uitstrooien op plaats waar mijn dier(hond) het meeste heeft verkeerd en beste/mooiste momenten heeft beleefd.....
- (Duurder dan Cremeren! Leuk voor de Nabestaanden! :)) Omdat mij dit meer aanspreekt.
- Anders draaien de andere familieleden er weer voor op om het graf te onderhouden. En je kan het ook laten doen maar dat is weer erg duur.
- is er een plekje om te herdenken
- als brandweerman heb ik genoeg vuur gezien ha ha ha

Vraag 5: Kunt u hieronder aangeven in hoeverre het idee van natuurbegraafplaatsen u aanspreekt?

Antwoord	Aantal	Percentage
1 spreekt mij helemaal niet aan	11	6,0 %
2 spreekt mij niet aan	22	12,0 %
3 neutraal	52	28,3 %
4 spreekt mij aan	63	34,2 %
5 spreekt mij heel erg aan	36	19,6 %
Totaal	184	100 %

Vraag 6: A: Zou u kiezen voor deze vorm van begraven?

Antwoord	Aantal	Percentage
kies er zeker voor	17	9,2 %
kies er waarschijnlijk voor	30	16,3 %
weet niet	63	34,2 %
kies er waarschijnlijk niet voor	52	28,3 %
kies er zeker niet voor	22	12,0 %
Totaal	184	100 %

B: Kunt u uw antwoord toelichten?

- ik houdt van natuur maar ook houdt ik van traditie qua begraven een mooi verzorgde begraafplaats met een mooie grafsteen spreekt mij ook aan.
- ik weet nog niet waar ik voor zal kiezen. Op zich is het wel leuk bedacht! en als mensen je dan komen bezoeken sta je niet op zon standaard begraafplaats bij een kerk, maar ben je lekker in de natuur!
- lijkt mij eeuwig :-)
- Mijn omgeving zou het wel waarderen
- Lastig, door de onbekendheid weet je niet hoe dit fenomeen zich zal ontwikkelen. Ik vind het belangrijk voor de nabestaanden een plek te hebben waar men heen kan gaan.

Dat is bij deze nieuwe vorm nog onduidelijk, wat de keuze bemoeilijkt.

- Zie beschrijving vorige vragen
- Ik vind niet dat je de 'mooie' natuur op moet schepen met de lichamen van overleden mensen. Het dient niet als begraafplaats.
- Ben er nog helemaal niet over uit wat ik wil, twijfel nog erg over cremeren of begraven.
- Ziet er wel mooi vredig uit
- Eerlijk gezegd was ik mij niet van deze optie bewust. Een hele goede 'no-nonsense' aanpak van het fysieke restant waarbij eventuele bezoekers alsnog een referentiepunt hebben én alles een beetje 'vrolijk' of in ieder geval 'natuurlijk' aanvoelt.
- gevoel
- Laat me cremeren
- beter dan op een rijtje liggen met bonte stenen
- Ik vind het mooier als iemand echt een eigen plek heeft met een mooie steen, dingen waar die gene van hield, en waar je bloemen neer kunt leggen.. Een persoonlijk 'kunstwerkje' voor de overledene. Bij een natuurbegraafplaats zit er niks persoonlijks bij (behalve als die gene natuurfreak is maar ik zou het zelf dus niet willen)
- Heb zoiets in het echt nog nooit mee gemaakt. Misschien als ik dit eens in het echt zal mee maken dat ik er wel voor zou kiezen. Mijn nabestaande zal hier ook achter moeten staan, gezien ik wel samen met haar op 1 plek wil liggen. We zullen het hier dus samen over moeten hebben en tot overeenstemming komen met elkaar.
- vaak is het toch de familie die de keuze maakt.
- in de familie doen we dit al een tijdje zo. hebben een eigen stuk bos waar we dat in doen.. (weet niet of dat wettelijk wel mag.. maar we doen het toch) ;p
- ik heb meer met begraafplaatsen waar de doden meer "geconcentreerd" bij elkaar liggen
- Meest natuurlijke manier, as tot as
- Als die mogelijkheid er is in Beetsterzwaag dan zou het wel mijn voorkeur hebben. Hoewel onze begraafplaats is bijna net zo mooi.

- Nabestaanden hoeven dan niet langs te komen om te tuinieren en hebben toch een 'rustpunt' waar ze even heen kunnen.
- zier er wel gezellig uit
- je hebt zo niet je eigen plekje
- Als het hier in de buurt zou zijn dan zou dat een optie kunnen worden, maar daar is het wel afhankelijk van
- Ik vind het heel mooi, maar kun je daar gewoon op lopen... de nabestaanden? Eigenlijk is het voor wat zij het mooist vinden.
- Een begraafplaats hoort een duidelijke indeling te hebben zodat je graven makkelijk kunt vinden
- Bij ons in klein dorp een begraafplaats ,wanneer ik ergens anders begraven wordt is dat dus niet bij de familie(vindt dit moeilijk om zonder overleg te beantwoorden)
- Omdat ik oude begraafplaatsen mooi vindt e voor mij heeft het wel wat om begraven te worden dicht bij je familie.
- nou, ik fyn t wol een prachtig plakje om der te lissen mar an de oare kant. tis mar krekt wer de rest fan de familie leit, miskien wol ik der dan ik wol bij lisse. dat is ik wol belangriek foar mij!
- omdat mijn voorkeur toch uit gaat naar cremieren..mocht ik toch ooit nog beslissen liever begraven te worden dan vind ik dit een hele mooie manier
- Als ik door een bos loop dan wil ik geen begraafplaatsen tegen komen. Ben je met de hond aan het lopen komt ie terug met een bot ofzo....
- geen flauw idee het zal liggen aan de beschikbaarheid binnen de gemeente
- ik wil me laten cremieren
- Uiteraard met goedkeuring van nabestaanden.
- Gezien ik een natuurmens ben spreekt mij dit aan. Wel zal de plaats van de begraafplaats de doorslag geven. M.a.w. indien deze in de omgeving van mijn geboorte grond ligt wordt de voorkeur groter.
- Ik word liever begraven op een kerkhof. Bij een natuurbegraafplaats heb ik toch het idee dat ik in een zogenaamd verdomhoekje lig ...

- Het scheelt kostbare ruimte(natuur) en het verplicht mijn familie niet tot zorg.
- wist niet dat het bestond.
- niet erg duidelijk waar nou iemand ligt, dat wordt wel over de graven heen lopen vrees ik!
- Ben er nog lang niet aan toe, dus ben ik hier nog niet mee bezig.
- niet zo triest als de normale begraafplaatsen
- Niet echt over nagedacht nog. Idee spreekt me wel aan. Als we er over zouden nadenken, zouden we misschien toch kiezen voor een natuurbegraafplaats.
- Lijkt me niet haalbaar maar in het geval van toestemming wil ik er wel in meegaan
- Bij ons, in mijn dorp, is een normale begraafplaats, die wel in het bos/groen gesitueerd is. Dit is voor mij een belangrijke plek, omdat er ook familieleden liggen. Daar zou ik later begraven kunnen worden. Maar een natuurbegraafplaats zou een goede vervanger kunnen wezen.
- beetje onpersoonlijk, vrienden familie en kennissen willen een mooie gedenkplaats voor de overledenen
- Zo als het nu staat wordt ik begraven bij het oude kerkje in Olterterp. Daar liggen twee graven van mijn ouders waar wij als familie het recht van begraven hebben gekocht voor nog twee overledenen. Bovendien ben ik in Olterterp geboren en getogen. Mocht het om een of andere reden niet doorgaan dan spreekt me het idee van natuurbegraafplaats zeer aan!!
- Als honden worden uitgelaten in zo,n bosgedeelte en daar hun behoefte doen , daar waar de overledenen liggen vindt ik geen fijn idee.
- Hoop dat een ander er ook niet voor kiest. Zit niet te wachten op overal lijken in de grond. En ook niet op overal van die kleine monumentjes. Als je als wandelaar over het graf loopt en de familie van de overledene is ook aanwezig zal je zien dat de poppen aan het dansen zijn. Er zijn begraafplaatsen om mensen onder de grond te steken.
- nog nooit bij stil gestaan tot nu... ik denk dat het er van af hangt waar dit is en of het zomaar kan Als het bijvoorbeeld in een hele andere provincie is dan waar ik woon weet ik het

- niet... aan de andere kant wat maakt het dan nog uit... een mooie plek is dan voor de nabestaanden
- de natuurlijke manier van begraven is het gene wat mij wel aanspreekt en het is rustgevend
 - Begraaf de hond zelf ergens op een plek zonder gedenksteen of dergelijke
 - ik heb een paar jaar een joodse begraafplaats onderhouden, ik vond dat wel mooier als een nederlandse, gras met een rand bomen en bosplantsoen dit sprak mij wel aan
 - wij hebben al begraafplaatsen gereserveerd op een begraafplaats rond een kerk.
 - Er is niet een bepaald afgebakend gebied waar je nou precies ligt. Er ligt alleen maar een kei en dat is het.
 - Eigenlijk hebben wij een familiegraf maar ik zou desnoods mijn moeder daar naar toe kunnen verplaatsen
 - ik blijf er bij dat ik me laat cremeren
 - Lastig voor de gravers tussen al die wortels. En het gebruik van een minikraan op een begraafplaats vind ik ook niet echt passend. Het is moeilijk om voor jezelf een keuze te maken. Eigenlijk gaat het meer om je nabestaanden. Nabestaanden zijn procentueel vaak ouderen. En die vinden het geschikter om over een goed toegankelijk pad te lopen over heide planten te struikelen. Ook kun je minder lichamen kwijt op een are. Het is minder gestructureerd, ook lastig om iemand terug te vinden.
 - Spreekt me wel aan, lekker rustig, vogeltjes erbij, maar ik wil wel graag begraven worden in mijn geboorteplaats of in de buurt van mijn gezin. Dan zou er in de buurt ook 1 moeten zijn.
 - ruimtebeslag, wie ruimt, verantwoordelijkheid nabestaanden
 - Het ligt er aan hoe en waar ik sterf, maar ben erg blij met deze optie (al ben ik toch al dood tegen de tijd dat ik er kom te liggen)
 - Het idee dat het milieuvriendelijk is. Dicht bij de natuur.
 - Ik ben opzicht wel voorstander voor dergelijke begraafplaatsen, ziet er minder doods uit, kan mij voorstellen dat mensen dit graag zouden willen, maar zou graag na mijn dood een monument willen hebben, wat laat zien wie ik was en wat ik deed in het leven. Ook ben ik bang voor kabouters

- dus zie ik zelf een dergelijke begraafplaats voor mij niet zitten
- weet niet ben er niet zo mee bezig
 - Ik zal er niet voor kiezen, omdat ik niet het gevoel heb dat het een graf is.
 - Voor mij zijn vooral de nabestaande van belang, dus hun keus is voor mij doorslaggevend.
 - Dit lijkt mij een prachtige plek. Uitstrooien of begraven mag beide. En een gewone zwerfkei als herinnering erop. Top.
 - i.v.m crematie, zou hier wel uitgestrooid willen worden
 - Ik heb me er nog niet volledig in verdiept (en weet niet of Nederland er de ruimte voor heeft)
 - Wie zegt dat de natuur mijn lichaam terug wil.
 - als er mogelijkheden in de omgeving zijn en afhankelijk van de nabestaanden
 - ligt aan de kosten
 - omgeving met natuur spreekt me erg aan
 - zoals eerder gezegd ik opteer voor een zeegraf ik woon in Nieuw Zeeland en dat is mogelijk daar
 - duurt nog lang hoop ik, denk er niet veel over na/ lijkt me wel mooi dat je wel begraven word maar niet gelijk helemaal het uiterlijk van het landschap hiervoor aanpast
 - Liefst uitstrooien in eigen jachtveld.
 - je wordt wat verspreid begraven liever heb ik het in rechte lijnen zodat je het makkelijk terug kunt vinden misschien is dat ook wel mogelijk bij natuurlijk begraven.
 - indien mogelijk lijkt t me leuk zo begraven te worden
 - lijkt me vreselijk als je de hond uitlaat en hij komt met een menselijk bot terug. en net als met een begraafplaats vol is vol. en wordt er misschien later met je geronseld. omdat er anderen begraven moeten worden.
 - voor de nabestaande is het prettig, wel een beetje afhankelijk van de prijs
 - maar het lijkt me wel een mooi idee om zo begraven te worden!
 - Dat zal waarschijnlijk in overleg met mijn vriendin en dan hopelijk vrouw gaan gebeuren.
 - Afhankelijk van de locatie

- Het is belangrijk begraven te worden als de ziel afscheid van het lichaam heeft genomen. Dit moet zodanig gebeuren dat het de maatschappij en de aarde niet schaadt.
- Ik kies voor cremieren, zie eerdere vraag
- Ik heb aangegeven dat ik gecremeerd wil worden maar als ik toch begraven moet worden dan maar zo natuurlijk mogelijk
- Voor een natuurbegraafplaats moeten mijn nabestaanden een flink stuk rijden om er te komen. Ik woon in Papendrecht (ZH). Dat van de zwerfkei op mijn graf is al jaten mijn idee. Ik houd van de natuur, reizen, het buiten zijn en er verblijven. Een zwerfkei symboliseert dat voor mij.
- vind het een leuk idee
- ik vind gewone begraafplaats mooier met wat groen erbij.
- daar ik gecremeerd wil worden, maar goede optie voor familieleden de begraven willen worden
- Ik weet het gewoon nog niet.
- Een natuurlijke omgeving spreekt mij aan.
- Ik kies toch meer voor het cremieren
- Dit is toch een hele mooie manier om weer terug te keren naar de aarde. Zo zou iedereen begraven moeten worden.
- heb al voor cremieren gekozen.
- Voor mij is deze enquête de eerste kennismaking met deze vorm van begraven. Het spreekt mij erg aan en ik ga hier dus wel over nadenken.
- ieder zijn eigen maar zonde voor de natuur komen er nog meer mensen op plaatsen waar rust juist een pre is

Vraag 7: Kunt u hieronder aangeven in hoeverre de volgende punten u aanspreken?

Milieubewust begraven:	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	13	7,1 %
Spreekt mij niet aan	19	10,3 %
neutraal	43	23,4 %
Spreekt mij aan	62	33,7 %
Spreekt mij heel erg aan	47	25,5 %
Totaal	184	100 %

Laatste rustplaats in de natuur:	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	10	5,4 %
Spreekt mij niet aan	23	12,5 %
neutraal	41	22,3 %
Spreekt mij aan	50	27,2 %
Spreekt mij heel erg aan	60	32,6 %
Totaal	184	100 %

Bijdragen aan nieuwe natuur*	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	16	8,7 %
Spreekt mij niet aan	29	15,8 %
neutraal	42	22,8 %
Spreekt mij aan	53	28,8 %
Spreekt mij heel erg aan	44	23,9 %
Totaal	184	100 %

Vraag 8: Kunt u aangeven in hoeverre de verschillende grafmonumenten/-aanduidingen u aanspreken?

Traditionele grafsteen	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	41	22,3 %
Spreekt mij niet aan	32	17,4 %
neutraal	35	19 %
Spreekt mij aan	46	25 %
Spreekt mij heel erg aan	30	16,3 %
Totaal	184	100 %

Zwerfkei	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	25	13,6 %
Spreekt mij niet aan	24	13 %
neutraal	41	22,3 %
Spreekt mij aan	57	31 %
Spreekt mij heel erg aan	37	20,1 %
Totaal	184	100 %

Houten bordje	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	79	42,9 %
Spreekt mij niet aan	45	24,5 %
neutraal	37	20,1 %
Spreekt mij aan	15	8,2 %
Spreekt mij heel erg aan	8	4,3 %
Totaal	184	100 %

Boom	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	44	23,9 %
Spreekt mij niet aan	20	10,9 %
neutraal	41	22,3 %
Spreekt mij aan	43	23,4 %
Spreekt mij heel erg aan	36	19,6 %
Totaal	184	100 %

Alleen GPS tratering	Aantal	Percentage
Spreekt mij helemaal niet aan	143	77,7 %
Spreekt mij niet aan	15	8,2 %
neutraal	11	6,0 %
Spreekt mij aan	7	3,8 %
Spreekt mij heel erg aan	8	4,3 %
Totaal	184	100 %

Vraag 9: Heeft u nog op- of aanmerkingen of suggesties, dan kunt u deze hieronder kwijt.

- Geen op- of aanmerkingen
- leuk idee
- Vind dit wel een intersante equete.
- geen
- Ik mis in het onderzoek het maatschappelijke draagvlak en de beleving. Nederlanders praten weinig over de dood en zijn traditioneel ingesteld. Dat vraagt in mijn beleving meer aandacht. Succes.

- interessant!
- het liefst word ik uitgestrooid. welke voor mij een persoonlijke waarde heeft en niet bij iedereen met de as vermengt worden.
- Het is opzich een heel goed en ook mooi idee.. terug in de natuur. Maar persoonlijk lijkt het me niet wat..
- idee spreekt me aan, maar je moet wel iets hebben zodat je niet over de overledene heen loopt
- Ik wis helemaal niet dat dit bestaat... misschien kan het bekender worden gemaakt?
- er is een begraafplaats ergens in Nederland waar je begraven wordt en ipv een steen of iets wordt er een boom geplant, zo krijg je uiteindelijk een bos waar de mensen weer in 'terug' komen.
- gewoon op het kerkhof of in een urn, niet her en der maar in de grond stoppen
- Belangrijk bij dit fenomeen zal de plaats van de begraafplaats zijn. De afstand tussen de begraafplaatsen zal niet meer moeten zijn dan 40-50 km. moeten zijn om toch in het gewenste gebied te blijven.
- Mooi gebeeldhouwde natuursteen kan rustig op een natuurbegraafplaats, dus i.p.v. zwerfkeien kan dit rustig!
- Vind het wel een heel goed idee voor de mensen die dit echt aanspreken, dat dit mogelijk wordt gemaakt.
- Een goede enquête en een mooi(e) opdracht/onderwerp. Laten zullen we misschien nog denken aan dit alternatief.
- de vraagstelling van de hoogte opleiding, hoeft niet voor deze enquête, omdat er opleidingen zijn die niet op jullie lijst staan ,het kan mensen weerhouden om deze vragenlijst in te vullen.
- Als er zogenaamde 'natuurbegraafplaatsen' komen, hoop ik dat hier ook een aangewezen gebied voor komt. Op een 2e Veluwe waar natuurmonumenten de afgeschoten herten laat liggen zit ook niemand te wachten denk ik.
- Het lijkt mij wel mooi dat het grafmonument niet 'vergaat'. Bijv. een houten bordje of boom is na verloop van tijd niet meer leesbaar en dat vindt ik nu op begraafplaatsen wel indrukwekkend.. hoe lang geleden of namen e.d.

- Begraafplaatsen voor dieren een beetje onzin, het blijft tenslotte een dier en geen mens
- Na het overlijden wil ik graag opgaan in de lucht/grond; kiezen voor het luchtledige
- Ik heb nooit bij een natuurbegraafplaats nagedacht, maar het lijkt me nu toch best de moeite waard
- nabestaanden niet opzadelen met monumenten van graven
- mijn verhaal was te lang haha heel goed iets alleen niet voor mij, verder heel veel succes goed onderwerp
- Bij vraag 4, wat te doen met as. Hier geldt voor mij, laat dat de nabestaande beslissen. Als zij willen uitstrooien ok Sterker nog als zij willen begraven geen probleem
- Veel succes met het afstuderen en ik ben weer een idee rijker geworden. Ik zal het aan de familie bekend maken dat ik dit wil.
- Het onderwerp spreek mij zeer aan, sta sterk in twijfel om mijn keuze om te zetten van crematie naar begraven, als dit doorgaat.
- Niet zo'n leuk onderwerp, zo vlak voor het slapen gaan
- een natuurbegraafplaats is identiek aan een "normale", alleen de omgeving is wat aangenamer.
- beetje geordend begraven met padjes route. vindt het wel een leuk idee veder.
- voor mensen die begraven willen worden is het ideaal. maar het zou wel een eeuwige rustplaats moeten zijn en niet zoals op kerkhoven dat je later opgegraven wordt voor ruimte voor een ander.
- Zijn er op die natuurlijke begraafplaatsen ook verstrooi plaatsen?
- De begaanbaarheid voor ouderen/slecht begaanbare moet goed zijn of gemaakt worden op een natuurlijke begraafplaats.
- zit er handel in???

BIJLAGE 3: INTERVIEW MET JOYCE SENGERS

30 november 2007

Landschapsontwerper Joyce Sengers, wordt gezien als specialist op het gebied van natuurbegraafplaatsen. Samen met uitvaartverzekeraar en -verzorger Algemeen Belang uit Groningen is ze op dit moment betrokken bij de planvorming van een natuurbegraafplaats bij de 'Blauwestad' (Groningen). Verder adviseert ze bedrijven en instellingen bij het opzetten van natuurbegraafplaatsen. Haar kennis en ervaring op het gebied van natuurbegraafplaatsen heeft ze ondermeer opgedaan bij Natuurbegraafplaats Bergerbos in het Limburgse St. Odiliënberg, daar heeft ze ruim een half jaar part-time gewerkt. Na Bergerbos, tijdens een studiereis van twee maanden in Groot Brittannië heeft ze ongeveer twintig natuurbegraafplaatsen bezocht en 'stage' gelopen bij twee verschillende natuurbegraafplaatsen, één nabij Liverpool en één nabij Sheffield. Verder is ze werkzaam geweest bij Genius Loci begraafplaatsadviseurs, dit bedrijf fungeert als opdrachtgever van ons onderzoek. Om meer kennis op te doen over de achtergrond van dergelijke begraafplaatsen hebben we op aanbeveling van Genius Loci contact met Joyce Sengers gezocht voor een interview.

Hieronder een samenvatting van het interview met de gestelde vragen en de antwoorden daarop.

1) Wat is de definitie van een natuurbegraafplaats?

Het is moeilijk om in het kort een eenduidig antwoord op deze vraag te geven, natuurlijk begraven is immers meer dan liggen onder een boom. Bij het aanleggen van een natuurbegraafplaats moet men met de omgeving werken, de begraafplaats moet passen in het landschap. De natuurbeleving is op een natuurbegraafplaats belangrijker dan de daadwerkelijke natuurwaarde (ecologisch gezien). Ieder mens ervaart de natuur weer anders, de een vindt een 'mus' al natuur, een ander ziet de totale ecologische waarde van een bepaald gebied. Het totaalconcept van een natuurbegraafplaats is een samenspel, het evenwicht tussen de natuurbeleving en de daadwerkelijke natuurwaarde, een goede marketingstrategie en een

uitgekiend beheer- en exploitatieplan. In de praktijk blijkt dat er iets soepeler omgegaan kan worden met de term biologisch afbreekbaar, de kist wordt voldoende diep begraven en komt niet in contact met het grondwater of de wortels van de boom. Hierdoor komen er weinig verkeerde stoffen in het grondwater of de natuurlijke kringloop.

2) A. Waarom zou een natuurbegraafplaats toegepast moeten worden in Nederland m.b.t. de mens

Natuurbegraafplaatsen zijn momenteel een 'hip' item, mensen zijn het beu om in de rij te liggen. De vrijheid om te kiezen voor een begraafplaats met een bepaalde uitstraling spreekt veel mensen tegenwoordig aan. Een groeiende milieubewustheid speelt ook een grote rol.

B. Waarom zou een natuurbegraafplaats toegepast moeten worden in Nederland m.b.t. de natuur en het landschap

Een natuurbegraafplaats kan een 'weeffunctie' hebben, bijvoorbeeld een overgang vormen tussen stedelijk gebied en het omliggende landschap (natuur). Op die manier kan een bufferzone gecreëerd worden. Bijvoorbeeld een multifunctionele natuurbegraafplaats als uitloopeiland van een stad, waarin concerten, exposities en bijvoorbeeld educatie een rol kunnen spelen. Joyce ziet voornamelijk de kansen voor het multifunctioneel ruimtegebruik. Vooral omdat we in Nederland goed moeten omgaan met de ruimte die we tot ons beschikking hebben, en ten tweede dat de begraafplaatsen een onderdeel moeten vormen van het (dagelijks) leven en niet op een geïsoleerde plek moeten liggen. Joyce noemt hierbij nog de 'Cradle to Cradle' (C2C) filosofie, bij het C2C principe draait het om de ontwikkelingen waarbij de huidige generatie in haar noden wordt voorzien, en daarbij de volgende generatie meer kansen en mogelijkheden biedt.

3) A. Wat is volgens u de potentiële doelgroep voor natuurbegraafplaatsen?

In principe kan iedereen worden begraven op een natuurbegraafplaats, ongeacht religie of afkomst. Naast de mensen die willen vasthouden aan oude traditie's, als begraven worden bij een kerk, zijn er in Nederland veel mensen die bijvoorbeeld door de ontkerkelijking op zoek zijn naar een nieuwe vorm van begraven. Een natuurbegraafplaats kan voor hen een goede optie zijn. De mensen die wel gelovig zijn maar toch voor de sfeer van een natuurbegraafplaats kiezen kunnen hun in hun wensen tegemoet gekomen worden door een graf individueel te laten wijden/zegenen door een geestelijke.

'Jan modaal en plus' is waarschijnlijk een goede uitdrukking om de doelgroep van de natuurbegraafplaatsen te typeren. Mensen die affiniteit hebben met de natuur en er wat voor over hebben om op een plek in een natuurlijke sfeer begraven te worden. Bij de keuze voor een natuurbegraafplaats kan het onderhoud van het graf ook een rol spelen, nabestaanden hoeven op een natuurbegraafplaats het graf niet keurig bij te houden.

In aansluiting op de vraag over de doelgroep kunnen we ons nog afvragen wie nu precies de klant van een begraafplaats is. Is dit de overledene die begraven wordt, of zijn dat juist de nabestaanden die het graf komen bezoeken en er misschien ter zijner tijd zelf ook bijgezet willen worden. Dit kan tevens gezien worden als een interessant vraagstuk voor de uitvaartbranche (organisatie's en verzekeraars).

B. Wat zijn de huidige verhoudingen tussen begraven en cremen?

Over het algemeen liggen de verhoudingen begraven/cremeren al een tijdje op $\pm 50/50$. Hierbij verschilt het lokaal natuurlijk wel, in steden laten meer mensen zich cremen, op het platteland wordt meer overledenen begraven. Veel mensen kiezen voor een crematie omdat dit goedkoper is dan begraven.

C. Zou het aanleggen van natuurbegraafplaatsen in Nederland effect hebben op de verhouding tussen begraven en cremen?

Joyce Sengers denkt niet dat er meer mensen zullen kiezen voor begraven wanneer er meer natuurbegraafplaatsen worden aan gelegd. De verhouding tussen begraven en cremen zal volgens haar niet veel veranderen, het zou interessant zijn om hier eens onderzoek naar te doen.

4) A. Wat zijn de verschillende verschijningsvormen van natuurbegraafplaatsen in Engeland?

De meest voorkomende vorm van natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië zijn begraafplaatsen die worden aangelegd op grasland. Op het grasland worden de overledenen begraven. Het gewenste eindbeeld kan hierbij verschillen, zo zijn er natuurbegraafplaatsen die het beeld van een grasland willen behouden en begraafplaatsen die het grasland om willen vormen naar een bos.

Bij natuurbegraafplaatsen die het open beeld van een grasland willen behouden worden geen bomen op of vlakbij de graven geplant, wel kiezen sommige begraafplaatsen ervoor om elders (inheemse) bomen aan te planten en zo een 'memorial' bos te creëren. Op die manier wordt toch bijgedragen aan een stuk nieuwe natuur. De begraafplaatsen die het grasland waarop begraven wordt wel om willen vormen naar een bosgebied planten de (vaak inheems voorkomende) bomen op of in de buurt van de graven. Meestal wordt hier vooraf bepaald waar de (grote) bomen komen te staan zodat deze de ruimte krijgen om goed uit kunnen groeien. Er worden ook wel gewerkt met het principe van concurrentie, er worden dan meerdere bomen aangeplant op of bij de graven waarbij door natuurlijke selectie de sterkste en gezondste bomen over blijven. De bomen die op den duur 'weggeconcentreerd' zijn worden niet meer terug geplant (de eerste twee jaar geldt er vaak nog wel een herplant-regeling). De bomen die aangeplant worden zijn bij voorkeur soorten die van nature in het gebied voorkomen.

Er zijn ook begraafplaatsen in bestaande bossen te vinden, bijvoorbeeld het '*Colney Woodland burial park*', deze vorm van natuurbegraafplaatsen komt in mindere mate voor in Engeland. De grootte van natuurbegraafplaatsen in Groot Brittannië kan sterk variëren. Ook zit er verschil in de eigenaars en beheerders van de natuurbegraafplaatsen. Zo zijn er organisatie's, bijvoorbeeld 'Woodland burial Parks' die meerdere grote natuurbegraafplaatsen exploiteren (waaronder '*Colney Woodland burial park*'), maar ook boeren die een (klein) deel van hun land als natuurbegraafplaats exploiteren als extra inkomstenbron.

B. Zullen in Nederland ook verschillende vormen natuurbegraafplaatsen ontstaan?

De natuurbegraafplaatsen in Nederland zullen ook verschillende vormen aannemen. Men moet werken met de omgeving waarin een natuurbegraafplaats komt te liggen. Men kan zelfs op één begraafplaats verschillende onderdelen tegen komen, bijvoorbeeld een open deel gevormd door grasland en een deel dat voornamelijk bestaat uit bos.

C. Is het ook gewenst om het Engelse concept van natuurbegraafplaatsen aan te passen voor Nederland?

Voor de natuurbegraafplaatsen nabij de grote steden zijn in Engeland een groot succes, doordat er daar veel mensen wonen hebben ze een goed afzetgebied. Een natuurbegraafplaats kan gezien worden als een recreatief park, een uitloopegebied voor de stad. Vooral op het gebied van multifunctioneel ruimtegebruik zien wij bij de natuurbegraafplaatsen mogelijkheden. Het organiseren van bijvoorbeeld concerten, het neerzetten van een theehuis, het vormen van een soort ontmoetingsplek.

Een natuurbegraafplaats kan ook een educatieve functie krijgen, natuureducatie zorgt voor een groeiende milieubewustheid onder de mensen. Het creëert meer 'begrip' voor het concept en men kan er waarschijnlijk 'wildbeplanting' (het ongewenst 'tuinieren' op de graven van de natuurbegraafplaats) mee voorkomen.

Het is belangrijk om op een dergelijke plaats de faciliteiten geschikt te maken voor multifunctioneel gebruik. Door een dergelijke aanpak raakt men bekend met de plek, en wordt de (natuur) begraafplaats uit het 'verdom hoekje' gehaald en een onderdeel van het openbare leven.

5) Zijn de eisen (wet en regelgeving) waarmee bij de aanleg van een natuurbegraafplaats rekening gehouden moet worden hetzelfde als bij de aanleg van een traditionele begraafplaats?

De regelgeving waar bij de aanleg van een traditionele begraafplaats rekening mee gehouden moet worden is ook van toepassing op de natuurbegraafplaats. 'Het bestemmingsplan', 'de wet op de lijkbezorging', 'het besluit op de lijkbezorging' en de 'inspectierichtlijn op de wet op de lijkbezorging' zijn allemaal van toepassing. Een aanvulling kan gemaakt worden met betrekking tot de exploitatie van de natuurbegraafplaats. Er wordt door de begraafplaatsen zelf een 'verordening' of reglement opgesteld, hierin wordt bijvoorbeeld vastgelegd welke soorten gedenktekens gebruikt mogen worden, wat de grafmaten zijn, de openingstijden en de te betalen grafrechten. Hierin kan de natuurbegraafplaats zijn eigen regels vastleggen. De wet en regelgeving, afgezien van het bestemmingsplan, hoeft in deze niet echt voor problemen te zorgen.

6) Voor welke organisatie's ziet u een rol weggelegd bij de aanleg en exploitatie van natuurbegraafplaatsen?

Een natuurbeherende organisatie als Staatsbosbeheer ziet het beheren van een natuurbegraafplaats niet als kerntaak. Gekeken moet worden naar een samenwerkingsverband, bijvoorbeeld in Duitsland, waar een samenwerkingsverband opgezet is tussen een uitvaartorganisatie en een natuurbeheerorganisatie om as uit te strooien in natuur(bos)gebieden (walfriedhof). Deze manier van samenwerken kan een goede invloed hebben op het 'imago' van de uitvaartbranche. Een ideale situatie zou ontstaan wanneer de uitvaartbranche en de natuurbeherende instanties hun expertise

zouden bundelen in een stichting. Vanuit één centraal punt kan men alles beter en overzichtelijker coördineren.

7) Wat is (zijn) volgens u de oorzaak(en) van het feit dat de natuurbegraafplaatsen in Nederland niet zo snel van de grond komen?

Het zoeken van een geschikte locatie is als het zoeken naar een speld in een hooiberg. Wanneer er een eventuele locatie gevonden is moet deze geschikt blijken voor een natuurbegraafplaats. Joyce Sengers heeft hiervoor een 'quickscan' ontwikkeld waarmee snel gekeken kan worden of een locatie kansrijk is om een natuurbegraafplaats op te ontwikkelen, diverse essentiële eisen worden gewogen en beoordeeld.

Qua wet en regelgeving is het bestemmingsplan een lastige drempel die genomen moet worden. Via een artikel 19 procedure wordt vaak vrijstelling van het bestemmingsplan aangevraagd.

Volgende uitdaging is dat de cashflow traag op gang komt, de eerste jaren kost een natuurbegraafplaats meer dan hij opbrengt. Er heerst nog steeds het idee dat een (natuur) begraafplaats niet winstgevend kan zijn, maar met een goed businessplan kan men laat zien dat dit wel zo is, en kan dit probleem worden opgelost. Er zijn in Nederland genoeg initiatiefnemers die graag een natuurbegraafplaats op zouden willen starten maar doordat deze (vooral particulieren) geen goede motivatie hebben voor de aanleg van een dergelijke begraafplaats stranden deze initiatieven vaak al snel.

8) Wat zijn de voordelen van een natuurbegraafplaats ten opzichte van een traditionele begraafplaats?

In de eerste plaats is het onderhoud een groot voordeel, hieraan hoeft weinig geld besteed te worden. Natuurbegraafplaatsen zijn vaak eigendom zijn van een natuurlijke persoon (particulier) of rechtspersoon (b.v. stichting), deze kunnen in verhouding tot de gemiddelde ambtelijke organisatie (log orgaan, dit zorgt vaak voor hogere overheadkosten) veel efficiënter werken. Hier komt nog bij dat andere functies als cremieren, begraven, en de overige diensten op het gebied van begravenissen gemakkelijker bij elkaar gebracht

kunnen worden. Voordeel is ook dat de bestaande traditionele begraafplaatsen met elkaar moeten concurreren, een natuurbegraafplaats kan door de opzet ervan exclusiever zijn, met een exclusiever imago kan men als dit gewenst is een hogere prijs/kwaliteitsverhouding aanbieden.

9) Wat zijn de eventuele nadelen van een natuurbegraafplaats in verhouding tot de traditionele begraafplaatsen?

Het opstarten is niet gemakkelijk, men moet van te voren een goed gemotiveerd businessplan opstellen om zo de haalbaarheid inzichtelijk te maken.

10) Wat is de toekomst van natuurlijk begraven in Nederland?

Het blijkt dat er een groeiende behoefte is aan natuurbegraafplaatsen in Nederland is, gezien de verschillende initiatieven die er genomen worden in Limburg, Brabant en op de Veluwe. Wanneer een paar van deze initiatieven inclusief de 'Blauwestad' in Groningen van start gaan en een succes blijken te zijn zal een sneeuwbal effect ontstaan waardoor er nog een aantal natuurbegraafplaatsen bij zullen komen. Het ideaalbeeld van Joyce Sengers is dat er in iedere provincie een natuurbegraafplaats aangelegd wordt. Op die manier hoeft er niet meer dan 50 km. gereisd te worden naar een natuurbegraafplaats en krijgen de natuurbegraafplaatsen geen massaal karakter.

Rondleiding door gebouw uitvaartonderneming Algemeen Belang

Het interview met Joyce Sengers vond plaats in Groningen in het kantoor van Algemeen Belang, een uitvaartonderneming en – verzekering. Na het interview hebben we nog een kleine rondleiding gehad door het gebouw van Algemeen Belang. De aanwezige gastvrouw heeft ons een aantal kamers laten zien waarin overledenen opgebaard kunnen worden, inclusief het pronkstuk, ‘de museum suite’.

De rouwkamers zijn onderverdeeld in twee soorten. De ‘standaard’ rouwkamers, deze zijn maar beperkt toegankelijk voor bezoekers, bijvoorbeeld alleen open tussen zes en acht uur s’avonds. De ‘exclusievere’ kamers hebben een luxer inrichting en verschillende thema's als de gele kamer, de rode kamer en de blauwe kamer. Deze kamers zijn onbeperkt toegankelijk, de familie van de overledene krijgt dan een sleutel waardoor ze vierentwintig uur per dag toegang tot de rouwkamer hebben. Ook de ‘museum suite’ behoort tot deze exclusieve kamers, tot stand gekomen in samenwerking met het Groninger Museum. Deze rouwkamer is in 1998 gestyled door conservator Marc Wilson en is de enige kamer van het Groninger Museum buiten haar muren. Verder zijn we langs de ‘koffiekamers’ gelopen, hebben we de opslag voor de grafkisten gezien. De korte rondleiding eindigde in de aula van het complex, we vonden het erg interessant om een uitvaartcentrum eens op deze manier te bekijken.

BIJLAGE 4: ENQUÊTE NATUURBEHERENDE INSTANTIES

In deze bijlage vinden we de brief die we gestuurd hebben naar de verschillende natuurbeherende instanties, gevolgd door de antwoorden op de vragen in deze brief.

Brief aan de natuurbeherende instanties:

Meintje Jonkman en William van der Veen
P/a
Dommelerdijk 22A
7722TG Dalfsen

Dalfsen, 19 februari 2008

Geadresseerde
a
a

Geachte meneer/mevrouw,

Wij zijn twee studenten T&L Planuitwerking aan hogeschool Larenstein te Velp. Voor onze afstudeeropdracht zijn wij bezig met een onderzoek naar de kansen voor natuurbegraafplaatsen in Nederland. Dit doen wij in opdracht van Genius Loci Begraafplaatsadviseurs. In dit onderzoek willen wij ook te weten komen wat de mogelijke rol van natuurbeherende organisaties kan zijn bij het realiseren en exploiteren van natuurbegraafplaatsen.

Het begrip natuurbegraafplaats

Een natuurbegraafplaats is niet zomaar een begraafplaats met een natuurlijk tintje. Belangrijk uitgangspunt bij de verschillende natuurbegraafplaatsen is het milieubewust terug geven van het stoffelijk overschot aan de natuur. Hierbij is de plaats waar wordt begraven zo natuurlijk mogelijk. Belangrijke kenmerken van een natuurlijke begraafplaats zijn:

Alles wat de grond in gaat moet biologisch afbreekbaar zijn, Grafmonumenten zijn slechts beperkt toegestaan, deze moeten zo natuurlijk mogelijk zijn, bijvoorbeeld een zwerfkei, een houten bordje of zelfs een boom. Zowel de inrichting als het beheer benaderen zoveel mogelijk een natuurlijke situatie.

De eerste echte natuurbegraafplaats in Europa is in 1993 opgestart in Groot Britannië en maakt onderdeel uit van "Carlisle Cemetery". Inmiddels zijn er in Groot Britannië al meer dan 200 natuurbegraafplaatsen gerealiseerd.

Natuur en begraafplaatsen

Er kan natuurlijk een stuk grond worden aangekocht met bestemming begraafplaats, om hier vervolgens een natuurbegraafplaats te realiseren. Ons insziens kan er echter meer uit worden gehaald door de natuurwaarde actiever mee te laten wegen. Bijvoorbeeld door een locatie te kiezen waar voor de natuur ook daadwerkelijk een meerwaarde ontstaat, maar ook door kennis en kunde van natuurbeheerders in te zetten! Als locatie kan bijvoorbeeld een gebied worden gebruikt tussen een natuurgebied en landbouwgronden. Zo ontstaat een geleidelijker overgang en een buffer voor de kwetsbare natuur. Wellicht kunnen door de exploitatie van de natuurbegraafplaats zelfs financiële middelen worden verworven om het natuurgebied te beheren. Uiteraard is er zo een heel scala aan mogelijkheden te bedenken, maar eerst zijn wij benieuwd hoe u aankijkt tegen natuurbegraafplaatsen, al dan niet op uw terreinen.

Vragen

Wij stellen het zeer op prijs als u onderstaande vragen voor ons wilt beantwoorden. Dit kan schriftelijk, maar ook via de mail.

- 1) Is er binnen uw organisatie beleid geschreven over begraven in de natuur?
- 2) Wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in bestaande natuur?
- 3) Wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in nieuw te realiseren natuur?
- 4) Ziet u kansen voor natuurbeherende organisaties m.b.t. het realiseren en exploiteren van natuurbegraafplaatsen?
- 5) Hoe kijkt uw organisatie aan tegen de realisatie van een natuurbegraafplaats in de buitenrand van een natuurgebied, bijvoorbeeld als bufferzone tussen een natuurgebied en landbouwgrond?

Door deze vragen te beantwoorden helpt u ons erg met ons afstudeeronderzoek naar natuurbegraafplaatsen. Wij willen u dan ook al bij voorbaat danken voor de genomen tijd en moeite!

Met vriendelijke groet,

Meintje Jonkman en William van der Veen
T 06-107 387 84
E info@williamvanderveen.nl

In de volgende bijlage zijn enkele sfeerbeelden opgenomen van natuurbegraafplaatsen:

Links: hier zijn de graven aangeduid met een houten paaltje. Op de graven kan een boom worden geplant.

Rechts: Op de voorgrond de natuurbegraafplaats met hetzelfde open, maar gevarieerde karakter als de omgeving.

Links: een naaldbos met een natuurlijke onderbegroeiing als natuurbegraafplaats. Dit graf is slechts met een grote kei aangeduid.

Rechts: een graf op de Nederlandse natuurbegraafplaats Bergerbos

Antwoorden natuurbeherende instanties:

Vraag 1. Is er binnen uw organisatie beleid geschreven over begraven in de natuur?	
Organisatie	Antwoord
Staatsbosbeheer	Ja, in Gedragslijn natuurbegraven en asverstrooiing
Natuurmonumenten	Nee, in ontwikkeling.
SBNL	Nee
Landschapsbeheer Nederland	Nee.
Brabants Landschap	Nee
It Fryske Gea	Nee, wel standpunt
Landschap Overijssel	Nee
Limburgs Landschap	Nee
Landschap Noord-Holland	Nee
Het Drentse Landschap	Nee, wel is er plan voor herdenkingsplek voor asverstrooiing en urnbijzetting
Geldersch Landschap	Nee
Het Zuid-Hollands Landschap	Nee
Het zeeuwse Landschap	Nee
Het Flevo-landschap	Nee

Vraag 2.	<i>Wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in bestaande natuur?</i>
Organisatie	Antwoord
Staatsbosbeheer	Behoort niet tot kerntaak dus geen pilot praktijksituatie.
Natuurmonumenten	Geen begraafplaatsen in bestaande EHS natuur.
SBNL	Wij zien kansen, wel voorwaarden betr. toegankelijkheid, kwetsbaarheid gebied en afmetingen.
Landschapsbeheer Nederland	Geen standpunt
Brabants Landschap	Tegen
It Fryske Gea	Tegen, gaat meestal niet samen met natuurdoelstellingen
Landschap Overijssel	Nog geen standpunt, brief is aanleiding om over onderwerp te gaan beraden en info over te verzamelen
Limburgs Landschap	Moet per geval worden bekeken, omdat vaak in EHS ligt is moeilijk in bestaande beleid in te passen. Primair bepaalt gemeente waar begraafplaatsen mogen komen en onder welke voorwaarden.
Landschap Noord-Holland	Geen standpunt, geen aanleiding toe. Heeft met aard van onze terreinen te maken, veel kleine en/of erg natte terreinen.
Het Drentse Landschap	Geen begraafplaatsen in bestaande natuur.
Geldersch Landschap	Lokaal wellicht mogelijkheden, mits goed ingepast. Intensief gebruik ingeperkt.
Het Zuid-Hollands Landschap	Afwijzend.
Het Zeeuwse Landschap	Ongewenst.
Het Flevo-landschap	Nee

Vraag 3. <i>Wat is het standpunt ten aanzien van de aanleg en exploitatie van een natuurbegraafplaats in nieuw te realiseren natuur?</i>	
Organisatie	Antwoord
Staatsbosbeheer	Terughoudend.
Natuurmonumenten	Kan, afhankelijk van te ontwikkelen beleid
SBNL	Hierbij zijn randvoorwaarden makkelijker in te passen en kan natuurbegraafplaats financieel ondersteunend werken.
Landschapsbeheer Nederland	Geen standpunt
Brabants Landschap	Tegen
It Fryske Gea	Tegen, gaat meestal niet samen met natuurdoelstellingen
Landschap Overijssel	Nog geen standpunt, brief is aanleiding om over onderwerp te gaan beraden en info over te verzamelen
Limburgs Landschap	Zie antwoord 2, wanneer buiten EHS ligt, lijkt het procedureel gemakkelijker.
Landschap Noord-Holland	Neutraal, zullen niet zelf kunnen/willen exploiteren.
Het Drentse Landschap	In nieuwe gebieden is prima om natuurbegraafplaatsen aan te leggen.
Geldersch Landschap	Dit ligt niet voor de hand.
Het Zuid-Hollands Landschap	Kan in planvorming worden meegenomen, wel bescheiden houden d.w.z. voor lokale behoefte.
Het Zeeuwse Landschap	Biedt inpassingsmogelijkheden, begraafplaats moet niet status natuur krijgen.
Het Flevo-landschap	Nee

Vraag 4. <i>Ziet u kansen voor natuurbeherende organisaties m.b.t. het realiseren en exploiteren van natuurbegraafplaatsen?</i>	
Organisatie	Antwoord
Staatsbosbeheer	Behoort niet tot kerntaak dus geen pilot praktijksituatie.
Natuurmonumenten	Natuurmonumenten rekent niet tot haar eigen kerntaken
SBNL	Ja
Landschapsbeheer Nederland	Geen standpunt
Brabants Landschap	Nee
It Fryske Gea	Nee, van mening dat gemeenten voor verantwoordelijk zijn
Landschap Overijssel	Nog geen standpunt, brief is aanleiding om over onderwerp te gaan beraden en info over te verzamelen
Limburgs Landschap	Binnen afzienbare tijd geen primaire taak. Binnenkomende vragen worden gewogen, gemeente speelt cruciale rol.
Landschap Noord-Holland	Ja, vooral bij grotere terreinen kan grote toegevoegde waarde hebben.
Het Drentse Landschap	Ja.
Geldersch Landschap	M.b.t. het realiseren wel, m.b.t. het exploiteren niet.
Het Zuid-Hollands Landschap	Nee, uitbesteden aan begrafenisonderneming.
Het Zeeuwse Landschap	Nee.
Het Flevo-landschap	Nee

Vraag 5. *Hoe kijkt uw organisatie aan tegen de realisatie van een natuurbegraafplaats in de buitenrand van een natuurgebied, bijvoorbeeld als bufferzone tussen een natuurgebied en landbouwgrond?*

Organisatie	Antwoord
Staatsbosbeheer	Positief t.o.v. ontwikkeling van begraafplaatsen aan randen van bestaande gebieden.
Natuurmonumenten	Kan, afhankelijk van te ontwikkelen beleid
SBNL	Uit oogpunt van toegankelijkheid kan het aan buitenrand van natuurgebied, maar uit ecologisch oogpunt niet tussen landbouw en natuur, omdat daar juist veel dieren migreren tussen voedsel- en rustgebieden. Menselijke activiteit is dan verstorend.
Landschapsbeheer Nederland	Geen standpunt
Brabants Landschap	Buiten het natuurgebied is bespreekbaar, maar ligt aan locatie
It Fryske Gea	Buiten het natuurgebied is wel een mogelijkheid
Landschap Overijssel	Nog geen standpunt, brief is aanleiding om over onderwerp te gaan beraden en info over te verzamelen
Limburgs Landschap	Ook hier geldt bovenstaande. Vormt wel mogelijkheid, maar moet vanuit o.a. landbouw, natuur en gemeentelijk beleid worden gewogen.
Landschap Noord-Holland	Deze gedachte is nieuw, als partijen daarin gezamenlijk meerwaarde zien is het een boeiende benadering. Kan mooie buffer vormen tussen natuur en cultuur.
Het Drentse Landschap	Staan we aarzelend tegenover.

Geldersch Landschap	Lokaal wellicht mogelijkheden, mits goed ingepast. Intensief gebruik ingeperkt.
Het Zuid-Hollands Landschap	Niet afwijzend
Het Zeeuwse Landschap	Biedt inpassingsmogelijkheden, begraafplaats moet niet status natuur krijgen.
Het Flevo-landschap	Nee